

EL FLORÍ D'OR CATALÀ: CATALUNYA, VALÈNCIA, MALLORCA

M. Crusafont i Sabater
R. Comas i Ezequiel

ASOCIACION NUMISMATICA ESPAÑOLA
SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

EL FLORÍ D'OR CATALÀ: CATALUNYA - VALÈNCIA, MAIORCA - M. CRUSAFONT - R. COMAS

CRUSAFONT i Sabater, Miquel (Sabadell, 1942). Doctor en Història i Museòleg, especialista en la història de la moneda i la numismàtica. Ha publicat els llibres: *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval* (1982), *Estudi preliminar de la troballa d'Orrius* (1983, amb Anna M. Balaguer), *Història de la moneda catalana* (1986, amb M. Garcia Garrido i Anna M.

Balaguer), *Monedas en la Historia* (1987, amb Anna M. Balaguer), *Barcelona i la moneda catalana* (1989), *La moneda catalana local* (1990, la seva Tesi Doctoral), *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra* (1992), *El sistema monetario visigodo: cobre y oro* (1994), *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica* (1996, amb J. Labrot i B. Moll), *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics* (1996) i nombrosos articles. Fou director del Museu d'Història de Sabadell. Actualment és President de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Vocal de Publicacions de la Asociación Numismática Española i Conservador del fons numismàtic de Banca Catalana.

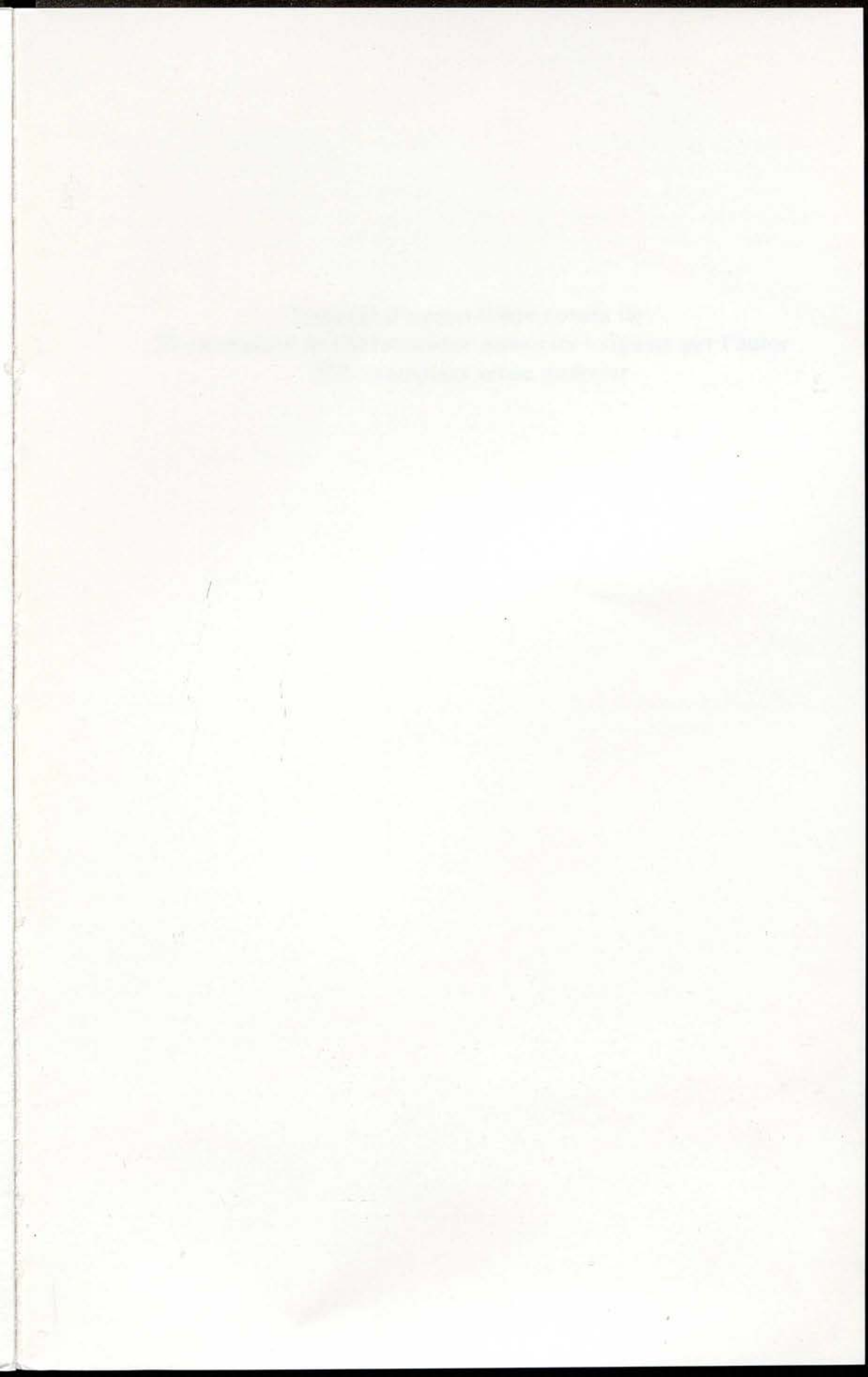
COMAS i Ezequiel, Rafael (Terrassa, 1942). Titulat en estudis tècnics, ha dedicat la seva activitat investigadora a la numismàtica i a la història local. De la seva obra cal destacar el llibre *Les monedes de necessitat a Terrassa durant la guerra 1936-1939* (1992, amb A. Turró) i els articles: "L'emissió de sisens a Terrassa a la Guerra

dels Segadors", "Algunes novetats de la moneda cerverina", "Els diners agramuntosos de la Guerra de Separació", "La moneda de cinc rals de Terrassa de data 1641", "Els pactes per la fabricació de la moneda a Terrassa", "Nous diners targarins de la Guerra de Separació" (amb J. Muntañès), "Una moneda inèdita del comtat d'Urgell", "Dues monedes locals inèdites d'Organyà", "Florins del Museu Alegre de Sagrera de Terrassa" i "Troballes monetàries a l'església vella de Rellinars". Directiu de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, membre del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa i col·laborador a la revista *Terme*. Durant deu anys fou conservador del departament de numismàtica del Museu Alegre de Sagrera i en catalogà els fons.

A la portada: florí barceloní de Martí I l'Humà amb la marca B (ampliat).

L'edizione d'quest libru consta de:
20 exemplars de col-fabradors impregnats d'algata per l'autor
500 exemplars senza algata.

516S

L'edició d'aquest llibre consta de:
30 exemplars de col·laborador numerats i signats per l'autor
500 exemplars sense numerar

ASSOCIACIÓ ADMINISTRATIVA ESPANOLA
SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS ADMINISTRATIS
- PUBLI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA 1976

L'edició de les col·leccions A. Vives Escudero i J. Botet i Sisó de l'A.N.E. ha estat possible mercès al suport d'un grup de persones que constitueixen el Patronat Pro-Publicacions i que hi aporten una contribució personal. Constituït inicialment exclusivament amb membres de la Junta Directiva de la ANE, darrerament hem tingut la satisfacció de poder incorporar-hi altres estudiosos i numismàtics professionals decidits a ajudar i promoure la investigació numismàtica.

El Patronat és constituït per:

President: Ramon Martí i Cot

Vocals:	Ferran Calicó i Estivill (†)	Jordi Alentorn i Vilà
	Carlos Castán Ramírez	Jaume Casa i Plà
	José Antonio Herrero	Antonio García-Nieto i Fossas
	Lluís Lalana i Culla	Martí Hervera de Aso
	Francesc Padró i Domènech	Ramon Martí i Aixelà
	Josep Pellicer i Bru	Jaime Paz Bernardo
	Fernando P. Segarra	Francisco Peiró Iserte
	Jesús Vico Monteoliva	Maurici Sisó i Gispert
	L. Villaronga i Garriga	Lluís Vila i Casas
	Aureo, S.A.	Arunci (J. Valle Vega)

Secretari: Miquel Crusafont i Sabater

El Consell Permanent de l'Institut d'Estudis Catalans acordà el dia 28 de març de 1996 d'atorgar una subvenció a la SCEN per a l'edició d'aquest llibre. Autors i editors agraeixen aquesta important col·laboració.

EL FLORÍ D'OR CATALÀ:

CATALUNYA, VALÈNCIA, MALLORCA

**Emès un curt temps a Saragossa i conegut
històricament com a florí d'or d'Aragó**

M. Crusafont i Sabater

amb la col·laboració de

R. Comas i Ezequiel

ASOCIACION NUMISMATICA ESPAÑOLA
SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS

FILIAL de L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Barcelona 1996

Crusafont i Sabater, Miquel

El Florí d'or català

Referències bibliogràfiques

ISBN 84-7283-336-4

I. Comas i Ezequiel, Rafael II. Asociación Numismática
Española III. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics IV.

Títol 1. Monedes catalanes 2. Florí d'or català

737.1(467.1)

© M. Crusafont i Sabater

Fotografies: Anna Mª Balaguer

Dibuixos: M. Garcia Garrido

Editen: Asociación Numismática Española

Gran Via de les Corts Catalanes, 627

Tel. (93) 318 82 45 - Fax (93) 318 90 62

08010 Barcelona

Societat Catalana d'Estudis Numismàtics

Apartat de Correus 5596, 08000 Barcelona

Dipòsit Legal: B-41.698-96

Composició: DACTIL - Sabadell

Imprimeix: E. FARRÉ, S.L.

COPYRIGHT:

És propietat de l'autor. Tots els drets reservats. Aquesta publicació no pot ésser reproduïda ni en tot ni en part, ni registrada o tramesa per un sistema de recuperació d'informació en cap forma ni per cap mitjà, sigui mecànic, fotoquímic, electrònic magnètic, electroòptic, per fotocòpia o qualsevol altra sense el permís previ per escrit de l'editor i dels autors.

SUMARI

INTRODUCCIÓ	9

I - ASSAIG D'HISTÒRIA MONETÀRIA

La moneda d'or a l'Europa medieval	19
L'or a la Catalunya comtal	20
De l'or andalusí a l'or europeu. Continuitat o ruptura ?	23
Assaigs fracassats d'establir una moneda d'or: 1283-1339	24
Jaume III de Mallorca i els primers florins	27
Pere III adopta el florí d'or. Raons d'aquesta decisió	30
El marc de referència per a la talla del florí	33
Evolució de les característiques del florí de Pere III	36
Guanys del rei, cotitzacions i valors d'equilibri	38
El florí des de Joan I fins a mitjans del segle XV	44
El florí i el conflicte entre la Busca i la Biga	47
La circulació del florí d'or	48
Moneda i fiscalitat	54
Fou el florí el causant de la crisi?	56
La crisi del florí a València i l'assaig del Timbre d'or	60
Un assaig encertat: el pacífic d'or	66
L'abandó del florí i el pas definitiu al ducat d'or	68

II - JUSTIFICACIÓ DE LES ATRIBUCIONS

La interpretació de les marques dels florins	73
Les diferents etapes del marcat dels florins	82
Els florins de Jaume III de Mallorca	89
Pere III: adopció del florí com a unitat àuria de la corona catalanoaragonesa ..	91
Criteris generals per a la identificació de les marques	94
Perpinyà. Etapa dels florins d'alta llei, propera a l'or pur	97
Perpinyà. Etapa de la llei de 22 quirats	101
L'etapa reial dels quatre tallers: Perpinyà, Barcelona, València, Saragossa ...	102
Les marques de creu i cap de sarraí	105
Perpinyà. Els florins de l'etapa intermèdia 1354-1362	106
Els manuals de mercaderia	109

Ordenació de les emissions regulars de Pere III	112
Imitacions de Pere III: els florins amb FRANRIA	114
Joan I i les marques de seca	115
Martí I i la marca del tresorer general	118
Els florins mallorquins de Martí l'Humà	121
L'interregne i el regnat de Ferran I	125
El regnat d' Alfons el Magnànim (1416-1458)	127
Enric de Castella (1462-1464) i Pere de Portugal (1464-1466)	133
Joan II (1458-1462 i 1472-1479)	134
El regnat de Ferran II (1479-1516)	136
Les falsificacions del florí català	137
Origen i significació de les marques	139

III - CATÀLEG

Clau d'abreviatures	156
Criteris	157
Jaume III de Mallorca	158
Pere III	159
Joan I	168
Martí I	171
Interregne	182
Ferran I	182
Alfons IV	186
Enric de Castella	201
Pere de Portugal	202
Joan II	203
Ferran II	208
Falsificacions	211

INTRODUCCIÓ

Calia una altra monografia sobre el florí?

Podríem respondre amb una altra pregunta:

Havia estat prou ben estudiat el florí català?

Si hom desconeixia el significat del 80% de les marques que identifiquen aquestes monedes, mal podíem creure que sabíem gaire cosa del florí.

Perquè això volia dir que en la immensa majoria dels casos no podíem donar una cronologia precisa a les monedes i en molts d'altres ni tan sols podíem assegurar a quin regnat pertanyien o en quin taller monetari o regne havien estat encunyades. I estem parlant, és clar, del nivell més ras de la numismàtica: el de les atribucions. Podem imaginar, doncs, fàcilment a quin nivell érem en l'aspecte interpretatiu.

Aquesta situació pot causar estranyesa si considerem que el florí és l'única moneda catalana a la qual havien estat dedicades tres monografies després de les aportacions fonamentals de Campaner i Botet.

Certament, poques vegades tanta dedicació ha fet avançar tan poc i encara sense comptar els retrocessos que en alguns aspectes varen suposar.

J. Botet i Sisó havia fet un recull documental molt ampli, encara que no exhaustiu, a *Les monedes catalanes* (1908-11) sobretot dels fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Era una base fonamental que encara va poder ésser ampliada posteriorment per F. Udina, Mateu y Llopis i darrerament per X. Sanahuja en treballs que a dins mencionarem.

La documentació aportada per Botet deixà ben establertes les marques de seca de València (corona), Mallorca (M gòtica), i Perpinyà (elm) des de Joan I, la de Barcelona per aquest regnat (creu sobre pal) i la marca de Desplà simplificada (cairó partit per aspa). Deixà plantejat el camí a seguir pel que fa a les marques d'emissió de Perpinyà, assenyalant la via de les anàlisis del metall. Es mostrà escèptic, en canvi, pel que fa a la identificació de la munió de marques complementàries, sobretot de les mallorquines, que pensà podrien ésser distintius complementaris d'emissió.

Amb anterioritat Alvar Campaner a la seva *Numismática Balear* (1879) havia dreçat una útilíssima i gairebé completa llista dels mestres de seca mallorquins, desentrellant bo i dolent dels primers

plantejaments, a voltes fantasiosos, de Bover. Restaren aclarides les marques de la Procuradoria Reial (escudet català en cairó) i les dels mestres Lloscos (bou), Torelló (lleó-bou), Eimeric (petxines) i Descatllar (gossos). Descobrí també que els florins mallorquins de Ferran I i Alfons IV havien estat batuts a nom de Martí.

Vingueren després les tres monografies sobre el florí, a què abans hem fet esment.

La de Mateu y Llopis, *El florí d'or d'Aragó*, fou editada el 1937. Com a mèrits principals podem mencionar l'aclariment de les emissions valencianes de Joan II i Ferran II gràcies a la marca dels Sanchez (escudet amb lleó) i del mestre Català (una C) i el plantejament raonable de la marca C gòtica com a distintiu del taller monetari de Saragossa. Malauradament, però, encetà camins errats, que desviaren des de llavors les recerques. Oblidà incomprendiblement les marques d'emissió de Pere III i s'entossudí a voler convertir-les totes en marques de seca. Plantejà tota mena d'atribucions sense fonament per a les marques complementàries valencianes i mallorquines. Arribà a extrems com el d'associar en una mateixa peça la marca que atribuïa a Urgellès amb la ja coneguda d'Eimeric, sens tenir en compte que mai podien haver coexistit perquè Urgellès fou nomenat després de la mort d'Eimeric. Volgué veure en la marca torre, present en un dels florins mes abundants, el distintiu de l'emissió de Tortosa, que només durà alguns mesos.

Malgrat que el treball fou tan deficient, el prestigi del numismàtic en els llags decennis en què no hi havia altres especialistes, convertí aquestes propostes en lleis.

Això desorientà en part el segon autor, F. X. Calicó en el seu *Florines de Aragón* (1966). Aquest es proposà uns objectius ben delimitats. Com a bon coneixedor pràctic dels florins ens ofería la seva experiència. Encertà l'atribució dels florins de Pere de Portugal, una proposició difícil que es derivava de la curiosa observació de la paleografia. Trobà també el camí per a la marca de Barcelona, amb l'atribució de l'escac, encara que no sabé interpretar-la. Creà, això sí, una certa confusió en barrejar les marques dels florins amb les dels mitjos, però el balanç de conjunt és el més positiu.

En aquell moment restaven encara més de trenta marques per aclarir, a més de les mal atribuïdes que calia rectificar.

Pocs anys més tard, el 1970 començàvem a donar els nostres primers passos per la numismàtica catalana. Aviat topàrem amb els inconvenients de la manca d'una catalogació global. Si la peça era de València o de Sicília o sarda, hom havia de canviar de llibre, com si totes aquelles monedes catalanes s'haguessin anat emetent sense que tinguessin cap nexa les unes amb les altres.

Calia crear l'instrument i ben aviat ens decidírem a fer-ho nosaltres. Iniciarem la recerca de materials, tasca que intensificàrem significativament des del 1978, junt amb Anna M. Balaguer. Recorreguérem molts museus i col·leccions anotant i fotografiant, d'una banda moneda comtal, de l'altra tota mena de tipus catalans rars per al catàleg que volíem fer.

Inicialment anàvem força refiats pel que fa al florí, comptant amb el precedent de les monografies existents. En avançar la confecció del catàleg i sobretot la part justificativa ens adonarem que tot aquell castell era edificat sobre la sorra. Intentàrem des de llavors reconduir el tema tornant a les bases de Botet i Campaner. Replantejàrem la sèrie de les marques d'emissió i descobríem la filiació d'algunes d'elles com l'espasa o el cap de sarraí, que s'inspiraven en les heràldiques dels arrendadors o la rosa, que podia derivar del tresorer Desvalls. Ferem també les primeres anàlisis de contingut d'or i desmentírem els equívocs de Tortosa o d'Urgellès. Però no podíem anar a fons perquè l'abast de l'obra, la catalogació exhaustiva de tota la moneda catalana medieval, ens ho impedia.

Poc temps abans havíem trobat també alguns tipus clau com ara el florí d'Enric de Castella o, junt amb A. M. Balaguer, el de Girona de Joan II. Quan l'any 1982 sortia el nostre *Numismática de la Corona Catalano-Aragonesa medieval* havíem avançat sobre la qüestió, però era evident que restaven greus problemes de base que calia resoldre.

Això ens portà a proposar el tema del florí per a la *I Trobada d'Estudis Numismàtics* que organitzà l'any 1983 la *Asociación Numismática Española* junt amb la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i que dirigírem junt amb A. M. Balaguer.

Sorgí llavors la tercera monografia, deguda a M. Rueda, *Los florines del Museo Arqueológico Nacional* (Madrid), l'any 1984. No cal que insistim en les nostres opinions sobre aquesta obra, ja que foren exposades a *Acta Numismática* 14 (1984), pp. 315-316. Com a edició que era de la ANE nosaltres ens ocupàrem de revisar i corregir curosament el catàleg, perquè l'interès gairebé únic de l'obra era la publicació de l'important fons madrileny.

Els resultats de la I Trobada foren publicats a *Gaceta Numismática* 72 (1984) on hom pot trobar abundància de materials nous, de peces inèdites i d'estudis interessants que produïen un nou avanç del tema. També s'havien anat trobant altres tipus importants com ara el de Jaume III de Mallorca que publicàrem nosaltres o del d'Alfons IV i estrella, de Perpinyà, que donà a conèixer J. Vilaret.

Calia, però, retrobar les grans línies d'actuació en l'elecció de les marques. Els tres grans problemes pendents seguien essent la sèrie de marques d'emissió de Perpinyà, la marca de Barcelona per als regnats

posteriors a Joan I i els mecanismes que regien les marques complementàries de Mallorca i de València, especialment les de la sèrie mallorquina immobilitzada des del temps de Martí.

Per a la sèrie d'emissió perpinyanesa la clau era l'aprofondiment de la documentació i, sobretot, en les anàlisis. Pels altres dos problemes hom havia de treballar sobretot la documentació, la heràldica, i la sigil·lografia.

Després de dotze anys de dedicació els resultats han estat prou importants. Ara podem destriar gairebé totalment la sèrie perpinyanesa amb una cronologia força precisa de les marques d'emissió. Sabem que la marca de Barcelona fou, des de Martí, la marca del Tresorer General i que les marques complementàries de Mallorca i València són binomis Tresorer General-Mestre de la seca, encara que això no es compleix sempre. Un cop dreçada la llista dels Tresorers Generals i dels Mestres de Seca la cronologia de cada florí queda fixada amb gran precisió. No hem esgotat tots els problemes però sí que hem construït un entramat general que dona raó de les marques i que caldrà, certament perfeccionar.

Els resultats obtinguts han estat donats a conèixer a «El florí d'or català. La marca de Barcelona» (1989), «Problems of chronology... the series of the florins of Majorca issued in the name of Martí» (1986) i «Identificació amb anàlisi per mètodes nuclears d'alguns florins de Perpinyà» (1995), a més d'altres articles sobre temes més puntuals.

Aquests resultats finals han estat publicats doncs de forma esparsa i és per això que ens ha semblat necessari de reunir en un sol treball les consecucions d'aquests darrers anys.

Aquest era, doncs, el nostre objectiu principal: presentar una proposta raonada de les atribucions dels florins i de la seva cronologia dins de cada regnat i de cada taller monetari.

Abans, però, calia fer encara una altra tasca que, novament, exigia un coneixement pràctic important dels florins. Calia destriar els florins realment existents dels mal interpretats. S'havia d'analitzar curosament l'evidència, avaluar les rareses, escrutar bé els fons coneguts i recollir les novetats que poguessin aparèixer.

Això ens portà a demanar la col·laboració de Rafael Comas, que ha dut a terme amb competència aquest apartat, fent possible que es construís un treball interpretatiu sobre bases certes. Cal tenir present que la falsa existència d'algun tipus de florí podia contradir i, per tant, posar en entredit, la veritable via vers la resolució dels problemes d'identificació de les marques. La tasca era, doncs, delicada i determinant i només algú amb una coneixença molt profunda d'aquesta sèrie la podia realitzar.

Així doncs, les responsabilitats sobre aquest llibre es reparteixen

entre els autors de manera que el que signa ho és pel que fa al text i R. Comas ho és del catàleg. Naturalment, amb la col·laboració i interacció que tot treball conjunt comporta i sumant-hi les col·laboracions rebudes i que més endavant detallarem.

Pel que fa al text, ens cal fer abans, però, algunes precisions.

Des del primer moment vàrem creure que no n'hi havia prou amb un treball numismàtic de base sinó que calia intentar, fins on fos possible, de realitzar un estudi interpretatiu.

Nosaltres ja ens havíem adonat, en estudiar de forma conjunta la moneda catalana, que el florí era l'eix central de l'articulació monetària de la Corona Catalano-Aragonesa. D'altra banda, havien caigut sobre el florí tota mena de malediccions per part de molts historiadors que el feien poc menys que responsable de la ruïna de Catalunya als darrers temps de l'època medieval.

Són només dos exemples, però prou il·lustratius, de la necessitat ineludible d'entrar en l'apartat interpretatiu.

Hi havia, però, un inconvenient greu. El florí no es pot estudiar sol perquè no és més que un element, central si es vol, però element, al cap i a la fi d'una articulació monetària que juga amb altres tipus de plata i billó. És igualment un nexa entre les espècies monetàries dels diferents regnes de la Corona Catalano-Aragonesa. Cal posar-lo, per tant, en relació amb tot el conjunt. La interpretació només té sentit si es fa de forma global cosa que, naturalment, ultrapassa els límits d'una monografia.

Davant d'aquesta situació d'*impasse* hem optat pel possibilisme. No podrem oferir la història monetària del florí, perquè seria mancada de sentit per l'abast i també per la manca de treballs de base. Però podem resumir els nostres coneixements actuals sobre la qüestió en un primer assaig d'història monetària. En ell hem procurat posar en relació el florí amb els seus contextos, sempre que ens ha estat possible. I ho ha estat quan hi ha hagut treballs previs. Ho ignorem tot, per exemple, sobre la circulació del florí a Sardenya, però potser valia la pena d'explicar els resultats dels estudis de circulació del florí a Catalunya, l'Aragó, Navarra, Castella o el sud de França.

També cal que fem una precisió terminològica.

Nosaltres parlem del *florí català*. Aquest terme pot ésser discutit per alguns puristes al·legant que el nom històric de la moneda fou el de *florí d'or d'Aragó*.

La nostra elecció es basa en l'imperatiu de la realitat històrica. El florí va ésser, ningú ho pot negar, una moneda catalana. Es va emetre als tallers catalans de Perpinyà, Barcelona, València i Mallorca durant prop d'un segle i mig, del 1341 fins el 1481 i només tres anys al taller aragonès de Saragossa, del 1369 al 1372. I si hom denominava el florí

d'Aragó no era pas perquè fos una moneda aragonesa, això ho reconeix fins i tot en Mateu y Llopis, sinó perquè a la moneda hi constava la titulació del rei en la forma de Rei d'Aragó. No creiem, doncs, que calgui mantenir la denominació històrica si aquesta, per uns accidents marginals, resulta ésser tant confusionària i, per tant, antihistòrica. En nom de la claredat i també de la realitat històrica, nosaltres creiem que cal denominar el florí com allò que fou i no pel nom confusionari que hom li donà. I el florí fou una moneda catalana emesa essencialment a Perpinyà, Barcelona, València i Mallorca.

També hem d'advertir que fem ús continuat d'una terminologia numismàtica i d'un context monetari català que donem per conegut, a fi de no convertir aquesta monografia en un tractat. Aconsellem d'ajudar-se del nostre *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics* (Crítica, 1996), per qualsevol dificultat que hom hi pugui trobar.

Volem expressar finalment el nostre agraïment per les col·laboracions rebudes.

Seguint un ordre cronològic, hem de començar per la nostra companya Anna M. Balaguer. Amb ella compartírem llargues campanyes de recerca per fons numismàtics públics i privats i d'ella són, en conseqüència la major part de les fotografies d'aquest llibre. També li devem el primer estudi sobre circulació del florí a través de les troballes. I el menys lluït però d'alt pes específic: la lectura, revisió i comentaris sobre el text que presentem.

Les anàlisis del Dr. Oddy del Bristish Museum sobre el florí de marca creixent i sobre un abundós conjunt del Museu Puig fetes pel Dr. N. Barrandon, del Centre Ernest Babelon d'Orleans amb la col·laboració de la conservadora d'aquest museu, J. Joussemet, han estat una base essencial per a poder avançar de forma significativa en l'etapa de les marques d'emissió de Perpinyà i encara en altres aspectes.

Els *Evans Papers*, generosament cedits pel Dr. Alan Stahl de l'Amèrican Numismàtic Society i les dades i orientacions rebudes de Marc Bompaire, del C.N.R.S. han estat especialment importants per a la recopilació de les útils informacions contingudes en els manuals de mercaderia medievals.

Volem manifestar també el nostre agraïment als col·leccionistes que amablement i amb una sensibilitat social, que inútilment cercaríem en algunes institucions públiques, han cedit materials per aquest estudi. L'Arxiu Calicó, que aquesta firma barcelonina posà el seu dia a la nostra disposició, ha estat també de gran utilitat. I agraïr també les aportacions de tots els estudiosos que s'aplegaren fa uns anys en aquella il·lusionada I Trobada d'Estudis Numismàtics dedicada al tema del florí. Aquella iniciativa, com ara l'edició d'aquesta monografia, han

estat alguns dels resultats de la fructífera col·laboració entre la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i la Asociación Numismática Española.

Agraïm també al nostre amic Manuel Garcia Garrido haver posat la seva destresa al servei d'aquest llibre realitzant els dibuixos de les marques, obtenint-los de peces sovint desgastades i, per tan de difícil interpretació.

I el nostre agraïment més sincer, finalment, a l'Institut d'Estudis Catalans pel generós ajut concedit a aquest llibre i que n'ha fet així viable la seva publicació.

M. Crusafont i Sabater

ASSAIG D'HISTÒRIA MONETÀRIA

ASSAIG D'HISTÒRIA MONETÀRIA

ASSAIG D'HISTÓRIA MONETÀRIA

La moneda d'or a l'Europa medieval

La nació catalana neix, com la major part de les europees, d'un dels desmembraments de les grans àrees de dominis creades pels pobles germànics, hereus al seu torn, d'una part del patrimoni territorial aplegat per l'Imperi Romà. L'intermedi àrab i el canvi de dominadors germànics, així com el permanent contacte amb el mon andalusí, donaran però al cas català una fesomia particular, fet que podrem observar, per exemple, en el terreny monetari.

Aquesta Europa posterior a l'estabilització i fraccionament d'un primer mosaic de pobles germànics tindrà uns trets comuns. Serà pobra, inculta i predominantment rural. Les àrees territorials viuran un llarg període d'inestabilitat fins que arribin a decantar-se unes agrupacions nacionals que en molts casos, encara avui no han arribat a trobar la seva total afirmació.

Pel que fa a la moneda, passats uns primers moments d'inèrcia respecte al món romà baix-imperial, el grup europeu occidental es decantarà per un marcat monometal·lisme de la plata, situació que es mantindrà fins el segle XIII. Si comptem, doncs, el llarg període d'adscripció a la moneda d'or per part dels visigots, l'Europa occidental viurà dins l'àmbit pràcticament exclusiu de la plata entre els segles VIII i el XIII, és a dir, uns cinc-cents anys.

Aquest fet, certament sorprenent després d'un llarguíssim període de trimetal·lisme en mans de l'Imperi Romà, demana una explicació que no resulta pas fàcil de donar. No és ara el moment d'incidir a fons sobre aquesta qüestió però resumirem les hipòtesis més probables plantejades pels historiadors:¹

- 1 - Europa no és productora d'or i li resulta difícil de proveir-se'n per causa del bloqueig que vers l'Orient li crea l'Imperi Bizantí (que n'encunyarà amb abundància) i vers l'Àfrica, el poderós grup àrab (també encunyador d'aquest metall).
- 2 - La generació europea global de productes és feble. Europa no pot obtenir or a canvi de productes exportables perquè el seu balanç exterior és deficitari. L'or que arriba a ingressar amb vendes de

---

1. El primer assaig d'estudi de la moneda medieval europea fou el meritíssim treball de A. ENGEL i R. SERRURE, *Traité de Numismatique du Moyen Age*, París 1890. L'actualització del mateix és en curs de realització per P. GRIERSON i els seus col·laboradors en el seu *Medieval European Coinage*, obra de gran ambició de la qual n'ha sortit el primer volum, referit als *Dark Ages* i fet en col·laboració amb MARK BLACKBURN i hi ha dos volums més en curs d'edició. A manca d'aquesta obra en preparació, hom pot consultar com a panoràmica europea P. GRIERSON, *Monnaies du Moyen Age*, Fribourg, 1976.

productes de primera mà es perd amb escreix amb l'adquisició de productes de luxe per als magnats i les esglésies.

Fins que no arribi a produir-se a Europa un desenvolupament agrícola i manufacturar suficient per a invertir el sentit de la balança de pagaments, situació que es pot assenyalar al segle XIII, no hi haurà or. La gran embranzida europea a partir d'aquest moment farà ingressar or a canvi de productes i el desvetllament general de l'economia conduirà a la reexplotació de velles mines de metalls preciosos i a la recerca d'altres fonts d'aquest element d'intercanvi universal. Esgotats els recursos en els propis països, s'emprendran les grans exploracions geogràfiques del s.XV, que abocaran a l'establiment de noves rutes africanes per part dels portuguesos i més endavant en la descoberta dels jaciments americans per part dels castellans. A partir d'aquestes descobertes i de les consegüents arribades massives d'or i plata, la fesomia de les monedes canviarà completament, no solament per la influència ja extesa universalment del corrent renaixentista, sinó perquè el canvi de l'escala de valors entre l'or i la plata amb els productes conduirà a l'abandó de les petites i primes monedetes medievals i a l'adopció de les pesades monedes europees i americanes, que bé poden simbolitzar l'unça d'or i el «duro» de plata, que arribaran fins al nostre segle.

Però això ja seran els nous temps.

Retornant als orígenes de l'Europa alt-medieval, cal ara preguntar-nos molt en concret, pel cas català antecessor al període que volem estudiar.

L'or a la Catalunya comtal

Podria semblar negligible la qüestió de com evolucionà el nostre país en el context europeu i hom es podria sentir abocat a creure que no es pot esperar que fes altrament que seguir les tendències generals. En realitat no fou així i el conjunt comtal català constitueix l'excepció dins una europa occidental pobra en or.

Certament, les coordenades catalanes no són pas exactament les mateixes que les de la resta d'Europa, com hem apuntat abans. La proximitat amb els àrabs li proporcionarà a partir de finals del s.X abundància d'or i aquest or no restarà pas atresorat en mans dels magnats o convertit en objectes sumptuaris sinó que circularà en forma de moneda a tots els nivells.

Els inicis de les entrades d'or no respondran pas, certament, a una situació econòmica millor que la resta dels altres països europeus occidentals. Catalunya començarà a captar or mercès a la creixent debilitat i divisió entre els reietons àrabs eixits dels fraccionament del

califat cordovès. Recaptarà tributs (paries) i obtindrà bons guanys oferint tropes mercenàries en les lluites interiors entre els diferents taifes andalusins. Els cops de mà i la pirateria també hi jugaran el seu paper així com també s'ha assenyalat el pas per Barcelona d'un corrent de trafic d'esclaus dirigit a proveir l'opulent al-Àndalus.

Cert és que la moneda catalana dels segles x i xi és constituïda, com a la resta de l'Europa occidental per petits dinerets de plata, cada cop més aliats amb coure, però *parallelament* circula en el país abundant moneda àrab d'or, captada pels medis abans assenyalats. Seran els dinars d'or que en els documents catalans apareixen amb el nom de mancusos.

És possible que la circulació de l'or a Catalunya i sobretot dins de l'entorn de la sobirania dels comtes de Barcelona, d'Urgell i de Besalú no sigui un fet aïllat en el context peninsular i que hom trobi també abundant or andalusí en la documentació lleonesa i castellana d'aquest període. Caldrà preguntar-se també, si es confirma aquest fet, si la seva circulació tingué un caràcter general com a Catalunya o si hi hagué una tendència més marcada a l'atresorament. En qualsevol cas, el tema no ha estat pràcticament gens estudiat.

De tota manera, el cas català segueix essent totalment excepcional fins i tot dins el context peninsular pel fet d'haver-s'hi encunyat durant el segle xi moneda pròpia d'or, d'imitació andalusí: el mancús d'or de Barcelona i potser també de Besalú i pel fet de la seva circulació massiva dins els comtats catalans, sobretot en el grup barceloní (Barcelona-Girona-Osona dins de la mateixa sobirania). És veritat que hi ha altres emissions monetàries àuries a l'Europa del moment, però com ha estat clarament demostrat responen a motivacions concretes (pagaments al papat, per exemple) o a proveïments puntuals i no arriben a tenir mai una incidència significativa en el circulant. Un cas proper el tenim amb els mancusos de Sanç Ramir d'Aragó, encunyats per a satisfer un pagament al Papa i dels quals amb prou feines se'n coneix un parell de citacions de pagaments dins el propi país.

Catalunya, però, no arriba a crear un tipus auri completament diferenciat. Sembla que les encunyacions dels mancusos catalans, coincidint amb una seriosa aflacada de les emissions andalusines no pretenen altra cosa que proveir el mercat de dinars d'or, en substitució de la momentània pobra arribada de monedes andalusines. Així els primers mancusos són de tipologia completament aràbiga (és a dir, imitacions) amb indicació ocasional del mestre que les feu (Bonhom) o de la ciutat emissora (*Madinat Barsinuna* en un dels tipus). No són, doncs, falsificacions, com ha estat dit, ja que expliciten el seu origen, però són imitacions força fidels de tipus concrets andalusins, que poden ésser identificats. Més endavant Ramon Berenguer I arribarà a

gravar el seu nom; RAIMVNDVS COMES a una de les orles de la moneda, al mateix temps que s'apartarà seriosament de la metrologia del dinar, però pel que fa a la resta de la tipologia de la moneda, seguirà essent una còpia dels dinars àrabs, en aquest cas concret dels de Ceuta de Yajhà-al-Mutalí.

A finals del segle xi aviat l'anomenat «or de València» és a dir, els quarts de dinar de baixa llei de la taifa valenciana, i després els morabatins aportats de nou massivament pels almoràvits restablirà un curs abundant d'or andalusí i els comtes catalans, que incorporen aquest nou circulat seguint els mateixos mecanismes d'adquisició que en els temps dels dinars, deixaran d'encunyar or.

De no haver-se produït aquesta restauració del flux andalusí ¿podem suposar que Catalunya estava a punt de crear al segle xi la seva pròpia moneda àuria? Nosaltres creiem que no. El mancús de Barcelona fou encunyat, probablement, amonedant or en materials o en pasta captat amb anterioritat o com a escorrialles de les tributacions dels andalusins que, mancats ara de moneda, potser pagaven l'or en materials auris no monetaris. Tanmateix la seriosa caiguda de pes en els mancusos de R. Berenguer I (amb els bilingües s'arriba a 1,7 grams, és a dir la meitat del dinar lleuger) i l'acceptació, a continuació d'un or de València de llei molt baixa (8 quirats, és a dir només amb un 33% de fi) evidencien que el nostre país estava era en condicions de mantenir una emissió àuria continuada sens les aportacions de l'àmbit andalusí.

Emissions de caràcter semblant, que copiaven també la tipologia àrab es produiran en el segle següent a Castella (morabatí alfonsí) i algun temps abans a Sicília (tarins d'or dels reis normands). Aquests pobles eren en condicions paral·leles a la de Catalunya, però les seves iniciatives es produeixen en cronologies molt més tardanes. És per això que podem assenyalar el cas català com a excepcional. En comparació amb el cas normand, podem dir que no hi ha diferent comportament, sinó senzillament una diferència de cronologia, ja que l'establiment dels normands a Sicília es produeix el 1072 i la seva emissió de moneda de tipologia àrab es pot dir que es produeix immediatament. En canvi sí que hi ha comportament diferent en els diversos regnes peninsulars i seria interessant d'escatir perquè Catalunya encunya mancusos d'or i no ho fan els altres regnes peninsulars que estan en situacions paral·leles. Certament un intent d'aclarir aquesta interessant qüestió ens portaria molt lluny de la nostra intenció actual, que és la de resumir un xic panoràmicament l'evolució de les emissions catalanes d'or.

La circulació abundant de l'or andalusí a Catalunya a la segona meitat del segle x i en el segle xi dels dinars andalusins i de l'or barceloní ha estat perfectament establert per A. M. Balaguer. Als seus estudis es deu igualment l'establiment del paper i significació de la moneda a

l'època comtal que ara hem resumit.²

Tal com hem dit, la represa d'emissions àuries regulars a l'Europa occidental, assenyalada pels primers batiments de florins florentins, genovins genovesos i ducats venecians es produeix a mitjans del segle XIII. Cal ara preguntar-nos si Catalunya, que després del període del mancús barceloní (1018-vers 1076) no torna a rependre una encunyació regular pròpia de moneda d'or fins el segle XIV (1341) pogué mantenir un circulat auri permanent o bé si, ben al contrari, aquest va arribar a estroncar-se.

De l'or andalusí a l'or europeu. Continuïtat o ruptura?

Si atenem a les dades de Botet podríem suposar que l'or andalusí es mantingué en circulació llargament, essent substituït el morabatí almoràvit per la dobla almohade, cap a finals del s.XII, i potser el circulat va cobrir-se amb dobles d'origen nord-africà, un cop l'àrea andalusina restà reduïda al Regne nassarí de Granada a mitjans del segle XIII. Certament, els reis catalans assajaren de refer el flux de tributs, tot imposant contribucions als reietons nord-africans. D'altra banda, Botet dóna citacions de morabatins fins els primers anys del segle XIII, cites de masmudines, és a dir, doblas almohades a partir del 1174 i de morabatins alfonsins castellans del 1202 al 1212 pel que fa als regnats d'Alfons I i Pere I. Per al regnat de Jaume I (1213-1276), Botet troba citacions de morabatins, morabatins alfonsins i masmudines o dobles. Aquestes darreres monedes són preses en consideració en llançar el mercat les noves monedes del rei, com per exemple el diner valencià l'any 1246. Amb Pere el Gran comencen a conviure junt amb les cites de morabatins i dobles, les de florins florentins, els besants d'or bizantins i els agostars sicilians. També el rei, en llançar el croat de plata de Barcelona l'any 1285 dóna una taula d'equivalències amb les monedes circulants i s'hi fa constar d'una banda el morabatí i la dobla i de l'altra el florí florentí, la dobla castellana i l'agostar sicilià. Aquest panorama no varia pas, sempre segons Botet, em el els següents regnats d'Alfons el Franc (1285-1291) i Jaume II el Just (1291-1327) essent documentada en aquests regnats la imitació de moneda aràbiga d'or pels nostres reis, semblantment a com s'havia anat practicant amb la moneda de plata almenys des del regnat de Jaume I. L'anàlisi qualitativa de citacions feta per Botet, bé que es clou amb Jaume II,

---

2. Es tracta de la seva tesi doctoral: *Història de la moneda dels comtats catalans*, 1989, encara inèdita i de la qual l'autora n'està preparant una síntesi per a publicar. Ja aparegué publicat un aspecte lateral d'aquell estudi: *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispania* Barcelona 1993.

podria dur a suposar, vista la presència inicial de moneda aràbiga, la seva persistència fins el segle XIV, la inclusió de monedes europees a partir de finals del s. XIII i l'encunyació del florí a Catalunya des de mitjan s. XIV, que hi hagué una continuïtat en la presència de monedes d'or en el circulant català i que la moneda aràbiga fou paulatinament substituïda pels tipus europeus.³

La realitat no fou pas, però, així.

Fent un estudi sistemàtic de medis de pagaments a diferents sèries documentals de Catalunya entre el 1100 i el 1450 ens fou possible constatar que la moneda d'or d'origen andalusí comença a perdre paper en el circulant des de finals del segle XII i que a mitjan segle següent ha desaparegut gairebé del tot.

Hi ha doncs un espai de monometal·lisme de la plata, o de plata i billó, que també cal computar com a plata, que s'obre vers el 1250 i que dura no menys d'un segle. Efectivament, la presència significativa del florí es produeix de forma desigual segons les zones del terror català, però no es fins el 1400 que sembla haver-se dispersat àmpliament per tot el país i jugar un paper important en els pagaments.⁴

Aquest espai buit, del qual tornarem a fer menció en parlar de la circulació del florí es produeix també a Navarra i a l'Aragó en cronologies pràcticament concordants.⁵

Assaigs fracassats d'establir una moneda d'or: 1283-1339

La moneda d'or encunyada pels comtes catalans no havia sortit d'una posició imitativa-substitutiva en els temps del mancús d'or. En realitat no incorporaren un tipus auri propi del seu sistema monetari sinó que, en tot cas, nodriren ocasionalment el mercat d'un tipus aliè que hom estava habituat a emprar. Aquesta posició es mantingué en endavant, quan sembla que en alguna ocasió bateren o deixaren batre, cobrant la seva comissió, imitacions dels morabatins i de les dobles.

---

3. Les citacions de Botet es referiran gairebé sempre (en cas contrari ho consignarem) a J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, tres volums, Barcelona 1808-1811. Per al tema del florí ens mourem gairebé sempre en la part d'història monetària del vol. II i en l'apèndix documental del vol. III. Per a qüestions molt generals no utilitzarem citacions sistemàticament perquè la part generalment emprada d'aquesta obra és molt limitada i per tant la localització de les dades que mencionem, molt fàcil.

4. M. CRUSAFONT, «Del morabatín almorávide al florín. Continuidad o ruptura en la Catalunya medieval». *I Jarique de estudios numismáticos hispano-árabes*. Zaragoza 1988, pp. 191-200.

5. M. CRUSAFONT, «La circulación monetaria en el Aragón medieval». *Gaceta Numismática* 114, 1994, pp. 37-62 i «La circulación monetaria en la Navarra medieval». *Numisma* 230, 1992, pp. 93-117.

Seria un cas paral·lel al de les ben documentades emissions de numerari d'argent d'imitació en que el rei cobrava una quantitat per marc i l'emissor, un particular, arrodonia el guany rebaixant la llei.⁶

Consta, doncs, que hi hagueren *doblas contrafactas*, és a dir, imitades i també són mencionades les *dobles de Barcelona*, encara que l'escassetat de mencions, en contrast amb l'etapa del mancús, no permet pensar en volums significatius d'encunyació.⁷

Ens és documentada una emissió de tipus imitatiu en temps de Jaume II amb uns objectius perfectament explícits. L'any 1302 el rei havia obtingut el Regne de Múrcia i constatava que s'havien exhaurit del circulant les monedes d'or del valor d'un octau de dobla que els seus sotmesos estaven acostumats a emprar. Mana, doncs, que se n'encunyin, i ell percep els drets que li corresponen. Sembla clar, doncs, que en aquesta època el prestigi de la moneda d'or és encara patrimoni dels andalusins, i del mon àrab, en general.⁸

Com que els processos es solen, però superposar, poc abans consta que el rei Pere el Gran havia fet ja el primer batiment auri de tipus cristià. Immediatament de la conquesta siciliana, el 1283, el sobirà manà que s'hi batessin diferents tipus monetaris i entre ells el pirral d'or. Es tracta d'una magnífica moneda presidida per les armes catalanes d'una banda i a l'altra per l'aliga de la dinastia germànica de la qual era hereva la seva muller Constança.

Hi havia a Sicília una llarga tradició de moneda d'or. N'hi havien batut els àrabs i després els normands, amb tipus inicialment imitatius. Frederic II havia introduït, però, l'*augustal*, una moneda de tipologia cristiana que semblava inspirar-se en els antecedents romans. La nova moneda d'or del rei Pere rebrà també el nom d'*augustal* (agostar en català) en recordança d'aquelles peces, però s'adaptarà en canvi, metrològicament, al *saluto d'oro* que els angevins batien a Nàpols en aquell moment. Sembla, doncs, que el rei no renuncia a l'arrel germànica, però que prefereix situar la seva moneda d'or en l'òrbita d'un tipus de prestigi, que sembla acordar-se a les coordenades dels escuts francesos.⁹

El pirral d'or o agostar de Pere el Gran sembla que es baté en quantitats apreciables durant el seu breu regnat. Ens ho certifica l'evidència numismàtica. En canvi sembla que aquestes encunyacions tingueren una continuïtat purament testimonial en els dos regnats

---

6. Es tracta del tema de les millareses, estudiat per J. BOTET i SISÓ a «Nota sobre l'encunyació de monedes aràbigues pel rey Don Jaume». *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 1911, vol. II i mencionat també a *Les monedes...* op. cit. Vid. també A. M. BALAGUER, «Descoberta d'un encuny monetari probablement per a batre millareses». *Acta Numismàtica* IX, 1979, pp. 137-149.

7. M. CRUSAFONT, «Doblas de Barcelona». *Gaceta Numismática* 91, 1988, pp. 47-49.

8. J. BOTET. *Les monedes...* op. cit. pp. 82-83.

9. R. SPAHR. *Le monete siciliane dagli aragonesi ai borboni*. Palerm 1959.

següents (en coneixem un exemplar de cada) i que acabàren per desaparèixer del tot. Probablement no trobà la cotització de mercat que necessitava per a fer-ne rendible l'emissió.

L'any 1285, el rei Pere III donava una taula de taxacions de les diferents monedes d'or en relació al diner de tern. Entre elles hi trobem:

agostar	-	14 sous
florí	-	11 sous ¹⁰

Es tracta, sens dubte, del florí florentí que s'havia innovat el 1250 i que marca el punt de partença de les monedes àuries medievals europees. Si comparem les avaluacions i els continguts d'or, veurem que el florí i l'agostar s'havien taxat al mateix nivell, en relació als seus continguts d'or. Sobre els 3,45 grams del florí, els 4,35 grams de l'agostar donen una taxació relativa de 13,87 sous, sobre la base d'or d'alta llei en ambdues monedes.

Mentre es mantinguessin aquestes cotitzacions el pirral d'or o agostar era rendible. Ara bé, quant de temps les respectà el mercat? Probablement molt poc. En temps de Jaume II (1291-1327) el florí florentí ja es cotitza a 15 sous i la progressió degué continuar en línia ascendent perquè l'any 1376 ja el trobem amb un for de 16 sous, tot i que sembla observar-se una puja del *ratio* or/plata en aquest període.¹¹ En aquestes condicions el pirral d'or no es devia poder sostenir perquè l'or s'encaminaria a alimentar els tallers que millor el podien pagar: les seques de Florència i Venècia, emissores dels prestigiosos florí i ducat.

Un nou intent el protagonitzen els reis de la branca de Mallorca en iniciar l'any 1310 el batiment dels rals d'or, seguint també la línia de l'escut francès i amb una llei de 23 quirats. Les emissions de Jaume II de Mallorca (1276-1311) i de Sanç (1311-1324) degueren ésser, però, poc més que testimonials perquè ens han arribat escassament dos o tres exemplars de cada tipus. Pel que fa a Jaume III de Mallorca (1324-1343), ja veurem com canvià del tot les orientacions de la política monetària i s'abocà a batre tipus diferents.

Pere III sí que va reprendre l'emissió del ral d'or mallorquí, ara, però amb emissions sostingudes i nivells molt més alts, mentre paral·lelament batia florins als altres tallers. Finalment, però, el florí degué mostrar-se més rendible, Joan I l'introduí a Mallorca i no coneixem cap altre ral mallorquí posterior a Pere III, tot i que no es pot

10 J. BOTET, *Les monedes...* op. cit. pàg. 71

11 Ibid, pàg. 94 (cotització temps de Jaume II). R. CONDE, «Valor intrínseco y valor de curso en la moneda medieval: conversión de doblas castellanas en florines en 1376», *Acta Numismática* XI. Barcelona 1981, pp. 165-182.

dir que el tipus fos abolit. La iniciativa mallorquina, doncs, més que fracassar, podríem dir que fou absorbida per una altra que s'havia mostrat millor: la del florí d'or.

El tercer intent sense continuïtat es produí l'any 1339 a Sardenya on Pere III hi va fer batre alfonsins d'or.¹² També en aquest cas podem creure que l'emissió degué ésser curta perquè no ens n'ha arribat cap exemplar. D'altra banda, consta que els sards s'havien oposat a la nova moneda¹³ i Pere III no tardaria gaire a possessionar-se dels dominis de la branca mallorquina i emprendre una altra via a Perpinyà on hi trobà, com veurem, una iniciativa i un taller en marxa que semblaven haver encertat l'orientació adient. De l'alfonsí d'or ja no se'n parlà més i les emissions sardes es mantingueren en el monometal·lisme de la plata fins als temps de Carles I (1516-1556).

L'embranchida que agafaren les divises italianes a tot Europa feia fracassar qualsevol intent fora de la seva òrbita. Es per això que la major part dels països acabaren per adaptar-se als tipus italians i copiar, fins i tot servilment, els models d'aquell origen.

Aquesta fou també, com veurem, la solució catalana.

Jaume III de Mallorca i els primers florins

El primer florí català el va encunyar Jaume III de Mallorca a Perpinyà el 1341. S'avançava així en cinc anys a les emissions de Pere III. Quan vàrem descriure per primera vegada aquesta moneda¹⁴ ja vàrem assenyalar que la seva descoberta trencava la tradicional visió d'un florí innovat per Pere III per a completar el sistema monetari català.

De fet, el rei Jaume III abandona la política monetària dels seus antecessors i es llança per una via nova i, certament, arriscada. El risc no provenia només de l'incert crèdit que podien obtenir les seves innovacions monetàries, sinó sobretot del fet que el sobirà del sempre amenaçat regne mallorquí no podia fer córrer legalment al Rosselló altra moneda que la barcelonesa. En aquesta petita il·legalitat es va basar, de fet, Pere III per a assajar de legitimar la recuperació d'un Regne de Mallorca, creat per Jaume I el Conqueridor en un greu error polític i no desitjat per les oligarquies comercials, tant de Catalunya com de Mallorca mateix.

El seu antecessor Jaume II de Mallorca havia creat el 1300 el

---

12. F. UDINA, «Los alfonsinos de oro, primera acuñación de este metal en la Corona de Aragón (1939)». *Numisma* 29, pp. 9-18.

13. Ibid, pàg. 10.

14. M. CRUSAFONT, «Jaume III de Mallorca veritable creador del florí català». *Acta Numismàtica* 15, 1985, pp. 203-218.

sistema monetari mallorquí basat en els rals d'or i d'argent i en els tres valors del billó, dobler, diner i malla. L'or es degué encunyar en quantitats simbòliques i la plata fugia de l'illa perquè el sobirà, no fent cas dels Jurats illencs, n'havia proclamant un canvi a la baixa, que n'afavoria l'extracció especulativa. El mateix rei es va veure obligat a donar curs a les monedes foranes de plata davant de la manca del seu numerari, sens que això, però, el fes variar de política.¹⁵ Es la història del billoner, una espècie de paràbola inventada a l'època per a assajar de fer entendre com un canvi mal establert pot buidar un país de llur bona moneda.¹⁶

A Mallorca, doncs, i al Regne mallorquí en general, no hi degué restar en circulació altre numerari que el billó, difícilment exportable perquè no s'homologava amb els forans i perquè l'engranatge per medi del qual es movia el mecanisme especulatiu de l'extracció de la plata era precisament el numerari petit. En aquestes circumstàncies és ben segur que fabricar moneda no devia ésser cap bon negoci per als sobirans mallorquins.

Però l'any 1341 Jaume III de Mallorca necessitava molts diners. S'havia enfrontat amb l'ambiciós rei de França, comptant amb l'ajut de Pere III i no tant sols es va veure mancat d'aquest suport sinó que aviat va haver de capgirar la política d'aliances. Pere III tenia tant desig com el rei francès de prendre-li el reialme i era de temer un imminent enfrontament.

El petit reialme mallorquí havia de finançar una guerra. Aquest fet degué ésser el detonant del canvi radical de política monetària que operà Jaume III. El rei va abandonar aquelles peces mallorquines tan poc rendibles i es va posar a emetre numeraris que tinguessin la màxima acceptació. Es tractava d'obtenir el màxim guany de tot or o plata que passés per les seves mans. Calia, doncs, fabricar les peces que es paguessin més bé en el mercat internacional.

Les línies mestres de la seva política monetària es poden reconstruir fàcilment mercès a les àmplies llistes de testimonis cridats pel rei Pere III en el judici que dreçà contra Jaume III justament per la qüestió monetària.

Jaume III emetia tres tipus de numerari: or i argent forans copiats que eren, doncs, falsificacions; or i argent a nom propi però seguint models forans acreditats i billó propi regular de l'antic sistema mallorquí.

Entre les mondes copiades o falsificades consten els florins de

---

15. A. CAMPANER. *Numismática Balear*. Palma 1879, pàg. 113.

16. *Ibid.*, pp. 144-146.

17. A. LECOY DE LA MARCHE. *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, París 1892. Testimoni de BERNAT CARBONELL, ciutadà de Barcelona. Pàg. 319.

Florència, escuts francesos, angelots *sub signo et nomine regis Francie*,¹⁷ grossos tornesos francesos i patacs llenguadocians de billó. Aquestes monedes devien ésser les que donaven millor rendiment ja que a primera vista no denotaven el seu origen i potser es fabricaven amb rebaix de llei, segons afirmen els comerciants. Un d'ells deia, per exemple, que els angelots fets a Perpinyà *non valebant tantum quantum illi regis Francie*.¹⁸

De la fabricació de tipus propis, seguint models forans, es citen també una gran varietat de monedes. Semblen segures, per la seva reiteració en els testimonis, els angelots d'or, els escuts d'or, els florins d'or, els tornesos d'argent i els tornesos petits.¹⁹

De moment l'evidència numismàtica només registra dos d'aquests tipus, el tornès argent i el florí d'or. El gros tornès copia en tot, aquest ral d'argent francès, però en lloc del TVRONVS CIVIS porta TVRONVS MAIORICA, certament una llegenda sense sentit que cercava així d'acostar-se el màxim al model. El florí porta la llegenda REX MAIORICA, però no el nom del rei que trobavem en el tornès.²⁰

Aquestes darreres monedes foren probablement fabricades escrupolosament a llei. Així almenys ho sembla demostrar el florí que coneixem, que és d'or gairebé pur. Però el petit regne mallorquí no devia merèixer la mateixa confiança que la poderosa i acreditada república florentina. És per això que els testimonis diuen que *aquests florins són d'aquells que el rey de Mallorca bat, e no valen tant com los altres*.²¹ Algunes vegades, però, serà suficient el bon cop d'ull. Així Bernat de Vila, draper de Barcelona havia pres 235 angelots perquè *credebat eos esse angelos regis Ffrancia*.²² A Tolosa el varen desenganyar i els pagaren setze tornesos menys per peça que els francesos.²³

Al marge dels previsibles abusos dels canviadors, cal considerar que les peces que no tenien prou crèdit públic havien d'ésser refoses i reencunyades. Calia, doncs, restar en aquests casos els costos de transformació, del valor de la peça.

Pel que fa als florins, la peça que ara ens interessa de forma

---

18. Ibid. Testimoni de PERE PINYOL, mercader de Barcelona. Pàg. 320.

19. Tots ells apareixen reiteradament esmentats pels testimonis, tot sumant les informacions de LECOY DE LA MARCHE, *Les relations...* citat i de M. BOMPAIRE, «Identification et lecture des monnaies au XIV siècle». *Revue Numismatique*, 1984, pp. 193-207.

20. Sobre el gros tornès i la seva atribució vegeu M. CRUSAFONT, «Les monedes catalanes del Llenguadoc i la Provença». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, vol. II, 1979, pp. 251-277.

21. LECOY, *Les relations...* op. cit. pàg. 3200.

22. Ibid, pàg. 317.

23. Ibid, ibid.

24. M. BOMPAIRE, «Identification...» pàg. 203.

particular, els testimonis diuen que són a nom del rei i que porten per marca una estrella: *floreni cum signo stellae*.²⁴

El batiment de billó propi degué fer-se segons els tipus tradicionals al Regne de Mallorca. Un dels testimonis ens els descriu de forma gairebé exacta en dir-nos que duïen a una de les cares +IA COBUS REX al voltant d'una creu i MAIORICARU al voltant d'una efígie coronada a l'altra cara.²⁵ Es tracta, sens dubte dels doblers i diners ja coneguts i descrits per Campaner.²⁶

Un dels testimonis diu que *en Campredon faciebat los punxós*²⁷ la qual cosa ha dut a creure a algú que Camprodon havia d'ésser un domini del rei mallorquí ja que s'hi feien *els encunys*. Sembla clar que el que en realitat es feien a Camprodon eren els ferros o escarpes en brut, cosa pròpia d'una zona de fargues pirenaïques com ho era la vall de Ripoll. Els encunys es gravarien a Perpinyà. Consta que l'argenter Astrug Samuel era el gravador de la seca perpinyanesa de Jaume III de Mallorca i per tant no hi pot haver cap dubte sobre aquest punt.²⁸

La seca perpinyanesa treballava ininterrompudament, de nit i de dia, alternat-se dos equips d'encunyadors. Es degué emetre, doncs, una considerable quantitat de moneda. De segur que d'aquesta manera el rei Jaume havia assolit el seu objectiu d'optimitzar els guanys.

Pere III adopta el florí d'or. Raons d'aquesta decisió.

L'any 1346 el rei Pere III decideix donar continuïtat a una de les iniciatives de Jaume III de Mallorca i adopta el florí d'or com a unitat àuria. El sistema monetari català havia estat fins llavors monometàl·lic de la plata, fora d'algunes iniciatives sens continuïtat. El florí s'afermarà i només desapareixerà quan donarà pas a una altra unitat àuria, el ducat.

Fins a aquella data el rei havia dut una política monetària tradicional i estrictament ortodoxa, emetent croats i diners amb guanys que devien ésser ben migrats.

Efectivament, ja havia passat l'enlluernament momentani davant les grosses peces d'argent després d'un llarg període de billó com a única moneda. Aquest engegament havia permès en una primera etapa unes emissions a talla legal de 72 peces el marc, però en realitat vorejant les 75 peces.²⁹ Ara el mercat era més exigent i volia croats a la talla legal, perquè fins i tot complint la talla estricta, els grossos d'argent catalans eren dels més lleugers del moment en el context

25. Ibid, pàg. 200

26. *Numismàtica...* op. cit. núms. 1 i 2 de Jaume III. Làmina II.

27. LECOY, *Les relations...* op. cit. pàg. 323. Testimoni de Contestí, argenter de Perpinyà.

28. M. BOMPAIRE, «Identification...» pàg. 201.

29. M. CRUSAFONT, *Barcelona i la moneda catalana*, Barcelona 1989, pp. 167-169.

europèu. El fet que el rei prengui diferents mesures contradictòries, fixi la tolerància en el pesat a 76 peces el marc i finalment s'acordi una recollida de les peces retallades i curtes de pes, revela la gravetat de la crisi de confiança en el croat i, en definitiva, l'escàs marge de maniobra del rei.³⁰

Alts volums en els croats i poca cura en la qualitat dels diners, en contrast amb els dels seus antecessors, seran vies per on el sobirà assajarà d'obtenir alguns guanys. Però aquests no podien ésser elevats si hom no deixava a la moneda d'argent un marge suficient de fiduciaritat.

És per tot això que Pere III, angoixat amb creixents despeses sobretot bèl·liques, degué seguir amb molt d'interès les iniciatives del seu oponent mallorquí i les aplicà tan aviat com tingué una base d'operacions per a endegar-les.

Les falsificacions d'una banda. I també el florí d'or.

Aquesta moneda corria per tot Europa a una alta cotització, a un alt for. L'any 1285, el rei Pere el Gran havia fixat els valors de canvi del diner de tern creat per Jaume I, amb diferents monedes europees:

1 dobla (àrab)	-	15 sous
1 morabatí	-	10 sous 6 diners
1 dobla castellana	-	14 sous 6 diners
1 florí	-	11 sous ³¹

Si prenem com a pes del florí 3,5 grams i de la dobla àrab i castellana 4,6 veurem que el canvi or/plata es gairebé igual, de l'ordre de 10,25. Això demostra que les tres monedes eren avaluades per igual i en funció del seu contingut d'or. La baixa cotització del morabatí es deu al fet que era ja una moneda obsoleta, probablement fora de circulació. La seva avaluació només era útil per al pagament de censos i altres compromisos antics. Hom els tendia a rebaixar. I si ara el trobem infravalorat, el 1351 caurà a la ridícula xifra de 4 sous. Tant el rei com amplis sectors dels ciutadans i de l'oligarquia comercial tenien el comú interès d'alleugerir deutes i compromisos antics.

L'equilibri de valor entre la dobla i el florí expressa, molt probablement, unes cotitzacions reals. Les monedes àrabs havien estat fins llavors ben cotitzades i el florí acabava de sortir al mercat (1250). Obtindre el mateix for que la moneda àrab era ja, probablement, un bon èxit.

La situació haurà canviat abruptament en temps de Pere III. La dobla

30 J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pp. 117-118.

31 Ibid, pàg. 71. És la mateixa taula mencionada abans.

es valorava gairebé igual, a 15,7 sous, però com que el canvi or/plata es situava ara a 1/11 o 1/11,5, en realitat havia perdut cotització. El florí florentí, en canvi, no solament havia salvat el petit graó de l'increment de l'or respecte a la plata, sinó que s'havia situat a 16 sous. El florí passava, doncs de 11 a 16. Si la dobla s'hagués cotitzat com el florí hauria d'haver valgut 21 sous.³²

L'elecció del florí era, doncs, una via excel·lent per a obtenir bons guanys, i la decisió presa per Jaume III de Mallorca i després per Pere III no era més que una de les tantes decisions idèntiques preses arreu d'Europa: tothom copiava el florí.

L'encert era, doncs, haver optat per una nova línia, la línia europea. Mentrestant, Castella restava ancorada fins a finals del segle xv en el patró obsolet de la dobla àrab. I és per això que hom refonia dobles castellanes, un or de baixa cotització, per a batre florins catalans. El baix preu de mercat de la dobla feia rendible la transformació.

Cal dir, doncs, que les oscil·lacions de la cotització de les monedes no es mou només en la franja del valor que va des del valor intrínsec al de circulació, és a dir, en allò que podríem anomenar la franja de la fiduciaritat afegida. El mercat pot valorar a alt for, és a dir, amb premi o sobrepreu molt per damunt de la taxació oficial o bé, contràriament, a baix preu i fins i tot per sota del valor intrínsec. Aquest crèdit o descrèdit dependrà de molts factors. Uns factors que no es devien diferenciar pas dels que afecten avui les divises monetàries. Només l'existència d'un valor intrínsec podia assolir de minvar la importància d'aquestes oscil·lacions.

Pere III va prendre, doncs, dues decisions trascendentals que suposen una inflexió significativa en la seva política monetària. D'una banda, emprenent la fabricació fraudulenta de monedes d'altres països, especialment de monedes castellanes, aprofitant la baixa llei del billó d'aquest país. D'altra banda adoptant el florí d'or de patró florentí com a divisa àuria catalana.

La fabricació de moneda castellana sabem que li donava aquests rendiments:

	<i>benefici del mestre</i>	<i>del rei</i>
Moneda de maravedís	11%	25%
Moneda de 3 maravedis	9,5%	26,5%
Moneda d 4 maravedis	13%	31% ³³

32. Per la nova cotització del florí vid. R. CONDE, «Valor intrínseco...» citat.

33. J. BOTET, *Les monedes...* vol. III. Doc. XXXII, pp. 325-326.

34. Vid. el litigi amb el rei de Castella per aquesta qüestió a J. BOTET *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 146.

Ja s'entén, doncs, que el rei es resistís a abandonar tan lucrativa font de guanys.³⁴

Resta per saber el guany que obtenia dels florins.

Abans, però, hem de parlar dels paràmetres que regien la fabricació d'aquesta moneda.

El marc de referència per a la talla del florí

El florí, com la major part de les altres monedes fou obrat segons unes característiques de llei i talla establertes per les ordres d'encunyació. De la llei, és a dir, del percentatge de metall fi, or en aquest cas, en parlarem a l'apartat següent. Ara ens ocuparem de la talla, que és el paràmetre que defineix el pes.

Desconeixem la talla dels florins de Jaume III. Pel que fa a les primeres encunyacions perpinyaneses de Pere III, la talla a aplicar apareix consignada en l'arrendament del 1356, però des d'aquest es produeixen uns encadenaments que gairebé ens porten a les primeres emissions. Efectivament, en el mateix contracte es diu que aquesta talla ha d'ésser igual que la dels florins emesos «en los dos anys prop passats», amb la qual cosa ens situem al 1354, en què trobem un altre encadenament semblant que ens porta gairebé als inicis de les emissions. És per això que Botet cregué i afirmà que la talla havia estat sempre de 68 peces el marc, talla que seria definitivament fixada per les Corts de Tortosa del 1365 i ja no variaria en el futur.³⁵

La talla de 68 peces s'havia de referir al marc de Perpinyà. Quin pes tenia aquest marc?. Botet fa un recull d'opinions i cita la de M. Tastu, que creia que el marc de Perpinyà era igual que el de Montpeller, és a dir, de 239,12 grams. Des d'una òptica històrica tindria una gran coherència que els reis de la branca de Mallorca haguessin adoptat el marc monetari de Montpeller. Ells eren senyors de Montpeller, a més de reis de Mallorca, territori que incloïa també els comtats del Rosselló i la Cerdanya i, per tant, Perpinyà. Montpeller era un taller monetari d'una certa tradició, on s'havia batut el diner melgorès i on Jaume I havia innovat el gros de plata. Tant el melgorès com, segurament el gros de plata, es seguiren emetent amb els reis mallorquins. Quan l'any 1300 el rei Jaume II de Mallorca creà un sistema monetaria propi el més lògic era que prenguéssim com a pes de referència l'únic marc monetari

35. Les referències a Botet corresponen en aquest cas al capítol sobre els marcs, pp. 9-23 del vol. II i a les pp. 122-138 del mateix volum, on dóna les informacions sobre les emissions de florins de Pere III. No reiterarem, doncs, les cites. Pel que fa al contracte d'arrendament del juny de 1354, el reproduïx Botet a les pp. 327-330 del vol. III, doc. xxxiii i s'encadena amb d'altres citats al text. És per això que no ens sembla sostenible l'opinió de Pellicer que la talla seria de 66 2/3 el marc abans del 1356, J. PELLICER, «El marc de l'or de Barcelona i Montpeller». *Acta Numismàtica* 24, 1994, pp. 75-105.

que ja s'emprava en els seus dominis, el de Montpeller. Amb ell es tallarien les monedes mallorquines i també les emissions perpinyaneses de Jaume III de Mallorca. A Perpinyà hi hauria una còpia del marc montpellerí, que acabaria per prendre el nom de marc de Perpinyà. És un procés que es dona també en altres tallers.³⁶

Quan Pere III recuperà Perpinyà i hi mantingué l'emissió del florí, tingué cura de no mudar el marc, mesura prudent per a sostenir el crèdit de la moneda. I en esdevenir el florí d'or la moneda bàsica en aquest metall per a tota la Corona Catalano-Aragonesa, el marc de Perpinyà es convertí en el pes de referència també per a les monedes d'or.

Aquest marc s'origina, doncs a Perpinyà (i més enrere a Montpeller) i s'estén als altres tallers. És per això que el seu pes és diferent que el del marc de la plata de Barcelona, segons ens ho certifiquen fonts coetànies:

1405: «...el marc del or fi es uniforme per tots los Regnes de Aragó, de València, de Mallorques e per tot lo principat de Catalunya e es appellat march de Perpenya mas lo march del argent es desigual...»

1437: «...el marc dels florins es maior que lo marc d'argent de Barcelona pes de 1 (i 1/2 ?) argent».

1459: «...que ningu no vengui ni entregui or sino amb pes de march d'or de la seca de Barcelona» perquè el «pes o march de argent es menor de march o pes ab ques acostuma de pesar or en la seca Real de Barchinona» (Ordre de Joan II).³⁷

Botet arriba a un pes per al marc de la plata de 234,3 poc diferent dels 233,3 o 233,14 proposats per altres autors. Cal tenir present que una diferència d'un gram fa variar molt poc la xifra del pes de les monedes, de l'ordre d'una centèsima.

El marc de Perpinyà ha d'ésser, doncs, més alt de 233 o 234 i tenim l'opinió de M. Tastú que diu que seria 239,12, com el de Montpeller, tal com hem dit abans. Botet combina les informacions de les ordres donades per Pere III per al batiment dels florins per a arribar al pes del marc: el sobirà deia que havien d'ésser a talla 68 i que havien de pesar igual que els florins florentins. Com que el pes del marc de Florència és de 226,623 i la talla d'aquell florí era de 64, el marc de Perpinyà havia d'ésser:

$$226,623 \times 64 : 68 = 240,7869$$

---

36. Així a Castella el marc de Colonia fou adoptat, però prengué el nom de marc de Toledo. Vid. A. M. BALAGUER, «Los ponderales medievales castellanos: catálogo y documentación», *Gaceta Numismática* 118, 1995, pp. 9-42, especialment pàg. 12.

37. La primera menció la porta F. MATEU a *La ceca...* citat, pàg. 8 i les altres dues les transcriu Botet a la pàg. 17 del capítol citat sobre els marcs. D'altra banda no sembla que tingués sentit que els sobirans indiquessin sempre per a l'or el marc de Perpinyà i per a la plata el de Barcelona si eren iguals, com sosté J. PELLICER al treball citat «El marc...»

Aquest valor s'apropa molt als 239,12 del marc de Montpeller i com que en copiar-se un patró sempre es produïen desviacions, nosaltres hem optat per prendre un pes intermedi de 240 grams.

Botet s'aparta d'aquest valor en base a dos raonaments incorrectes: el testimoni d'una font del segle xv que diu que el florí català pesava menys que el florentí i el convenciment que la talla realment aplicada no seria la de 68 sinó superior. Sembla clar que si hi havia desviació de pes o si el florí pesava menys que el florentí hom no ha de corregir un valor del marc obtingut per una via genealògica sinó, en tot cas, considerar que la talla era efectivament superior. Aquest fet ens és certificat, d'altra banda, per un document aportat pel mateix Botet en el qual el mestre de la seca de Perpinyà informa el rei que hom aplicava realment talles de 69 o de 71 segons el preu millor o menys favorable de l'or del qual es proveïen.³⁸ Això succeïa el 1356, quan ens consta positivament que la talla legal havia d'ésser de 68.

Si apliquem aquestes talles al valor del marc abans acceptat, de 240 grams tenim:

$$240 : 69 = 3,478 \quad 240 : 71 = 3,38$$

Si prescindim dels florins de la primera etapa perpinyanesa que semblen una mica més pesants (probablement hom complia inicialment millor la talla legal) i ens limitem a grups amplis i més tardans trobem aquesta gamma de pesos en el regnat de Pere III:

Marca espasa	3, 39/3, 40/3, 42/3, 42/3, 44/3, 46/3, 46
Marca elm	3, 41/3, 42/3, 45/3, 47
Marca rosa anells	3, 38/3, 40/3, 45/3, 48
Marca C gòtica	3, 39/3, 40/3, 44/3, 45/3, 46
Marca rosa punts	3, 40/3, 40/3, 44/3, 45/3, 47
Marca torre	3, 39/3, 40/3, 40/3, 40/3, 42/3, 42/3, 45/3, 45 ³⁹

Com veiem els pesos reals es troben compresos entre els extrems de les talles realment aplicades. Valors semblants trobem als regnats immediats de Joan I i Martí I, segons podem observar al catàleg.

Això concorda també amb el fet que els pesals individuals encara deixen un marge més generós i arriben fins als 3,3 grams en la pesada individual (pesals de 1 florí) i només afinen fins a 3,425 quan es tracta

38. Doc. xxxii al vol. III de l'obra de Botet, citada.

39. Prescindim, doncs, dels florins de les marques documentadament primerenques, escuts, A i R, d'alta llei. Prenem només aquells tipus que tenen una gamma ampla de pesos i separem els pesos anòmals, és a dir, els que discrepen obertament del conjunt i que poden correspondre a peces retallades o falses. Aquestes desviacions no aporten tota una gamma de pesos a la baixa sinó xifres individuals molt allunyades del conjunt de pesos regulars.

del pesal de 20 peces, situació en què s'hauran pogut compensar els pesos alts i baixos segons la gamma que trobem a dalt. Cal indicar que el pes de 3,425 és encara una mica per sota de la mitjana entre els dos extrems anteriors, amb l'evident intenció de cobrir totes les eventualitats.⁴⁰

Concloem, doncs, que la xifra de 240 grams per al marc de Perpinyà si no és exacta deu ésser molt propera a la que fou emprada des dels temps dels reis de Mallorca i després pels reis catalans que la utilitzaren com a marc patró per als amonedaments d'or.

Evolució de les característiques del florí de Pere III

L'escrutini documental fet per Botet no fou tan sistemàtic com crèiem. És per això que l'esquema general plantejat per aquest autor haurà d'ésser revisat ara i és previsible que encara calguin altres retocs en el futur.

Resumint les dades obtingudes per aquest autor s'obté la següent taula de característiques succesives dels florins de Pere III:

<i>cronologia</i>	<i>lleï</i>	<i>talla</i>	<i>tallers</i>
1346-1352	23,75	68	Perpinyà
1353-1360	22,75	68	Perpinyà
1362-1364	22	68	Perpinyà
1365-1387	18	68	Perpinyà i després Barcelona, València i Saragossa (durant 3 anys aquest darrer)

Ja vàrem justificar que la primera etapa s'havia d'allargar almenys dos anys i situar el primer canvi a la baixa de la lleï el 1354. Estudis posteriors de Sanahuja i de Bompaire han confirmat aquesta hipòtesi.⁴¹

També vàrem poder demostrar que en una primera etapa la lleï no era pas de 23,75 quirats, com diu Botet, sinó que s'apropa a l'or pur, com succeïa amb el florí de Jaume de Mallorca.⁴² Botet seguia Heiss en la creença que el florí de Florència, que era el model a copiar, era també d'aquesta lleï de 23,75 quirats. En realitat, però, el florí florentí era

40. Vid. M. CRUSAFONT, «Pesals catalans senzills i múltiples» *Acta Numismàtica* 20, 1990, pp. 141-164 i «Ponderales monetarios de la Corona Catalano-Aragonesa». *Gaceta Numismática* 119, 1995, pp. 5-20.

41. N. BARRANDON-M. CRUSAFONT, J. JOUSSEMET, «Identificació amb anàlisi per mètodes nuclears d'alguns florins de Perpinyà». *Acta Numismàtica* 25, 1995, pp. 121-139. M. BOMPAIRE, «Les monnaies d'or», *Le trésor des Terreaux*, Lió 1996. X. Sanahuja, «L'arrendament de les encunyacions d'or de Perpinyà a PERE BLAN entre 1352 i 1358». *Acta Numismàtica* 26, en premsa.

42. M. CRUSAFONT, «Jaume III de Mallorca...» op. cit.

d'or gairebé pur i aquest nivell de llei és el que li reconeixen els experts del moment. Un exemple: l'any 1376 Nicolau Commingi tramet des de Bruges a Nicolau Ciaura di Luchi de Bravant una interessant llista de monedes del seu temps, tot indicant-ne els valors i en alguns casos les lleis.⁴³ Entre aquestes anotacions hi trobem:

- Fiorini di Firenze batuti in Firenze che sono di lege di 24 carati. . 38
- Fiorini d'Aragona della miglior sorte de peso 30
- Fiorini d'Aragona de piggior dell'elmo. 29

La necessitat d'expressar *fiorini di Firenze batuti in Firenze* demostra prou clarament la generalització de les imitacions. D'altra banda aquesta font ens certifica la màxima llei per al florí florentí i ens aporta lleis de 20,5 quirats pels millors florins catalans i de 19,88 pels pitjors detectats en aquells moments i que serien de la marca d'elm.

Aquestes dades i d'altres de concordants, com ara els comptes de fusió de la seca de València que ens dona florins de 1 punt a 20,5 quirats⁴⁴ o les anàlisis de fi que ens aporten lleis de 19,44 quirats, demostren que la part de baix de l'escala de valors de lleis degué ésser més complexa, probablement més progressiva i a salts més petits, que la suposada per Botet. D'altra banda, Sanahuja ha trobat una altra llei intermèdia a 23 quirats, a inicis del 1354.⁴⁵

La reconstrucció de l'etapa perpinyanesa s'ha mostrat ésser molt més complexa del que semblava i sobretot serà molt difícil de situar-hi les marques, un tema que tractarem més endavant. Caldrà fer un buidat rigorós i sistemàtic dels arxius, especialment de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on hi ha encara molts fons per analitzar,⁴⁶ com ho demostren algunes de les noves i valuoses informacions. De moment ja podem eixamplar i corregir en una primera aproximació la taula de Botet i replantejar-la així:

<i>cronologia</i>	<i>llei</i>	<i>talla</i>	<i>tallers</i>
1346-1353	24	68	Perpinyà
1354, inicis	23	68	Perpinyà
1354-1360	22,75	68	Perpinyà
1362-1364	22	68	Perpinyà
1364-1365	20	68	Perpinyà
1365-1378	18	68	Els quatre tallers

43. EMILE GACHET, «Le impiranse di Chalese a la moneta». *Revue Belgue de Numismatique*, 1848, pp. 465-469.

44. F. MATEU Y LLOPIS, El «florí d'or d'Aragó» de 1374 a 1393". *Numisma* 28, 1957, pp. 39-54.

45. X. SANAHUJA, «L'arrendament...» op. cit.

46. Ho advertia F. UDINA a «La Ceca de Barcelona en tiempos de Fernando de Antequera i Alfonso el Magnánimo». *Numisma*, 34, 1958, pp. 37-50.

Pel que fa a la talla ja hem dit a l'apartat anterior que l'oficial era de 68 peces a obtenir del marc, però que la realment aplicada oscil·lava, com a mínim, entre 69 i 71, a excepció, potser, de les emissions més primerenques d'alta llei, que són les que donen pesos millors i homologables amb el pes del florí mallorquí. Coneixent aquest fet i partint d'un marc de Perpinyà de 240 grams els pesos i les dades documentals s'acorden bé i per tant no tenim motiu per a dubtar que la talla oficial, documentada en diferents ocasions a 68, hagués estat diferent en algun moment.

A aquesta panoràmica oficial de les emissions regulars cal afegir-hi el de les fraudulentas. Les falsificacions eren de molts tipus de monedes, com ara els florins francesos, dels quals més endavant parlarem, o bé de la moneda castellana. De tant en tant també degué recórrer el sobirà a fer emissions fraudulentas, a més baixa llei, de les seves pròpies monedes, entre elles els florins. Així, sembla que s'ha d'interpretar l'emissió, probablement secreta, a 16 quirats que n'havia fet Boixados el 1353.⁴⁷ D'altra banda el 1369 el rei Pere III perdonava a Joan Puer, malgrat les protestes de la Generalitat de Catalunya, d'haver fabricat florins a llei de 16 quirats.⁴⁸ Es molt dubtós que Puer hagués pogut fer això a esqueses del rei. La impunitat de Puer i, en definitiva, la connivència del rei sembla clara si tenim present que en aquell mateix any el sobirà li encarregà l'emissió de Saragossa. I encara de Saragossa estant, Puer, clarament impenitent, proposava al rei de fer florins de llei més baixa, cosa que Pere III no autoritzà *pera no difamar el florí d'Aragó, que era llavors estimat en tots sos regnes i terres*.⁴⁹ Frase brillant i de bon efecte, però que nosaltres pensem que cal llegir: *ara no és possible de tornar-hi perquè ja hem estirat massa d'aquesta corda*. Més endavant tornarem sobre aquesta qüestió.

Guanys del rei, cotitzacions i valor d'equilibri

No tenim encara dades completes ni dels guanys ni de les cotitzacions del florí català, però sí les suficients per a assajar de reconstruir les vicissituds d'aquesta moneda en la seva caiguda de fi.

L'any 1350, encara en període de lleis màximes, ens consta una cotització del florí català a 16 sous, una xifra excel·lent ja que s'equiparava amb el for del florí florentí. Malgrat que la Corona catalano-aragonesa possiblement no tenia el crèdit comercial de la ciutat italiana, potser el fet d'haver estat emetent regularment a alta llei

---

47. J. BOTET, *Les monedes...* op. cit. pàg. 141.

48. Ibid, pàg. 129.

49. Ibid, pàg. 131.

havia estat motiu suficient per a aconseguir anivellar el seu for amb la millor divisa del moment. Caldria, però, disposar d'altres fonts concordants.⁵⁰

A la primera emissió del 1354 consta que el guany del sobirà era de 20 sous per marc, un benefici moderat ja que representa només un 1,8% del valor emès. A les tres emissions següents, dues del 1354 i una del 1356 el rei va assolir d'incrementar el seu guany fins a 27 sous i mig, que representen un 2,5%.⁵¹

El mateix 1356 i al mes de juny, en una segona emissió d'aquell any, el sobirà conclou el que, segurament, degué ésser l'arrendament més avantatjós. Havia de percebre 35 sous per marc. Ara, però, la cotització del florí, que ja no s'emetia a or pur, sinó a 22,75 quirats, havia baixat dels 16 sous inicials a només 12 sous 2 diners. Aquesta caiguda de valor no és en relació amb el rebaix de la llei. Efectivament, per a la caiguda de fi i en relació al for de 16 ara li correspondria ésser avaluat a:

$$16 \times 22.75 : 24 = 15,16 \text{ sous}$$

La caiguda a 12 sous 2 diners representa, doncs, un seriós retrocés en el crèdit de la moneda, que podia derivar de l'efecte negatiu que podia ocasionar l'inici d'un procés de rebaix de fi, però potser també a alguna intercalació de florins de baixa llei que els experts canviadors florentins podien fàcilment detectar.

En aquestes condicions la xifra de comissió del rei resulta especialment favorable ja que representa un 4,2% del valor, doblant amb escreix els guanys del primer arrendament que tenim documentat. Hi ha, però, una compensació important per als arrendadors: el rei els assegura l'exclusiva d'emissió de florins per a Catalunya i per als comtats del Rosselló i la Cerdanya. Els arrendadors, d'altra banda, sabem que hi guanyaven 17 sous i mig per marc, la meitat del guany del rei, però per a sostenir aquests nivells de benefici introduïen frau en la talla que, com hem ja avançat, era de 69 o de 71 peces el marc, en lloc de les 68 legals.⁵²

Fos perquè el rei no consentís en endavant uns increments de talla que podien perjudicar el valor de mercat de les peces, fos per altres raons que ignorem, sembla clar que aquests nivells de guany eren insostenibles. L'any 1358 sembla que variaren les condicions i el 1360 consta positivament que es rebaixà el guany reial, tot i que Pere III

50. Ibid, pàg. 126. No és segur que es tracti d'una xifra de mercat i podria ésser la taxació oficial, encara que sembla que sobre les bases d'aquesta cotització s'establí l'arrendament.

51. Les fonts d'aquests guanys són els contractes d'arrendament que reproduïx Botet i les xifres aportades per X. SANAHUJA, «L'arrendament...» citat.

52. J. BOTET, *Les monedes...* vol. III. Doc. xxxii mencionat abans.

havia intentat donar l'arrendament a uns barcelonins, en lloc dels habituals Pere Blau i Joan Pluer de Perpinyà. Finalment, però, aquests acabaran per arribar a un acord amb el rei i a fer-se càrrec de l'arrendament.

A partir del 1362 els contractes es fan més complexos, prova evident de les dificultats per a sostenir guanys. Aquests són ara molt més difícils d'avaluar perquè en el contracte es combinen xifres per marc, com abans, amb quantitats fixes per any que resten condicionades, però, a haver pogut assolir uns volums d'emissió. Es parla de 19 sous per marc per al rei i 50.000 sous per any si es complien les previsions d'encunyació. La captació d'or devia ésser realment molt problemàtica perquè el rei els autoritza a rebaixar la llei de 22,75 quirats a 22 a condició que els 3/4 de quirat de rebaix s'apliquin íntegrament a pagar millor als qui aportin or per a obrar els florins. El rei, que és el primer interessat en fer possible l'operació, els fa jurar que ho faran així. En aquests moments un quirat en més o en menys en la llei s'avalua en un benefici de 22 sous per marc, és a dir, gairebé el montant total del benefici real.

Sembla clar que s'ha generat un procés a la baixa en les lleis amb la finalitat de mantenir el nivell dels beneficis del rei. D'altra banda, però, els rebaixos de llei fan caure les cotitzacions i probablement, i això és més greu, el crèdit i en definitiva tot concorre per a minvar el guany perseguit.

Un cercle viciós que la Generalitat vol aturar com sigui perquè pot arrossegar al descrèdit tota la moneda catalana. L'any 1365 els estaments representatius aplegats a les Corts de Tortosa arriben finalment a un pacte amb el rei. El florí es tallarà, com és acostumat, a 68 peces el marc i la llei es rebaixarà encara fins a 18 quirats, però aquest fi restarà sense mutació en el futur. Sembla que també arrenca d'aquest moment la possibilitat que en endavant el rei pugui batre en qualsevol dels altres tallers, entre ells el de Barcelona. També es fixa de forma oficial el curs del nou florí, que serà a 11 sous.

A la llei de 18 quirats aquesta xifra de circulació es situa en un nivell intermedi entre l'alt for dels primers florins i la baixa taxació dels florins de 23,75 quirats. Efectivament, en relació als 16 sous del florí de 24 li correspondria un for de:

$$16 \times 18 : 24 = 12 \text{ sous}$$

Mentre que en relació als florins de 23,75 que es taxaven en 12,16 sous li correspondrien:

$$12.16 \times 18 : 23.75 = 9.21 \text{ sous}$$

El valor intermedi escollit, 11 sous, es pot considerar una solució equilibrada?. Més endavant n'analitzarem els inconvenients.

Prosseguint era la història dels arrendaments, més difícil ara de seguir perquè Botet només publicà íntegrament un document complet, el del 1370, sembla que entrem en una etapa de dificultats creixents. Recordem que el 1365 la Generalitat s'havia incautat dels guanys de la seca de Perpinyà per a rescabalar-se d'un fort donatiu fet al rei, el qual es comprometé a no batre florins fins que la quantitat fos coberta. El rei incomplí el pacte i féu fer secretament florins a Tortosa, cosa que aviat fou descoberta, l'emissió aturada i els responsables emparats pel rei. L'any 1369 el rei retornava al seu control les emissions i començava a restablir els contractes d'arrendament.

El 1369 sembla que hi ha dos arrendaments paral·lels i el 1370 es torna a les concessions en exclusiva. En aquest contracte es dona una certa llibertat pel que fa als llocs d'emissió, ja que autoritza als arrendadors a actuar fins en quatre tallers diferents, els quals podran ubicar-se en qualsevol ciutat important, sempre que sigui de domini reial. Malgrat tot, res sembla indicar que els sempiterns arrendadors Blan i Puer sortissin dels clos de les seques de Perpinyà, Barcelona, València i Saragossa, perquè totes les disposicions complementàries que coneixem es refereixen, ara i en endavant als tallers tradicionals. És a dir, s'ha trencat el monopoli de Perpinyà i fora del breu espai de Saragossa, ara les seques actives seran Barcelona, València i Perpinyà. No hi ha cap indici positiu que assenyali que s'hagués obrat en cap altra ciutat.

A partir d'aquest arrendament sembla que el rei té serioses dificultats per a trobar persones disposades a acceptar les fórmules contractuals i els guanys demanats.

Al contracte del 1371, que era per un any, s'hi afegiren després dos altres socis i consta que un cop acabat aquest contracte el sobirà no trobava arrendadors. És molt probable que el bloqueig de la devallada de llei hagi fet minvar fortament els guanys. Consta finalment un arrendament, el darrer i per a un any, el 1373. Fou conclòs amb Pere Blan i Perpinyà Blan, amb la condició que els arrendadors no estiguessin obligats a haver de treballar amb els equips de la seca. Sembla que els arrendadors confiaven en millorar els marges eludint la complexa maquinària personal i burocràtica dels tallers reials.

Des d'aquesta data i fins a la mort del rei, el 1387, Botet no troba cap altre contracte d'arrendament. Si aquests s'havien produït al llarg de vint anys abans del 1365, ara escassament es mantindran cinc anys després de la recuperació de les iniciatives d'emissió per Pere III el 1369.

Sembla clar que les condicions de benefici imposades pel rei devien

ésser inviables després del rebaix de llei del 1365 i de la caiguda de cotització que, almenys momentàniament, devia sofrir el florí català.

Entre el 1346 (i fins i tot des del 1341) i el 1354 el florí català s'havia batut a alta llei, gairebé or pur. En aquestes condicions sembla que tingué bona acollida al sud de França, segons veurem més endavant en analitzar les troballes. Els florins catalans amb les marques dels primers temps apareixen en tresors del sud de França i també en fonts documentals com l'inventari d'Avinyó.⁵³ El for ja hem dit que arriba a l'enveuable xifra de 16 sous.

Aquest crèdit deuria trontollar amb l'esglaonat de petites caigudes de fi que s'inicien el 1354 amb una tímida rebaixa de 24 a 23 quirats i que es clouen amb el considerable rebaix fins a 18 quirats que sorgeix dels acords del 1365. La caiguda del for de 16 a 12,16, que abans hem mencionat, i que correspon només a una primera etapa d'aquesta caiguda de llei és ben expressiva de la pèrdua de prestigi.

Però si un florí d'alta llei podia arribar a obtenir un alt for, difícilment el podria sostenir un florí de 18, malgrat cerqués una estima proporcional. Així el florí d'aquesta segona etapa desapareix del sud de França on poden escollir altres millors divises europees. Inesperadament, però, troba un considerable favor en altres llocs. A Navarra i a Castella, terres durament castigades pels arbitraris rebaixos de llei i on encara es mantenen patrons obsolets com la dobla àrab, el florí català resulta avantatjós per la seva estabilitat des d'aquell moment i perquè segueix uns models europeus de prestigi. Ara, tant les troballes com les fonts documentals ens detectaran grans quantitats de florins circulants sobretot a Castella. Un fenomen que potser era encara una mica incipient en el regnat de Pere III, però que pot justificar els nous arrendaments que poden concloure els seus successors.

El florí, amb una cotització oficialitzada de 11 sous resta, doncs, inicialment destinat als territoris de la Corona catalano-aragonesa i després arrelarà en l'àmbit monetari castellà. Probablement amb la bona franja de fiduciari que li representa aquesta cotització el rei ja obté prou benefici aplicant, com ho pot fer, aquesta taxa oficial. Els arrendadors, en canvi, probablement no la poden sostenir en el mercat monetari lliure.

L'any 1376 el rei Pere III va fer fondre part del numerari que havia rebut del rei de Castella, en pagament del seu ajut a la guerra dinàstica d'aquell país.⁵⁴ Les monedes acreditades les va canviar directament

---

53. J. VILARET, «Florins de l'espasa en un inventari d'Avinyó de l'any 1366». *Gaceta Numismática* 72, 1984, pp. 81-82.

54. R. CONDE, «Valor intrínseco...» op. cit.

amb els banquers de Barcelona, però el numerari que tenia baixa cotització el convertí en la moneda de més crèdit, el florí de Florència, que encunyà secretament.

Hom es podria preguntar perquè el sobirà s'entretenia en batre florins propis a 11 sous, si tenia a la mà la possibilitat de falsificar sistemàticament florins florentins, de molt millor for.

Sembla clar que el rei no podia mantenir de forma sistemàtica i a gran volum unes falsificacions d'aquesta mena. No solament s'exposava a ésser descobert i que li fossin rebutjades les seves peces, els experts ja haurien sabut trobar signes per a identificar-les, sinó que a gran volum i amb perfecció exquisida podia acabar per posar en entredit la mateixa moneda florentina. És a dir podia estroncar la font o, almenys llançar ombres de crèdit sobre aquella moneda, un factor suficient en un mercat molt primmirat per a rebaixar-ne el for. El rei podia llançar, de tant en tant, ocasionalment, falconades com aquesta o intercalar partides de baixa llei, com les que abans hem assenyalat, però no ho podia fer sistemàticament perquè la trampa podia acabar girant-se en contra d'ell mateix. És per això que les seves declaracions sobre el crèdit del florí ens semblen, més que l'expressió d'un convenciment dels avantatges de la bona moneda, el clam de qui, per experiència sap que el frau l'ha de mantenir dins d'uns límits si no vol que es giri en contra d'ell.

Pel que fa al conjunt de les emissions perpinyaneses, sembla probable que després d'una etapa d'alta llei 1341-1353, la sèrie de rebaixos succesius cerqués de trobar un valor d'equilibri entre el crèdit i el guany. És ben sabut que generalment hom no pot tenir bons guanys fent moneda d'alta qualitat, a menys que un bon for sostingui un marge alt. No sabem si la devallada del for va ésser l'origen de la caiguda o si aquesta sorgí amb les primeres rebaixes i de l'ambició de millorar encara els guanys. En qualsevol cas l'espiral de caiguda no hauria probablement tocat fons sens la intervenció institucional de la Generalitat, perquè l'equilibri es trencava contínuament.

A 18 quirats els catalans operaven amb un florí de segona que mal podia fer un gran paper en el context europeu de les peces d'alta llei, però que trobà vies d'expansió en àrees situades en pitjors condicions com era el cas de Castella. La pèrdua de mercat al nord es pogué potser compensar amb la penetració a Castella i el guany reial restà salvat amb un alt for. La solució era aparentment bona, però amagava un contracop que probablement els estaments no saberen preveure: el desequilibri de valors a què més endavant ens referirem.

El canvi de rumb en la política monetària catalana que havia determinat Pere III recollint idees de Jaume de Mallorca va tenir continuïtat en els regnats següents.

Com que persistia l'exigència del mercat sobre la qualitat del croat de plata era impossible de batre'n amb benefici complint la talla legal. En aquestes condicions els guanys eren insignificants o nuls, tal com es veu en les liquidacions del mestre Pere Vicens al rei Pere III el 1336. Hom obtenia uns marges inferiors al 1,2% i aquests beneficis encara podrien correspondre a fabricacions a talla 74, insostenibles després de la crisi de confiança en el croat que s'havia produït al voltant del 1350. L'any 1365 el rei, en voler batre plata, va haver de demanar al bisbe de Barcelona que renunciés al delme que li corresponia en el benefici i assajà de variar la llei a la baixa, cosa que els consellers de Barcelona no li varen pas consentir, encara que la pressió reial acabà revertint en els acords de Tortosa i la favorable taxació del florí. En aquella ocasió es refermà, però, la immutabilitat del croat.

El mateix any 1365 el rei féu unes proves de croats que no degueren resultar rendibles ja que no consta que se n'encunyessin més fins a finals del regnat.⁵⁵

Joan I no en va batre i, en canvi, cercà la via dels guanys amb l'assaig de les blanques de billó, una iniciativa que els consellers de Barcelona combateren, assignant-los un for ruïnós.⁵⁶

Martí assajà novament de variar les característiques del croat, topant altra volta amb una rotunda negativa.⁵⁷ Féu també noves proves que donaren igualment resultats negatius pel que fa a la rendibilitat. Aquesta fou la raó per la qual el sobirà decidís d'abandonar-ne la fabricació en mans dels consellers de Barcelona, els quals, des d'ara, es faran responsables de les emissions. Aquesta situació es perfeccionà encara en temps d'Alfons el Magnànim, el qual cedí a la ciutat l'any 1444 totes les iniciatives referents a la moneda catalana de plata, a canvi d'una compensació moderada: 50.000 florins.⁵⁸

És evident, doncs, que els sobirans no tenien cap interès en batre moneda si no hi tenien guanys. Abandonaren, doncs el croat i seguiren batent florins, mentre l'alt for de 11 sous els assegurava un bon nivell de guanys.

---

55. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 121. Hi ha una hipotètica emissió del 1481 que podria ésser, però, de billó.

56. L'oposició dels consellers a les blanques queda ben clara a la queixa que els arrendadors feren a Ferran d'Antequera l'any 1413. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 223.

57. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pp. 196-197.

58. Ibid, pàg. 250.

Els successors immediats de Pere III mantingueren les emissions de florins, respectant escrupolosament els paràmetres de fabricació acordats a les Corts de Tortosa del 1365, els qual són sovint mencionats pels sobirans.

Paral·lelament Joan I féu dos assaigs de monedes d'or: els timbres de Perpinyà i els florins d'alta llei. Totes dues iniciatives, que el sobirà temptejà a tall de prova, abocaren al fracàs en no trobar acolliment en el mercat que les situà a un for massa baix per a poder fer-les rendibles. El timbre de Perpinyà no tenia gaires possibilitats d'èxit, essent un tipus singular en el mercat europeu. Els pocs que es bateren sembla que ja incompliren la llei prevista pel sobirà. Aquest disposà que es fessin a 23 quirats i mig, però el catàleg de monedes de Pere Miquel Carbonell els assigna un fi de només 22 quirats. Tampoc el pes dels dos exemplars coneguts s'adiuen a la talla de 58 peces i mitja el marc de Perpinyà. Haurien de donar pesos al voltant dels 4,10 grams i en canvi trobem xifres reals de 3,52 i 3,50.

El florí d'alta llei havia de tenir una talla de 90 i 2/3 el marc de Perpinyà i per tant contindria un fi de:

$$240 : 90.66 = 2,647 \text{ grams d'or a 24 quirats}$$

o bé:

$$240 : 90.66 \times 23.75 : 24 = 2,6196 \text{ grams d'or a 23,75 quirats}$$

El sobirà havia disposat que la llei fos la del florí florentí. Ja veiem que en el millor dels casos, el florí d'alta llei havia de contenir el mateix fi que el tradicional, malgrat la seva llei més elevada. Díficilment podia obtenir, doncs, millor for i menys encara convivint amb un altre florí català de 18 quirats.⁵⁹

Cap de les dues iniciatives prosperà i els nivells d'emissió dels assaigs degueren ésser molt minvats perquè n'han arribat escassíssimes mostres. Els florins regulars de Joan I són, en canvi, prou abundants.

Una altra iniciativa del mateix Joan I sí que tingué, en canvi, continuïtat. Introduí a Mallorca el florí d'or en substitució del ral d'or que havia innovat al seu dia la branca mallorquina. En realitat no és pot dir que es suprimís el ral auri mallorquí. El mateix rei Joan sembla que n'encunyà⁶⁰ i més endavant se'n torna a parlar durant el regnat d'Alfons el Magnànim.⁶¹ El fet que no hagin arribat exemplars d'aquest

59. Informacions sobre aquestes emissions a J. Botet, *Les monedes...* op. cit.

60. M. BOMPAIRE n'ha trobat el dibuix en un manual de mercaderia, M. Bompaigne, «Le monnayage d'oreuropéen avant Cristophe Colomb». *Monnaies d'or de l'Europe avant la découverte des Ameriques*. Perpinyà, 1992, pp. 22 i 23.

61. J. BOTET, les monedes... op. cit. pàg. 238.

tipus posteriors a Pere III i l'evidència abundant, en canvi, de florins mallorquins demostren però que a la pràctica la vella unitat d'or de Jaume II deixà de tenir un paper significatiu.

Martí I seguí emetent florins, reiniciant el sistema dels arrendaments. Els guanys del rei han minvat, però. En el primer arrendament, el 1398 el rei percebia 8 sous barcelonesos per marc. L'any 1400 el sobirà assoleix millors condicions amb uns altres arrendadors i anul·la el contracte vigent. Un nou contracte el 1405 es conclou a 13 sous per marc. Som lluny, doncs, dels 35 sous que havia arribat a obtenir Pere III. El mercat és ara, però, més exigent. Les talles són vigilades curosament i el rei es veu obligat a disposar la fabricació de pesals de comprovació. Cert és que, malgrat les afirmacions del rei, els pesals són generosos i deixen marges en el pesat a la menuda, però la necessitat d'oferir aquestes garanties, que aboquen a una Taula pública per a la comprovació del pes dels florins, demostra que el marge de maniobra i, en definitiva, les possibilitats de frau s'han reduït considerablement.⁶²

Ferran I es limità a renovar els arrendaments de Martí I, sens que ens constin innovacions sobre els florins.

Alfons IV es veia obligat, el 1421, a renunciar durant quatre anys a 15 dels 20 sous que li corresponien per marc en l'encunyació dels florins a Mallorca a fi d'afavorir-ne l'emissió.⁶³ Una prova més que el guany es feia cada cop més estret. Ara influïa, però, almenys pel que fa a Catalunya i a València, un altre factor que tractarem més endavant. Ens referim a l'aturada de les emissions de billó i al desgast d'aquest numerari no emès a Catalunya des de Pere III i a València des de Jaume I. Generalment hom admet que la moneda s'ha d'anar renovant no més enllà dels cinquanta anys de circulació. En cas contrari arriba a un desgast tant considerable que, parlem sempre de moneda-valor, es minva seriosament el seu valor intrínsec. En el cas que comentem s'havien sobrepassat aquests períodes i els vells diners eren tant *flacs*, segons diuen els testimonis de l'època,⁶⁴ que ja s'havia trencat l'equilibri de valors entre les unitats d'argent (croat, ral) i les de billó.

A Catalunya aquesta situació abocà a un greu conflicte, en entroncar els problemes monetaris amb la lluita per a la supremacia de dos grups oligàrquics oposats: la Busca i la Biga.

---

62. Ibid, pp. 204-206. Els pesals conservats no donen, però el pes legal.

63. Ibid, pàg. 237.

64. Així ho consigna ARNAU DE CAPDEVILA en el seu tractat sobre les monedes transcrit per J. SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, Barcelona 1818. Vol. II, p. 71.

El florí i el conflicte entre la Busca i la Biga

En un altre lloc ja hem parlat més àmpliament de la implicació dels problemes monetaris en els enfrontaments entre la Busca i la Biga.⁶⁵ Aquí centrarem sobretot la nostra atenció en el tema específic del florí.

La reforma de la moneda exigia urgents solucions per la degradació del circulant però no hi havia acord sobre la manera d'encaminar una sortida. Ja n'hem explicat les claus: la Biga s'oposa a la requalificació de les divises fortes, el croat i el florí respecte al circulant residual de billó perquè això suposa, de retop, llimar la cotització del diner de tern, unitat bàsica de les seves rendes provinents sobretot dels censos i del deute de la ciutat de Barcelona. La Busca vol justament llimar aquests guanys dels rendistes per alleugerir càrregues en un moment de crisi, una crisi que no és pas exclusiva de Catalunya sinó que sembla tenir un abast europeu.

Quan l'any 1456 el rei s'avé a aplicar la reforma monetària propagada per la Busca estableix aquestes noves paritats:

$$1 \text{ croat} = 18 \text{ diners} ; 1 \text{ florí} = 13 \text{ sous}$$

La reforma té per als buscaires un doble objectiu. D'una banda, adaptar o anivellar el valor intrínsec del croat amb el que resta (les peces *flaques*) del diner de tern. Amb això llima els beneficis dels bigaires i alleugereix els deutes i les càrregues, alhora que anivella els valors intrínsecs de les dues monedes basades en la plata. D'altra banda, situa el florí al nivell de valor que li correspon d'acord amb el canvi or/plata. Fixem-nos que mentre el croat és incrementat en el seu canvi respecte al tern en un 50% (de 12 a 18), el florí només és incrementat en poc més d'un 15% (de 11 a 13).

Aquell alt for oficialment acceptat del florí i aquell marge de fiduciari que donava beneficis al sobirà ha desaparegut.

Els buscaires han assolit per al florí les mateixes condicions que tenia habitualment el croat, almenys des del temps de Pere III. Una cotització el més ajustada possible al seu valor intrínsec. Havien eliminat, però, la major part dels marges d'emissió.

Aquesta decisió comportarà un aspecte positiu que després comentarem més àmpliament, eliminar els moviments especulatius amb les monedes però, igualment com havia succeït amb el croat, llevarà tot estímul als sobirans per a emprendre l'encunyació de florins. La supervivència del florí des d'aquest moment serà deguda un poc a la inèrcia i quelcom més a l'acceptació que gaudeix encara a

---

65. M. CRUSAFONT. *Barcelona i la moneda catalana*. Barcelona 1989, pp. 152-158.

Castella i que serà el principal incentiu de les escasses emissions que s'aniran fent fins el 1481. El llarg epíleg del florí després del 1456 el comentarem, però, més endavant. Ara és el moment de centrar la nostra atenció sobre les àrees de circulació del florí i el paper d'aquesta moneda en el sistema monetari de la Corona catalano-aragonesa.

La circulació del florí d'or

L'ànalisi de la circulació monetària del florí realitzada a partir d'un recull sistemàtic de les troballes va ésser un tema estudiat per A. M. Balaguer l'any 1984, de manera que ens referirem sobretot a aquest treball. D'altra banda, les troballes posteriors, com ara la recent de Lió,⁶⁶ no han fet més que confirmar-ne les conclusions.

Complementàriament nosaltres varem realitzar algunes recopilacions generals sobre circulació monetària a l'Aragó, Navarra i més limitadament a Catalunya a partir de les mencions documentals. Aquesta és una altra via d'estudi interessant i que caldria estendre a d'altres països de la Corona catalano-aragonesa i també a Castella on de forma evident el florí català hi tingué un paper important.

Pel que fa a les troballes, disposem de la informació que ens aporten dotze tresors i quinze troballes individuals encara que en alguns casos la qualitat de la informació és deficient. Adjuntem el mapa realitzat el seu dia per A. M. Balaguer i analitzarem la seva significació per àrees, complementant les dades arqueològiques amb les documentals.

Sud de França. Se situen en aquesta zona sis troballes. Al marge de dos exemplars no identificats (1 fals a Moux i un autèntic, però no classificat a Pamiers) tots els altres florins pertanyen a Pere III. Això ja va fer sospitar a Balaguer que el florí català degué ésser acceptat en un primer moment, quan es batia a alta llei, però que no trobà bona acollida a partir del moment en que el contingut d'or es va anar reduint. La recent troballa de Lió, un ampli tresor amb or i plata s'ha sumat a aquesta impressió en aportar-nos quatre florins de Pere III, tots quatre, però, de lleis altes. Cal dir que si no disposéssim de les anàlisis que n'ha fet Barrandon no estaríem pas segurs d'aquest fet perquè si bé dos dels florins són de l'espasa, un tipus ja demostradament d'alta llei, els altres dos són de l'elm, fins ara caracteritzats com de llei de 18 quirats i com a màxim 19,5 en els exemplars analitzats del Museu Puig.⁶⁷ Una

---

66. A. M. BALAGUER, «La circulació del florí de la Corona Catalano-aragonesa». *Gaceta Numismática* 72 Barcelona 1972, pp. 83-96 i *Le trésor des Terreaux*. Lió, 1996. M. CRUSAFONT. "La moneda: identificació i significació." *S. Eulalia d'Encamp*. Andorra 1989. A. M. BALAGUER "Hallazgos de moneda de oro en los Reinos de Castilla-León y Navarra". *Gaceta Numismática* 104, 1992, pp. 43-60.

67. BARRANDON-CRUSAFONT-JOUSSEMET, «Identificació...» op. cit.

TAULA DE LES TROBALLE DE FLORINS

	?	Pere III	Joan I	Martí	Ferran I	Alfons IV	Ferran II
França (sud)							
Gren. sur Garonne		4 (alta llei probablement tots)					
Saint Clar		1 (alta llei, possiblement)					
Saint Arailles		1 (alta llei)					
Pamiers	1						
Moux	1 (fals)						
Lió		4 (alta llei)					
Catalunya							
LLeida		12	1				
Vic		6	6	7		3	
Lluçà		1		1	1	1	
Valls		1					
Cervera		1					
Lleida		1					
Balaguer		1					
Cambrils				1			
Bordeta (Lleida)				1			
Llaunes						1	
Vic	1 (fals)						
ANDORRA							
		1					
València							
Ontinyent		n (un d'alta llei)					
València		28	21	64			
València					1		
Sagunt			m (falsos)				
Navarra							
Pamplona		93	1				
Mués					1		
Aragó							
Galve							1
Baix Aragó		1					
Castella							
Burgos	28						
Sòria					1		
Rota					1		

altra troballa, la de Saint Arailles, de la qual només sabíem que contenia un florí de Pere III, ara sabem que porta la marca R i que correspon, per tant, a les primeres emissions.⁶⁸ Tot plegat fa pensar que potser també els florins presents en les dues troballes restants, Grenade sur Garone i Saint Clar puguin ésser igualment d'alta llei. A Saint Clar hi aparegué un florí classificat com de Barcelona, és a dir, amb marca rosa. En aquell temps, però, no s'havia fet encara la distinció entre la rosa d'anells i la rosa de punts i ja sabem que hi ha florins perpinyanesos amb flor d'anells i llei alta. A Grenade sur Garone hi havia un florí d'espasa, dos d'elm i un de torre. El d'espasa ja sabem que és d'alta llei. Un dels de l'elm gairebé segur que també ho és perquè té llegenda

68. M. BOMPAIRE, «Les monnaies d'or» op. cit.

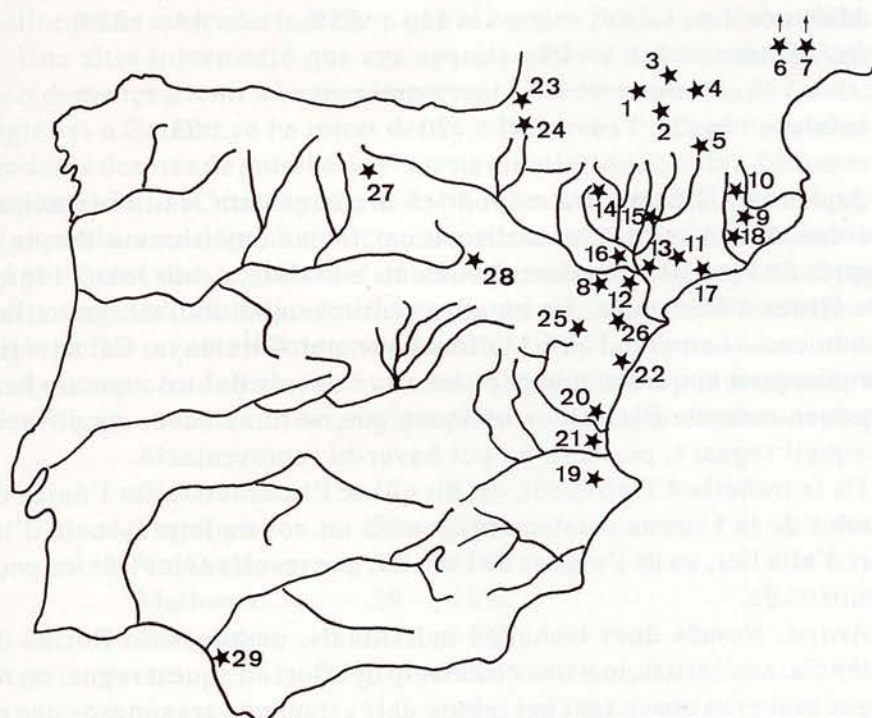

alterada P ARAGO REX i de l'altre no en podem dir res, però ara sabem que també n'hi ha de llei alta. El mateix succeeix amb la torra, perquè ara hem pogut destriar dos tipus de torres i una d'elles també és probable que sigui de llei alta.

Poc canviarien les conclusions si algun d'aquests florins fos de 18 quirats. És ben clar que la pèrdua de confiança no degué ésser sobtada i també és ben expressiu que no aparegui a les troballes d'aquesta zona ni un sol florí de Joan I. De tota manera, la reconsideració de les marques i les noves informacions no fan més que confirmar, com hem dit abans, que l'acceptació del florí català el sud de França es circumscriu a l'etapa de l'alta llei.

Catalunya. Disposem de dotze troballes, però no sempre tenim dades precises sobre els regnats o sobre els tallers. Els llocs de troballa es reparteixen de forma prou regular per tot el territori, d'on poden deduir una circulació àmplia arribant fins i tot a la zona pirenaica. Els florins més àmpliament representats són els de Pere III, en consonància amb la que sembla ésser l'època de màxima producció, però també trobem representació de tots els regnats posteriors, a excepció dels de Joan II i de Ferran II, etapa en què el florí entra clarament en decadència i és progressivament substituït pel ducat. No hi ha tampoc representació dels florins d'alta llei que ens consta foren refosos des del 1365 per convertir-los en florins de 18 quirats. Aquesta operació pot explicar, doncs, la seva absència. El taller més ben representat és el de Barcelona, amb vuit exemplars identificats, seguit del de València amb cinc i el de Mallorca amb quatre. Menys representació, malgrat la proximitat hi té el florí de Perpinyà, amb només 3 exemplars i no apareix el florí de Saragossa que és, de fet, una raresa en tot el conjunt de les troballes, on en 217 peces només dues pertanyen a aquest efímer taller. Malauradament ens manca informació precisa de 26 florins, dels quals només en sabem el regnat, però no el taller emissor. L'àmplia presència de florins de tallers allunyats demostra que aquest tipus monetari complia bé la seva funció de numerari de curs general.

València. Disposem de quatre troballes, una d'elles la més important de totes ja que contenia 111 florins, gairebé la meitat del total de peces que analitzem. Les troballes es reparteixen a la franja costanera, que devia ésser la de major activitat comercial. L'alt pes d'aquesta troballa en el conjunt fa que ens resti fortament ressaltada la moneda del moment de l'ocultació d'aquest tresor, el regnat de Martí I. Per les mateixes raons, la seca més representada és, amb avantatge, la de València: 59 peces sobre un total de 112 mes una quantitat indeterminada que correspon a les troballes d'Ontinyent i Sagunt. De tota manera, és ben clar que si retrocedim a les composicions dels regnats anteriors a Martí la representació dels altres tallers és molt més equilibrada, com

TROBALLES DE FLORINS CATALANS

França (sud): 1-Grenade sur Garonne, 2-Saint Clar, 3-Saint Arailles, 4-Pamiers, 6-Moux, 7-Lió. *Andorra:* 5-S. Eulalia d'Encamp. *Catalunya:* 8-Lleida, 9-Vic, 10-Llucà, 11-Valls, 12-Lleida, 13-Cervera, 14-Llaunes, 15-Balaguer, 16-Bordeta (Lleida), 17-Cambrils, 18-Vic. *València:* 19-Ontinyent, 20-València, 21-València, 22-Sagunt. *Navarra:* 23-Pamplona, 24-Mues. *Aragó:* 25-Galve, 26-Baix Aragó. *Castella:* 27-Burgos, 27-Sòria, 29-Rota. Per a les tres localitats que aparèixen dos cops, el primer es refereix a un tresor i el segon a una troballa individual.

ens ho mostra la taula:

	<i>Pere III</i>		<i>Joan I</i>		<i>Martí</i>	
València	9	33%	5	25%	45	72%
Perpinyà	9	33%	0	0%	0	0%
Barcelona	8	30%	4	20%	4	6%
Mallorca	-		11	55%	14	22%
Saragossa	1	4%	-		-	
totals:	27		20		63	

Aquestes xifres encara es podrien matissar amb les informacions que ens dóna l'evidència numismàtica: febles emissions a Perpinyà després de Pere III, abundants batiments a Mallorca amb Joan I i força més febles a Barcelona. En un altre sentit, sembla indicar una millor comunicació comercial amb Mallorca que amb Catalunya. Cal advertir que manquen al quadre una peça incerta i una de dubtosa que no hem tingut en compte. Els guions indiquen que no hi va haver encunyació en aquell regnat i, per tant, no pot haver-hi representació.

De la troballa d'Ontinyent, cal dir que té l'interés d'ésser l'única en l'àmbit de la Corona catalana-aragonesa on consta la presència d'un florí d'alta llei; un de l'espasa de Pere III, que resulta ésser l'única peça identificada.

Aragó. Només dues troballes individuals, ambdues de florins de València, ens certifiquen una circulació del florí en aquest regne, on no tingué mai gran abast, tant pel rebuig dels estaments aragonesos que es mantingueren en l'exclusivitat del diner jaquès fins ben entrat el segle xv, com per la feble activitat comercial que no es començà a desenvolupar fins a aquesta mateixa cronologia. La documentació coincideix amb les troballes en aportar-nos escasses mencions de florins.

Navarra. Disposem de dues troballes, però una d'elles, la de Pamplona, és la segona en importància en aportar-nos 93 exemplars. Sabem per via documental que el florí català tingué bona acollida a Navarra i ens consta una circulació de certa importància al segle xv. Resulta difícil fer una anàlisi per regnats pel pes de la troballa de Pamplona, dels primers temps de Joan I, i per tallers perquè en el seu moment no es separaren els florins dels dos tipus de rosa.

Castella. La ben documentada circulació a Castella apareix feblement representada amb dos tresorets, (Burgos i Rota), i una troballa individual a Sòria. No tenim altres dades del de Burgos que la presència de 28 florins.

A Sòria i a Rota, hi trobem peces d'Alfons IV. De tota manera, podem suposar que els florins del tresor eren sobretot tardans, ja que

la data d'ocultació, deduïble d'altres tipus identificats, el situa al segle xv. Això concordaria, doncs, amb una penetració persistent a Castella, que sembla tenir una progressió ascendent.

No disposem de dades d'altres regnes, per exemple de Mallorca, on tant per informacions documentals com, per exemple pel Manual mallorquí de mercaderia, sabem que hi corrien florins amb abundància.

Una altra informació que ens apareix per via documental és que el florí comença a tenir un paper important en el circulat des de finals del segle xiv a Catalunya i a inicis del xv a Navarra i l'Aragó i que això es produeix després de gairebé un segle de circulació exclusiva de numerari de plata i billó (Catalunya) o de billó tan solament (Navarra i Aragó). L'or català no enllaça, doncs, com ho podria semblar pel recull qualitatiu fet per Botet amb el circulat de moneda àrab que tan important paper havia tingut a Catalunya des del segle xi i a l'Aragó i Navarra des del segle xii i a un nivell força més baix.

Si sumem les informacions de totes les troballes per als exemplars identificats obtindrem el desglòs i percentatges totals per els tallers següents:

Barcelona	47	22%
Perpinyà	50	23%
València	89	41%
Mallorca	29	13%
Saragossa	2	1%

217

Aquesta taula ens confirmaria per via arqueològica l'escàs pes del taller de Saragossa, on només s'hi va emetre durant tres anys, en relació amb les altres quatre seques. Revelaria també un volum inferior a Mallorca potser indicatiu d'una activitat comercial menor o, el que és en relació amb això, una superior dificultat per captar or transformable en numerari propi. Dels tres tallers més productius resulta significatiu que Perpinyà arribi al nivell de Barcelona, prova del seu vigor sobretot en temps de Pere III. Pel que fa a València, és evident que el seu pes preponderant ens ve influït per la importància de la troballa feta a la capital. És indicatiu, en qualsevol cas, d'un alt volum d'emissió. Això sembla estar en consonància amb el paper important que València va arribar a tenir. A les troballes això ve expressat amb la presència dels florins i no pas pels timbres d'or. Fins ara no han aparegut timbres en cap troballa.

Certament ni les dades són prou importants per poder extreure conclusions segures ni tampoc es poden interpretar sens tenir en compte les altres monedes emeses, sobretot les de plata. Es tracta, per tant, d'unes orientacions de tendència que caldrà anar millorant.

Moneda i fiscalitat

La fiscalitat monetària apareix en un primer nivell en les percepcions reials directes, és a dir, en els guanys d'encunyació. Com és sabut, el valor de circulació d'una moneda és superior al valor intrínsec del metall que conté, en un marge de fiduciari que es pot denominar valor afegit i que comprèn dos factors: els costos de fabricació i el benefici de l'emissor. El guany de l'autoritat emissora és, doncs, el sobrepreu per damunt del metall obrat. La xifra final és el valor oficial de la moneda i regeix totes les transaccions que tenen aquest caràcter.

On hi ha, a més, un mercat lliure, la moneda s'avalua pel valor de mercat. Aquest afegeix (o resta) al valor intrínsec el que nosaltres hem proposat de denominar valor acceptat. Si el valor acceptat és inferior al valor afegit la moneda no es pot introduir en el mercat lliure amb el guany previst per l'autoritat emissora. Les oscil·lacions en el valor acceptat poden, doncs, comprometre aquesta via fiscal si no hi ha una bona acceptació de la moneda, cosa que depèn de molts factors. El crèdit positiu de l'autoritat emissora, l'adequació al model monetari útil en el moment, el compliment estricte dels paràmetres d'encunyació, l'estabilitat d'aquests paràmetres, etc, poden ésser factors positius. Les alteracions, els fraus o la poca confiança en la solvència de l'autoritat emissora seran, evidentment, factors negatius.

En les societats on hi ha un poder compartit, com és el cas de la Catalunya medieval, ja hem dit que els interessos del rei i de l'oligarquia comercial que són els que comparteixen aquest poder, poden divergir. El rei voldrà obtenir el màxim guany en l'encunyació, encara que sigui envilint la moneda mentre que l'oligarquia necessita i, per tant intenta tenir, una moneda estable i prestigiosa. El litigi es sol resoldre amb un pacte, pel qual el sobirà es compromet a no mudar la moneda sense l'assentiment dels estaments representatius i percep, a canvi, una quantitat fixa de diner. Es tracta de l'anomenat impost del monedatge.⁶⁹

Aquest segon vessant fiscal fou eludit pels catalans des del temps de Jaume I,⁷⁰ de manera que només restava la percepció directa pels marges d'encunyació.

---

69. Després de la confusió que sobre aquest tema va crear T. N. BISSEAU a *Conservation of Coinage*, Oxford, 1979 és imprescindible retrobar el nord amb A. M. BALAGUER, «Sobre els orígens de l'import del monedatge a Catalunya, segles XI-XII» *Glauca*, vol. VII, Milà 1991, pp. 791-802. M. SANCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya* Vic, 1995, sembla adonar-se de la situació real, però no arriba a un posicionament clar.

70. Els catalans aprofitaren l'error reial del diner de doblenc, una moneda de tan baix contingut de fi que fou rebutjada per tothom, per a autoritzar el rei a refer el camí, amb el diner de tern, a canvi d'eludir l'impost del monedatge. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 46.

Ja hem vist, però, que aquests marges eren molt reduïts quan el mercat esdevenia exigent i volia un ajust del valor legal, és a dir, una aproximació entre el valor intrínsec i el valor de circulació, oficial, i rebutjava la moneda si no es complia aquesta exigència.

La interrupció de l'emissió de croats a Barcelona des dels temps de Pere III, el pas de la iniciativa encunyadora a la ciutat en temps de Martí i la cessió definitiva d'aquest dret el 1444 no fou més que el resultat de la desaparició dels marges de guany del sobirà. Un dels poders, el rei, es desentengué de l'encunyació del croat d'argent i en cedí la fabricació i el control a l'altre poder, el Consell barceloní, sector bàsic de l'oligarquia i tradicional controlador de les emissions.⁷¹

El marge de guany fou, però, molt més generós en el cas del florí, des del moment en què les Corts de Tortosa fixaren les condicions d'emissió, que ja hem assenyalat, i atribuïren al florí una taxa o valor oficial de circulació de 11 sous, és a dir, de 132 diners de tern o bé onze croats de plata.

Efectivament aquesta avaluació establí per al florí un alt for i el situava a un canvi respecte al diner de billó i al croat de plata molt per damunt del canvi metàl·lic, és a dir, del *ratio* de valors entre l'or i la plata. Si el croat valia 12 diners de tern, al canvi metàl·lic 1/11 que regia aproximadament en aquest moment, el florí hauria hagut de valdre 110,6 diners, és a dir poc més de 9 sous i no pas els 11 que se li varen atribuir.

Aquesta notable diferència a favor de la cotització del florí assegurava el guany reial. L'any 1365, i immediatmanet després d'haver-se arribat a l'acord de batre el florí a 18 quirats, el rei cuitava a manar al mestre de la seca de Perpinyà que refongués tots els florins que li fos possible, de les emissions anteriors a llei superior, a fi de reconvertir-los en florins de 18 quirats. És una prova més que el sobirà confiava en obtenir-hi un guany important, malgrat els costos de la transformació.⁷²

És per això que les emissions de florins es mantenen des d'aquest moment de forma regular i la situació s'allarga fins que les reformes monetàries propugnades per la Busca i aplicades el 1456 llevaren al florí al seu alt marge de fiduciari.⁷³

---

71. Aquesta dualitat tampoc sembla ben percebuda en el valuós i tan esperat treball de M. SANCHEZ, *El naixement...* esmentat. Efectivament, en parlar de l'establiment de la «fiscalitat d'estat» hom pot preguntar-se de quin estat estem parlant. Els impostos de la *bolla* i de les *entrades i eixides* no son el resultat d'una actuació reial sinó les bases impositives amb què s'autoorganitza la Generalitat per a cobrir les quantitats que s'ha compromès a pagar al sobirà. Tanmateix, és un fet prou important que no sigui el rei sinó l'oligarquia comercial qui decideixi quant paga i que s'administri per medis propis la recaptació del diner. Masa important, creiem, per a deixar-ho en el sac comú de l'«estat».

72. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 128.

73. M. CRUSAFONT, *Barcelona...* op. cit.

Les Corts de Tortosa arrencaren, doncs, al sobirà el compromís de no mudar més les característiques del florí. Aquest seria mantingut en el futur en els 18 quirats de llei i la talla de 68 peces el marc. Concediren, però, quelcom molt important: una alta taxació, un alt for que assegurava uns guanys importants al sobirà.

Aquest marge exagerat, quines conseqüències podia tenir per a l'estabilitat del sistema monetari?

Fou el florí el causant de la crisi?

Molts historiadors han coincidit en atribuir al florí català una important responsabilitat en la crisi que sembla obrir-se a la segona meitat del segle XIV i que s'agreuja espectacularment després de la Guerra Civil catalana a mitjans segle XV.

Del florí se n'han dit tota mena de coses. Abadal assegurava que vers el 1365 s'havia reduït a un 5% del seu valor original.⁷⁴ Ni tant sols si hagués volgut dir un 50% hauria estat encertat, perquè la reducció de llei fou del 25%. Carrere blasrava el florí «nascut fora del Principat», mentre que el croat «era la moneda pròpiament catalana»⁷⁵ Vicenç Vives trobava que per culpa d'uns interessos contraris no s'havia tingut prou decisió per a «abandonar el patró florí» a Catalunya mentre que a València sí que ho havien fet bé el 1426 en introduir el timbre d'or.⁷⁶ D'altres parlen de «caos monetari» i només Pierre Vilar manté el seny dient que les monedes expressen la crisi més que no pas la causen, encara que no s'està d'oposar «una era del florí tota marcada de retrocessos i inquietuds econòmiques» «als temps gloriosos del croat».⁷⁷

Fou també Pierre Vilar qui assenyalà el punt crucial: la sobrevaloració del florí podia generar un corrent especulatiu.⁷⁸ En parlar del ral d'argent mallorquí ja hem assenyalat que el desequilibri en la taxació de la unitat plata respecte al billó havia generat una fugida massiva de rals d'argent. En aquest cas el florí sobrevalorat podia generar una fugida de croats. Hom podia obtenir croats a baix preu comprant-los amb florins. Amb la plata dels croats hom podia reintroduir or per convertir-lo en florins sobrevalorats i reiniciar el cicle.

No hi ha dubte que aquest mecanisme es desencadenà, perquè és ben documentada a l'època la preocupació per la sortida dels croats fora del país. D'una banda, hi ha reiterades prohibicions reials referents a

74. RAMON D'ABADAL, *Pere el Cerimoniós*, Barcelona, 1970, p. 52

75. C. CARRERE, *Barcelona, un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona 1978, p. 333

76. J. VICENS VIVES, *Els Trastamars*, Barcelona, 1974, p. 23

77. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. II. 1968, p. 177.

78. *Ibid*, pàg. 179.

l'extracció de la plata. Ja sabem que tenien molt poca efectivitat si els especuladors obtenien bons guanys en l'exportació. D'altra banda, hem dit també que la Busca incloïa en el seu programa de reforma l'eliminació d'aquest sobrepreu. L'eixida dels croats no era, doncs, com creia Pierre Villar «el preu que hom havia de pagar per tenir una bona moneda».⁷⁹ sinó una maniobra especulativa que l'alta valoració del florí feia possible.

Un cop posada en evidència la sagnia de croats i la seva causa podríem preguntar-nos: quines conseqüències pogué tenir per a l'estabilitat monetària catalana i com pogué contribuir aquest flux especulatiu en la crisi?

Per a poder respondre aquesta difícil pregunta caldria analitzar bé i sobretot avaluar i quantificar fins on fos possible tots els factors positius i negatius que convergeixen sobre el florí i també situar correctament la cronologia d'aquesta crisi, a fi de trobar la correspondència causa-efecte.

Pel que fa a la cronologia, és ben clar que la crisi catalana no es pot sostreure del context d'una crisi europea que, naturalment, tindrà els seus matisos a cada país. A Catalunya hom havia lligat des de sempre la crisi amb els enfrontaments del segle xv fins que Abadal cridà l'atenció sobre les dificultats ja detectables en els darrers temps de Pere III. Mario del Treppe, però, tot analitzant la notable prosperitat dels temps del Magnànim ha posat en dubte una evolució lineal de l'agreujament de la crisi des de Pere III a la segona meitat del segle xv.⁸⁰ El que ningú posa en dubte és que la gran caiguda de l'activitat econòmica es produeix a conseqüència de la Guerra Civil a mitjan segle xv. En aquest sentit cal dir que des del 1456, és a dir des d'uns anys abans d'iniciar-se la guerra, el florí ja havia deixat de poder generar cap moviment especulatiu perquè havia estat reanivellat en la seva valoració. I encara és molt probable que el factor sobrevaloració hagués estat llimat ja de molt abans per la caiguda del valor intrínsec del billó i per l'increment del preu de mercat del croat.⁸¹ En aquest sentit, doncs, sembla clar que el florí seria, en tot cas, un factor de segon ordre.

Pel que fa als factors positius del florí, cal en primer lloc considerar la seva necessitat. Quan es crea el florí el 1341 ja fa gairebé cent anys que l'or circula per la major part dels països de l'Europa occidental.

---

79. Ibid, pàg. 178.

80. R. ABADAL, *Pere el Cerimoniós...* op. cit. M. DEL TREPPE, *Els mercaders catalanas i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa*. Barcelona 1976.

81. Al marge de les taxacions oficials, el mercat pagava amb sobrepreu el croat, davant la caiguda de valor intrínsec del diner. P. VILAR, *Catalunya...* op. cit. pàg. 178 constata el contrast entre el valor oficial a 12 diners i el valor de mercat a 18.

És clar que els comerciants havien de captar en els intercanvis internacionals tant monedes de plata com d'or i aquests escreixos esdevenien molt més útils si hom els podia reconvertir en moneda del país. D'altra banda sembla detectar-se una certa dificultat en la captació de la plata veient la caiguda dels volums d'emissió de croats. Sembla clar que els volums d'emissió no tenien perquè veure's afectats pel canvi d'autoritat emissora. En canvi veiem com d'unes emissions de Jaume II i Pere III que fàcilment arriben als 100.000 o 150.000 marcs, es passa a xifres inferiors als 50.000 marcs. Udina ha recopilat volums de 6.000, 10.000 i 2.000 marcs per a les emissions del 1413, 1418 i 1454. D'altra banda, les altes xifres d'emissió de Perpinyà, que tants problemes causaren segons les protestes de Barcelona arriben als 20.000 marcs el 1424 i als 30.000 el 1457.⁸²

Sembla clar, doncs, que l'existència d'una unitat-or permetia amonedar or o plata segons el metall de què es disposés i que no era fàcil acumular escreixos. Recordem que per al s.xv Del Treppo ha trobat un balanç desfavorable del comerç català que justament es saldava amb plata.⁸³ Malgrat les documentades explotacions sardes de Vila d'Esglésies⁸⁴ i potser l'argent captat per via de l'exportació del blat sicilià la plata no sembla ésser sobrera als tallers monetaris catalans.

El florí exercia d'altra banda el paper d'unitat de referència dins el complex sistema monetari polimorf de la Corona catalano-aragonesa. Era l'únic valor monetari de curs general i, certament, el més adient per a les grans transaccions pel seu facial més elevat. Però també podia ésser útil, per a articular entre si unes unitats de plata que els sobirans catalans s'havien esforçat en anivellar de valor però que es batien amb estampes diferents a cada regne.⁸⁵

Els volums d'emissió del florí semblen complementar, doncs, les emissions de croats, però no podem parlar d'una veritable substitució d'un circulant exclusivament de plata per un altre ni tan sols predominant d'or. Els volums d'emissió dels florins semblen, efectivament d'un nivell moderat, que es solen moure entre els 500 i els 2.000 marcs, és a dir, un equivalent de plata entre els 5.500 i els 22.000 marcs al canvi 1/11. La moderació d'aquests volums no permetia, doncs, l'exercici d'una activitat especulativa d'alt nivell.

En un altre aspecte cal considerar el moviment especulatiu vers Castella i Navarra, aquest, però, favorable a Catalunya. Recordem que els tallers monetaris catalans es nodrien sovint de dobles castellan

---

82. J. BOTET, *Les monedes...* op. cit. pàgs. 247, 262.

83. *Els mercaders...* op. cit.

84. M. TANGHERONI, *La città dell'argento*, Napoli 1985.

85. M. CRUSAFONT, *Història de la moneda catalana*. Barcelona 1996, pp. 90-97.

adquirides a baix for, que reфонien en florins, i que aquests florins eren introduïts després a Castella a taxacions prou elevades. E. Saez ens dóna, per exemple, valoracions d'aquest tipus:

	<i>florí català</i>	<i>dobla</i>
1452	110 maravedís	-
1454	-	150 maravedisos
1455	110 maravedisos	152 maravedisos
1456	110 maravedisos	157 maravedisos

Si prenem un pes de 4,5 per la dobla i la màxima avaluació d'aquesta, és a dir, els 157 maravedisos, obtenim com a valor equivalent en funció del contingut d'or per al florí català 92 maravedisos. Ja veiem que, en canvi, es taxava en 110 maravedisos. Aquest ampli marge feia rendible la reconversió i Pere III, que tant havia prohibit l'extracció de la plata disposava, al mateix temps, que hi hagués plena llibertat per a l'exportació del florí d'or.⁸⁶

Que el florí català circulà a Castella en quantitats notable i que actuà com a referent de valor és un fet ben demostrat i en pràcticament totes les tabulacions de valor de les monedes d'or els sobirans de Castella donen al costat de l'avaluació de les seves pròpies monedes la taxació del «florín del cuño de Aragón».⁸⁷ Una prova en aquest sentit ens la dóna també el pagament en moneda d'or que el rei Enric de Castella féu a Pere III l'any 1376 en compensació del seu ajut en la guerra dinàstica castellana.⁸⁸ El sobirà castellà paga en tota mena de monedes tan castellanques com foranes i no sembla pas que pugui triar massa, ja que s'arriba a desprendre fins i tot de 10 peces d'ostentació, cada una era del valor de deu dobles. En aquestes condicions no deixa d'ésser significatiu que el 50% del valor el pagui justament amb florins catalans, prova evident que era la moneda més abundant que podia aplegar dins el seu reialme. Caldrien més dades concordants per a arribar a afirmar amb seguretat que el 1376 la meitat del circulant-or de Castella eren florins catalans, però les dades són suficients per a poder afirmar que el flux vers Castella era de molt volum. Podia compensar aquesta via especulativa favorable els efectes nocius de la sagnia dels croats? Es fa difícil de poder-ho assegurar, però és segur, en tot cas, que en minvava els efectes negatius.

86. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 134.

87. L. SAEZ, *Las monedas de Enrique IV*, Madrid 1805.

88. R. CONDE, «Valor intrínseco...» op. cit.

Hom ha retret també al florí la seva inestabilitat. Això es completament injustificat. El florí català es mogué durant 12 anys (1341-1353) dins dels paràmetres del florí florentí, amb lleis properes a l'or pur, sofrí un breu procés de rebaixos que només durà 10 anys, entre el 1354 i el 1364 i des del 1365 la seva estabilitat fou gairebé perfecta. Només podem assenyalar l'emissió a 16 quirats durant la Guerra Civil del segle xv dins un espai de característiques fixes que abraça força més de cent anys: del 1365 al 1481. Parlar del florí, vol dir, per tant, referir-nos a l'únic realment significatiu, el que s'emeté després de les Corts de Tortosa del 1365 a 18 quirats de llei i 68 peces el marc. I aquest florí fou una moneda completament estable.

Només una avaluació quantitativa de cada un dels factors ens podria donar un diagnòstic exacte del paper del florí i de la seva contribució a la crisi. De segur que la sagnia de croats no fou bona, però segur també que els guanys del rei aportaven una via de fiscalitat que cal deduir dels pagaments directes que, ben sovint, hom li hagué de donar per sostenir els freqüents enfrontaments bèl·lics.

En qualsevol cas, l'existència de vies favorables i desfavorables en el flux especulatiu del florí i la seva incidència relativa en el circulant monetari permeten concloure que difícilment hom podria acusar l'emissió d'aquesta moneda d'ésser una causa significativa de la crisi.

La crisi del florí a València i l'assaig del timbre d'or

En iniciar-se el regnat d'Alfons el Magnànim es fa evident també a València una situació crítica per al florí d'or.

Mateu atribueix la crisi als «falsificadores, traficantes y mercaderes desaprensivos» però com que d'aquest gènere n'hi ha hagut sempre es fa difícil d'entendre que en aquell moment precis haguessin estat els causants del problema.⁸⁹

El mestre de la seca valenciana Frances Ferrer tramet al rei un Memorial on explica que les monedes d'or s'exporten fora del regne i també que no troba or en pasta per a poder encunyar perquè només pot pagar el marc d'or a 48 lliures.⁹⁰ Mateu diu més endavant que en els tallers d'altres països pagaven el marc d'or a 54 lliures⁹¹ i naturalment resultava impossible retenir el metall, que emigrava on el pagaven millor. El memorial fou redactat el 1420.

A continuació Ferrer proposa una solució que Mateu troba «*altamente interesante*» perquè «*bien pronto se acometería la reforma o innova-*

---

89. F. MATEU Y LLOPIS. *La ceca de Valencia*. València 1929. Pàg. 65.

90. Ibid, ibid.

91. Ibid, pàg. 66.

ción monetaria más importante hasta entonces, acuñándose un nuevo valor el llamado timbre de Valencia»⁹². Al marge del fracàs del timbre, tema del qual ens ocuparem més endavant, no veiem on rau l'interès de la reforma proposada per Ferrer.

El mestre diu que s'han d'encunyar noves peces d'or a talla 64 el marc, en comptes de la talla 68 del florí i de llei 21 quirats, més alta, doncs que la del florí que era de 18 quirats. Proposa avaluar la nova moneda a 15 sous de València i així podrà pagar millor l'or en pasta: si abans es pagava a 40 sous el quirat, ara el podria pagar a 42 sous el quirat.

Una senzilla operació aritmètica convenç que mal podria evitar Ferrer amb aquesta tarifa que l'or anés a d'altres tallers; pagar a 42 sous el quirat equival a donar 50,4 lliures per un marc d'or. Si, com diu Mateu, a les altres seques pagaven l'or a 54 lliures és evident que passant de 48 a 50,5 lliures no es podria desviar a favor de la seca valenciana el flux auri que necessitava.

Té raó, en canvi, Ferrer quan diu que no pot pagar l'or a més de 48 lliures amb una cotització del florí a 11 sous ja que el florí d'or encunyat a València tenia un contingut d'or de:

$$240/68 \times 18/24 = 2,647 \text{ grams d'or pur per florí}$$

Amb l'or d'un marc s'obtindrien:

$$240 \times 11 : 2,647 = 997,355 \text{ sous que equivalen a 49,8 lliures}$$

Si considerem que el mestre no comprava or pur, sinó or fi de 23,75 quirats arribaríem a una xifra de 49,35 lliures.

Per tant el marge de l'operació és de:

$$49,35 - 48 = 1,35 \text{ lliures de guany per marc}$$

Això vol dir un marge brut del 2,7%, del qual s'han de deduir totes les despeses d'encunyació. És clar, doncs, que en aquest sentit, la seca no podia pagar més de les 48 lliures per marc.

La segona part dèbil de la proposició de Ferrer es troba en la cotització de la nova moneda. El florí, amb un contingut d'or pur de 2,647 gr. es cotitzava a 11 sous. La nova moneda contindria d'or:

$$240/64 \times 21/24 = 3,28 \text{ grams}$$

---

92. Ibid, pàg. 65.

En proporció a l'or que contenia la nova moneda hauria de valorar-se a 13,6 sous i no pas als 15 sous que diu Ferrer.

En definitiva, si la nova moneda es pagava igual que el florí els problemes persistien. Però si el florí es pagava a 11 sous, qui ens podia garantir que la nova moneda fos acceptada pel mercat a 15 sous com proposava Ferrer? En virtut de què el mercat apreciaria molt més la nova moneda que el florí?

Si es tractava d'incrementar la cotització de la moneda d'or potser el camí més dreturer hauria estat augmentar el for del florí més que no pas entrar en l'aventura incerta d'una nova moneda.

Com veiem, la proposta de Ferrer no solament no era «*altamente interesante*» sinó que mancava de fonament en tot sentit.

Quin era, però el veritable problema? Els mals del florí no venien de la moneda d'or sinó del billó, que era el punt de referència de les cotitzacions. A València no s'havia batut moneda menuda de billó des dels temps de Jaume I. L'any 1271 s'iniciava una emissió de 23.000 marcs en diners i òbols, que seria, segons Mateu, la segona i darrera d'aquest regnat.⁹³ L'any 1420 ja feia un segle i mig que corria aquella moneda perquè els successors de Jaume I no en varen pas encunyar. Si a Barcelona al segle xv comprovaven que els diners de Pere III ja eren «flacs» per l'excessiu desgast, és fàcil d'imaginar en quin estat es devien trobar els vells diners de Jaume I que duïen un segle més a sobre.

Quan Pere III fixà la paritat del florí en 11 sous de diners de tern la cotització era exageradament alta perquè suposava un canvi or/plata de 1/13,5 en un moment en que el canvi metàl·lic de mercat es pot situar a 1/11. És per això que el florí desplaçava el croat i aquesta prestigiosa moneda d'argent era exportada amb guany.

En temps d'Alfons el Magnànim la minva de pes i per tant de contingut d'argent del diner era tan gran que no solament s'havia eliminat el sobrepreu sinó que valia més l'or del florí que l'argent que restava al billó degradat. És per això que ara fugien els florins.

Alfons el Magnànim nodrí finalment el mercat de la petita moneda de València amb noves emissions, però aquestes ja no foren de tern sinó de doblenc, probablement adaptant-les a la cotització del moment de la vella moneda de Jaume I. En aquestes condicions, el florí s'hauria d'haver cotitzat a 16,5 sous si es volia mantenir la mateixa paritat del temps de Pere III.

Resulta incompreensible que en aquestes condicions no s'hagués canviat encara la cotització del florí. El for oficial de 11 sous era el causant de tots els mals i si portar-lo a 16,5 hauria estat retornar a la sobrevaluació i, per tant, als perills de sortida de la plata, bé es podria haver cercat un valor proporcionar al canvi metàl·lic del moment.

93. Ibid, pàg. 21.

No sabem si s'arribà a prendre alguna decisió oficial en aquest sentit. Mateu no ho consigna pas. Però si el rei no prenia iniciatives el mercat sí que ho va fer i així veiem com la cotització del florí, que encara el 1430 era de 11 sous, s'estabilitza a 12 sous vers el 1445 i puja fins a 13 sous el 1450. Els dos punts d'avantatge que Ferrer volia obtenir canviant la moneda els va aportar el mercat per si sol.⁹⁴

Mateu afirma que la cotització del florí depenia «del estado del oro».⁹⁵ En realitat, aquesta havia evolucionat en funció del valor de la moneda de billó que era la que servia de referent.

La cotització a 13 sous havia millorat l'equilibri de valors i evitava l'extracció de la moneda d'or, però no arribava ni de bon tros al nivell equivalent als temps de Pere III. L'avantatge de l'equilibri tindria l'inconvenient del poc guany en la fabricació. Ja veurem com això determina l'abandó d'aquesta per part del rei i la cessió a arrendadors. D'alguna manera, podem dir que només es fabricava moneda «per encàrrec». Les iniciatives de la monarquia no es tornaran a produir fins que Joan II trobi la sortida al cercle viciós guany/equilibri amb l'encunyació del ducat.

Abans d'entrar a l'etapa del ducat cal, però, comentar la qüestió del timbre d'or valencià.

Anem ara a tractar d'aquella «innovación monetari más importante hasta entonces» de què parla Mateu,⁹⁶ el timbre d'or que hauria estat el símbol de la prosperitat valenciana del segle xv.

Al Memorial del 1420 del mestre de seca Ferrer degueren seguir llargues negociacions entre el rei i els estaments representatius. Sembla clar que el mestre no actua pas sol sinó en connexió amb aquests, com ho indica el fet que al final del seu memorial proposi al sobirà l'arrendament de la fabricació de la moneda a la Generalitat valenciana. Fruit de les negociacions i a desgrat de certes reticències de les institucions s'arribà a la iniciativa de batre una nova moneda d'or, el *real d'or de València* que per dur a l'anvers el timbre o armes reials timbrades d'elm, rebé el nom de timbre. La moneda havia de fabricar-se a llei de 20 quirats i a la talla de 96 peces el marc, amb la qual cosa obtenim un contingut d'or de 2,083 grams. S'acordà de fabricar-lo durant deu anys i de retirar-lo si resultava perjudicial. Els acords es concloïen l'any 1426 i sembla que tot seguit s'encunyaren timbres al llarg de dos anys.

Mateu relaciona altres encunyacions àuries posteriors:

---

94. Ibid, pàg. 74.

95. Ibid, pàg. 74.

96. Ibid, pàg. 65.

1445 - Florins i timbres
 1450 - Florins
 1451 - Florins i timbres
 1452 - Florins⁹⁷

Aquest panorama d'emissions ja no sembla indicar un gran entusiasme per la nova moneda. L'evidència numismàtica acaba de reblar aquesta impressió. El timbre sense marques, probablement el de l'emissió del 1426-28, és extremadament rar. Del mig timbre només en coneixem un exemplar. El timbre del 1445, que com justificarem és el de les marques puig-B, és només conegut en dos exemplars i no es coneix el mig timbre. El timbre i el mig timbre del 1451 que haurien de dur les marques de marc-card, ens són encara desconeguts. En canvi els florins valencians a nom d'Alfons són força abundants, fins i tot els de marc-card, de les darreres emissions.

Mateu afirma que el timbre va tenir un gran «arraigo»⁹⁸ i un dels arguments és que se n'encunyaren en temps de Joan II. Però, al marge del fet que tals timbres siguin avui desconeguts, les xifres d'encunyació del temps de Joan II, aportades ara per Mateu demostren prou clarament el fracàs de la nova moneda. En el període d'aquest monarca la seca treballà a base d'arrendaments. Si el despul de Mateu és exhaustiu tindrem els següents volums d'emissió, en marcs:

<i>període</i>	<i>rals de plata</i>	<i>florins</i>	<i>timbres</i>	<i>ducats</i>
1- 1461-1465	14.907	637	215	-
2- 1465-1470	8.492	1.193	-	-
3- 1471-1472	-	1.666	-	-
4- 1472-1473	-	923	-	-
5- 1473-1474	-	443	-	-
6- 1474-1475	-	-	-	-
7- 1476-1477	-	388	-	-
8- 1477-1477	-	-	-	2.000
	23.399	5.250	215	2.000

Per al període ressenyat tindríem, doncs, una emissió de 215 marcs en timbres enfront d'un total de 7.465 marcs d'or i 23.399 marcs de plata. El timbre representa, doncs, un 2,88% de l'emissió d'or i aproximadament un 2,15 del total emès, en valor.

Aquesta xifra irrisòria, que suposa l'emissió de tan sols 20.640

97. Ibid, pàg. 73.

98. Ibid, pàg. 67. Seguim, doncs, les dades de Mateu en el capítol d'Alfons el Magnànim i després en el de Joan II.

peces, explica l'absència del timbre de Joan II en l'evidència actual i demostra el fracàs de l'assaig del timbre d'or. La pobríssima evidència actual dels timbres del temps d'Alfons IV indica que tampoc en el seu regnat degueren produir-se en quantitats notables i que el florí continuà essent la moneda bàsica.

Perquè havia fracassat el timbre? Nosaltres pensem que la correcció que el mercat féu de la cotització del florí, passant-lo de 11 a 13 sous llevà tot interès a la nova moneda. Efectivament, si el timbre s'avaluava a 10 sous tenia un lleuger avantatge respecte al florí a 11 sous, però quan el florí pujà a 13 sous, l'equivalent per al timbre hauria d'haver estat de 10,16 sous. Per tant, el florí a 13 sous resultava més ben avaluat que el timbre a 10 i, en conseqüència, la nova moneda era menys rendible.

És possible, fins i tot, que el timbre hagués estat avaluat per sota dels 10 sous inicials. Mateu aporta aquesta avaluació, però, en canvi, Arnau de Capdevila els assigna el 1437 un valor de 8,6 sous que són els que li corresponen en proporció a l'avaluació del florí a 11 sous.⁹⁹

En qualsevol cas, queda demostrat que el timbre obtingué menys estima encara que el florí. Això no ha d'estranyar. El florí, còpia a valor inferior del prestigiós florí florentí, havia assolit una certa acollida favorable per la seva estabilitat i s'havia introduït a bon canvi a Castella i a Navarra. Tenia, doncs, un model prestigiós en el qual es recolzava en part i un historial d'estabilitat de prop d'un segle. El timbre no s'arreglerava en cap dels models de prestigi del moment, ja que s'allunya tant de l'escut francès com del ducat venecià, i no podia ni tan sols apuntalar el seu crèdit en el conjunt de la Corona catalano-aragonesa, ja que era una emissió exclusiva de València. El model escollit era un factor important, com veurem més endavant.

Podem, doncs, afirmar-nos en la nostra primera impressió¹⁰⁰ que el timbre havia estat un assaig amb escassa continuïtat, que arribà a ésser novament escombrat pel florí. Els estaments valencians no el degueren rebutjar en finalitzar el termini de 10 anys perquè mentre el florí es mantingué a 11 sous potser els representava un petit avantatge.

Aquesta situació no es degué allargar gaire més enllà de l'espai temporal de prova 1426-1436. El 1440 ja consten avaluacions del florí a 12 sous i el 1450 arribem als 13 sous. Les emissions del 1426-1428 podien tenir encara alguna rendibilitat, però la del 1451 degué fer-se potser per alimentar pagaments antics i a un volum molt escàs, igual com observem en la del 1461-65.

La substitució del florí vindria més endavant, amb la introducció del ducat dit *johaní*.

99. J. BOTET, *Les monedes...* op. cit. pàg. 240.

100. M. CRUSAFONT, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*, Madrid 1982, pàg. 111.

Un assaig encertat: el pacífic d'or

Pere de Portugal, arribat a Catalunya en plena guerra a principis del 1464, féu emetre tot seguit croats de plata i florins d'or. L'angoixosa situació de les finances reials el degué portar, ben segur, vers el recurs habitual de l'emissió monetària. Tot seguit s'adonà, però, de la baixíssima o nul·la rendibilitat d'aquestes emissions.

Intentà reiteradament, i sempre sense èxit, convencer els consellers de Barcelona de la necessitat de fer una àmplia encunyació de croats de baixa llei. Els raonaments dels consellers són, però, implacables. Diuen en termes generals el següent: «si degradem el croat els preus pujaran automàticament i res hi haurem guanyat. En canvi amb una moneda envilida perdrem el crèdit internacional i ens serà difícil i probablement més costós comprar productes a l'exterior. En definitiva, al final del procés ens trobarem en pitjor situació que ara».

Aquesta lúcida visió no deixa d'amagar, però, un entestament impropï d'una situació crítica com la que viuen: els croats del temps de la guerra són els de millor pes, com mai s'havien fabricat abans.

El poder dels consellers sobre la moneda catalana de plata és però gairebé total. El rei, sens deixar d'insistir sobre el seu projecte del croat de baixa llei, llança una innovació en la moneda d'or encunyant un nou tipus que denomina pacífic.

Novament la innovació, no pas ben vista pels consellers barcelonins,¹⁰¹ es basava en l'emissió d'un tipus monetari de llei millor que el florí, 20 quirats en lloc de 18, ample mòdul i pes semblant al florí. El sobirà intentaria obtenir una bona acceptació de mercat a fi que la fabricació donés guanys.

El rei taxà la moneda en 18 sous, després d'aconseguir que els consellers barcelonesos no atribuïssin un for concret. Es tractava d'assajar, en termes moderns què succeïa si hom deixava surar la moneda per si sola i que trobés el seu valor de mercat. Cal tenir present que el pacífic tenia un contingut d'or tal que si era valorat al mateix for que el florí hauria valgut només 14,5 sous.

Aquesta vegada, però, la innovació fou un èxit. El pacífic aviat fou situat pel mercat a 20 sous, un for que convertia la moneda en una de les espècies més valorades, a un nivell equiparable al del ducat venecià.

Per quines raons triomfava ara un intent que abans havia fracassat tantes vegades?

---

101. M. CRUSAFONT, «Acuñaciones del príncipe portugués Pedro, rey de Catalunya en 1463-1466». *III Congreso Nacional de Numismática*. Sintra 1985. Publicat també a *Gaceta Numismática* 104, 1992, pp. 15-42.

És una pregunta de difícil resposta i només podrem aportar-hi algunes suposicions. D'una banda, el pacífic s'acostava tipològicament al *cruzado* portugués. Cal tenir present que els portuguesos, a l'avantguarda de les empreses exploratòries a la recerca d'uns metalls preciosos que l'embranchada econòmica europea reclamava, havien captat or africà i havien llançat al mercat un tipus monetari que per un moment arribà a una taxació fins i tot superior a la del mític ducat venecià. Ja hem vist, per la bona cotització inicial del florí de Perpinyà i el baix aforament de la dobla castellana, que el model amb el qual hom s'alineava era important de cara a obtenir una bona acceptació. El príncep portugués, d'altra banda, podia aportar els seus orígens com un argument més en la identificació del tipus monetari amb el *cruzado*. És possible que es beneficiés també d'aquesta fretura de metalls preciosos que es produí a tot l'àmbit europeu i potser també dels corrents especulatius que es solen produir en situacions de guerra, en les quals hom tendeix a atresorar monedes d'alt valor i, per tant, hom les paga a un bon preu. De tota manera, cal tenir present que el for de 20 sous es va mantenir passats els anys de la guerra i que l'oponent de Pere de Portugal, Joan II s'apressà a copiar servilment els tipus del pacífic, encara que l'adaptés als paràmetres del ducat venecià.

Pere de Portugal, que innovà el pacífic un any abans de la seva mort, no pogué emetre quantitats importants de la nova moneda, però la iniciativa fou represa pel seu successor enfront Joan II, Reiner d'Anjou. La major evidència actual en pacífics i quarteroles de Reiner semblen demostrar-ho. D'altra banda, el fet que el 1477 es retiressin de la Taula de Canvi barcelonina 4.000 pacífics curts de pes, és a dir, un residual defectuós, sembla demostrar que l'emissió de la nova moneda acabà per tenir un paper important en el circulant. Això es comença a fer perceptible ja en el regnat de Pere de Portugal, el qual a partir del mes d'abril del 1466, fa refondre florins per batre pacífics malgrat la protesta enèrgica, però inútil, dels consellers. El criteri de rendibilitat era primordial per al rei, el qual prohibeix poc després al mestre de seca, el 30 de juny del mateix any, que bati florins per a ningú.¹⁰²

La ràpida desaparició del florí del circulant i els inicis de la presència del pacífic es poden deduir a partir de les monedes emprades en els pagaments reials. Si reduïm les xifres en valors florins d'or equivalents i tenim present que els denominats *florins corrents* no són altra cosa que pagaments en billó, avaluats en quantitats de 11 sous el florí corrent, obtenim la taula següent¹⁰³

102. Ibid, *Gaceta*, pàg. 26.

103. E. MARTINEZ FERRANDO. *Catálogo de la documentación de la Cancillería de Pedro de Portugal*. Madrid 1953-54. Hem elaborat les taules a partir d'un despull i reducció de dades amb les informacions contingudes en aquesta font.

	1464		1465		1466
	primer semestre	segon semestre	primer semestre	segon semestre	primer semestre
Florins d'or	78,9 %	38,4 %	22,8 %	28 %	3 %
Florins corrents	9 %	25,8 %	71 %	38 %	25 %
Lliures	12 %	35 %	6 %	31 %	58 %
Rals plata	0,1%	0,8 %	0,2 %	0,2%	0 %
Pacífics	-	-	-	2,8%	14 %

Malgrat que no disposem de la sèrie immediata posterior, que ens informaria millor de l'evolució i del paper definitiu del pacífic és ben significativa la caiguda del florí d'or de gairebé un 80% a només un 3% i la rapidíssima progressió del pacífic que iniciat el mes de juliol del 1465, al cap d'onze mesos ja assoleix de cobrir el 14% dels pagaments reials. Encara que la sèrie documental estudiada primi especialment l'ús del pacífic per la seva proximitat al centre emissor, no deixa d'ésser una indicació eloqüent.

La iniciativa de Pere de Portugal suposa un camí sense retorn. Des d'aquest moment hom s'encaminarà vers un tipus monetari d'alta llei i el florí anirà desapareixent del mercat.

L'abandó del florí i el pas definitiu al ducat d'or

Ja hem dit que el florí havia deixat d'interessar els sobirans des que la taxació del 1456 li havia llevat el marge de guany. Durant la guerra civil, mentre Pere de Portugal abandonava definitivament aquesta moneda i posava en circulació el pacífic, el seu oponent Joan II havia de recórrer al frau per obtenir algun guany. Consta, efectivament, que batia els florins a només 16 quirats de llei. Pel que fa als florins de Girona, no sabem quina fou la llei emprada, però és significatiu que el rei es veiés obligat a defensar-los dient que eren de bona llei. La desconfiança dels usuaris sol tenir fonament.¹⁰⁴

I com havia fet, en el seu dia Pere III, també Joan II copiava l'encertat model monetari del seu oponent i feia batre a Saragossa i a València l'anomenat ducat joaní d'alta llei.¹⁰⁵

Amb tot, ni les emissions de ducats sembla que haguessin estat gaire importants (l'evidència actual és molt escassa), ni tampoc s'havia descartat encara definitivament el florí, probablement per la seva bona

104. A. M. BALAGUER-M. CRUSAFONT, «Redescoberta del florí de Girona». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, 1979, vol. II, pp. 401-406.

105. Tipus 487 i 497 a M. CRUSAFONT, *Numismàtica...* op. cit.

acceptació a Castella. Podem dir, doncs, que el regnat de Joan II és encara dins d'una situació de trànsit i que la substitució definitiva del florí no es produirà fins al temps de Ferran II.

Els darrers florins catalans són emesos en temps de Ferran II. En concret se'n baten a València el 1480 i la simbòlica quantitat de 12 marcs a Barcelona el 1481. La curta emissió barcelonina podria correspondre a algun encàrrec, com els que ens són coneguts del temps de Joan II.¹⁰⁶ Pel que fa a l'emissió, ja de més entitat feta a València, consta positivament que era destinada a ésser exportada a Castella.¹⁰⁷

Ferran II es decideix definitivament pel ducat de patró venecià. Passat el moment inicial de l'eixida del *cruzado* portuguès, el ducat recupera posicions i torna a convertir-se en la divisa més cobejada en tot l'àmbit europeu. Es tracta, doncs, del millor model que hom podia ara escollir. A finals del segle xv, el rei el va introduint en tots els seus regnes catalano-aragonesos, on hi havia ja els antecedents de Joan II. Finalment el 1497 l'adopta també com a unitat àuria per a Castella, i treu finalment aquell regne de l'obsolet patró de la dobla que tanta sagnia d'or li havia costat.

Ferran el Catòlic podrà sostenir el crèdit del seu ducat amb un rerepaís poderós després de la unió amb Castella, un país amb importants reserves àuries després de la descoberta americana. És probable que les seves emissions ostentoses en peces de 4, 10, 50 i fins a 100 ducats assagessin d'impressionar els europeus i conduïssin a la consolidació definitiva del crèdit del ducat peninsular. El sobirà regia ara un estat ric i temible.

El florí català, aquella peça monetària de segona que, ben probablement, havia acomplert la seva missió amb més punts positius que negatius, tenia, definitivament, un successor. Un ducat, ara sí, plenament al nivell de les altres divises europees.

---

106. M. CRUSAFONT. «Les monedes catalanes segons les Rúbriques de Bruniquer, Qüestions relatives a les monedes d'or». *Acta Numismàtica* X, 1980, pp. 117-128.

107. *Ibid.*, pàgs. 122-124 i 128.

JUSTIFICACIÓ DE LES ATRIBUCIONS

La interpretació de les marques dels florins

Aquest segon apartat assajarà d'establir una classificació raonada dels florins catalans.

Tal com hem anunciat al principi, malgrat l'antecedent de diferents estudis generals sobre la moneda catalana i el de les tres monografies dedicades al florí català, la interpretació de les seves marques era lluny d'ésser resolta. Es pot dir, sens exageració que hom ignorava, per a molts dels florins catalans a quin regnat pertanyien i/o en quina seca havien estat obrats, cosa que equival a dir que no se'n sabia gairebé res.

Hi havia, això sí, una certa «tradició» de classificació d'alguns d'ells, però sovint es basava en suposicions més o menys enginyoses. Lògicament, la major part d'elles han resultat errades.

Així, per exemple:

1. Hom creia que el florí l'havia començat a emetre el rei Pere III. Ara sabem que el veritable iniciador havia estat Jaume III de Mallorca.¹
2. Hom havia afirmat que en el florí català no hi havia marques d'emissió. Avui podem justificar que són d'emissió la major part de les marques del regnat de Pere III.²

---

1. Tots els tractadistes sobre la moneda catalana ho havien considerat sempre així. Hom hauria pogut sospitar, però, que Jaume III n'havia batut si hom hagués donat crèdit als documents que recullen les declaracions dels testimonis contra el rei mallorquí i interrogats per ordre de Pere III. Però ni el mateix autor que els publicà els va donar cap crèdit. LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, París 1892. Així el testimoni Bernat Querubí diu que feia batre *florenos auri* i precisa que alguns eren *nomen suum* al·ludint al rei Jaume III (pàg. 322). La descoberta, publicació i identificació d'un exemplar d'aquests florins aclarí definitivament la qüestió. Vid. M. CRUSAFONT, «Jaume III de Mallorca, veritable creador del florí català» *Acta Numismàtica* 15, Barcelona 1985, pp. 203-218.

2. Malgrat que Botet havia dit, referint-se a les marques dels florins de Pere III: «n'hi ha que són marques o senyals d'emissió y n'hi ha que són marques o senyals de seca». J. BOTET. *Les monedes catalanes* Vol. II. Barcelona 1909, pàg. 137. La via errada la va encetar F. MATEU Y LLOPIS a *El florí d'or d'Aragó* (València 1937) quan en plantejar un nou criteri per a la identificació i ordenació de les marques va partir de que els senyals monetaris dels florins «es poden dividir en dos grans grups: a) senyals de seca; b) senyals de moneders i oficials reials» (pàg. 10). El prestigi de l'autor féu que els tractadistes posteriors seguissin aquest mateix criteri. Així Calicó ho feu al seu *Florines de Aragón*, Barcelona 1966. Mateu, frenat segons diu per «una crítica esmolada i exigent» no va plantejar hipòtesi de seca per a una sèrie de marques evidents d'emissió, però deixà la trampa preparada insinuant Girona per al «llop» (que és un cavall) i proposant altres ciutats com Cervera i Urgell (sic). Calicó sabé evitar alguns errors i donà l'escac a Barcelona en lloc de l'«Urgell» servit en safata, però no pogué evitar altres errors com el del «llop» a Girona, l'espasa a Girona també i la R a Ripoll, per bé que assenyalant com a alternativa Perpinyà. Vid. pp. 54-56 de Mateu i 73-76 de Calicó a les obres esmentades.

3. Hom creia que el florí s'havia emès per darrera vegada en el regnat d'Alfons IV. Ara podem justificar l'existència de florins dels seus successors Enric de Castella, Pere de Portugal, Joan II i Ferran II.³
4. S'havia atribuït a Tortosa una àmplia emissió de florins, mitjos i quarts, que ara sabem que és de València.⁴
5. Recentment, encara, hom havia introduït el «criteri» de separar els florins mallorquins de Martí l'Humà i Alfons IV en base a la presència de marques en una sola de les cares (Alfons) o a les dues cares (Martí). Avui sabem que hi ha florins de Martí amb marques a una sola cara i d'Alfons amb marques a dues cares.⁵

Per a la correcta classificació, atribució i establiment d'una cronologia precisa dels florins hom s'havia d'encarar a la resolució de dos problemes clau: la identificació de les marques i l'estudi del contingut d'or.

Certament, cap dels dos camins assenyalats era planer. La identificació de les nombroses marques es presentava plena d'esculls i ja Botet havia expressat el seu escepticisme sobre el problemàtic èxit de l'empresa: «A qui pertanyeixen els escudets amb escacs, les flors de lllir, les estrelles, els puigs amb flor de lllir, els cervos, els cavalls i els gossos o lleons? Enhorabona qu'algun correspongui a Guillem Urgellès o a Pere des Camps, però... ens falten notícies per a poder saber la significació de la majoria dels senyals que es veuen en els florins».⁶

Pel que fa al contingut de fi calia emprar mètodes precisos i no destructius i aplicar-los sobre exemplars molt rars, a voltes de difícil localització.

Nosaltres hem treballat, al llarg dels darrers anys, en tres fronts diferents però complementaris.

---

3. Hi ha hagut en aquesta qüestió una progressió acumulativa. Campaner deia en la seva *Numismàtica Balear* (Palma 1879), pàg. 139, nota 2 que no creia que s'haguessin batut florins a Mallorca en temps d'Alfons IV, però en un article posterior assenyalà que els florins mallorquins a nom de Martí havien de cobrir també els regnats de Ferran I i Alfons IV («Algunas noticias sobre el florín de Aragón» *Almanaque del Ysleño*, 1879, pp. 153-164). Botet atribuï florins a Alfons I, a Joan II, un de difícil lectura que resultà ésser de Ferran II, *Les monedes*.. op. cit. pàg. 314. Mateu, amb elements sobre les emissions valencianes restituí a Joan II altres florins i atribuï bé el de Ferran II. *El florí d'or*... op. cit. Calicó al seu *Florines*.. op. cit. atribuï florins a Pere de Portugal, que les anàlisis recents han comprovat. Nosaltres, per la nostra banda, poguérem demostrar l'existència del florí d'Enric de Castella, al qual més endavant ens referirem.

4. Aquesta atribució és única responsabilitat de Mateu a *El florí*... i altres articles posteriors i fou acceptada unànimement.

5. Amb tot, aquest criteri, que es compleix en alguns casos, resulta ésser l'única idea original de l'autora, MERCEDES RUEDA, *Los florines del Museo Arqueológico Nacional* (Madrid). Barcelona 1984.

6. BOTET I SISÓ. *Les monedes*... op. cit. vol.II. pàg. 221.

El primer, la localització d'exemplars i la tria de tipus. El segon, les anàlisis no destructives del percentatge d'or. El tercer, la recerca documental, sigil·logràfica i heràldica per a la identificació de les marques. Comentarem breument la gènesi d'aquests treballs.

L'apartat de localització i tria s'inicià ja fa molts anys com a conseqüència del recull sistemàtic de moneda catalana⁷ i després com a tasca complementària del buidat museístic i de col·leccions privades per a la realització del corpus de la moneda catalana comtal.⁸ Certament, aquesta tasca no ha estat mai interrompuda. Als inicis donà com a conseqüències més notables la localització dels florins, fins llavors desconeguts, de Jaume III de Mallorca i d'Enric de Castella, i el retrobament de l'injustament bescantat florí de Girona de Joan II.⁹ Fa pocs anys podíem encara afegir-hi els de marca cérvol d'Alfons IV i el de cavall-gos de Joan II.¹⁰ Aquestes no foren pas, però, les úniques aportacions inèdites al tema. J. Vilaret trobà el florí perpinyanès amb marca estrella¹¹ i en ocasió de la I Trobada d'Estudis Numismàtics, dedicada al florí català,¹² es feren noves aportacions de tipus i variants fins llavors desconeguts. Es realitzà l'escorcoll i estudi de fons encara no analitzats de forma sistemàtica com el del Gabinet Numismàtic de Catalunya, l'arxiu Calicó, l'arxiu Villaronga, el fons del Museo Arqueológico Nacional de Madrid i diferents col·leccions particulars. En aquest cas aportaren inèdits Anna M. Balaguer,¹³ F. Calicó,¹⁴ R. Comas,¹⁵ M. Rueda¹⁶ i L. Villaronga.¹⁷ Aquesta tasca ha estat continuada per R. Comas en la preparació d'aquest llibre i n'ha resultat un notable

---

7. Preparàvem llavors el nostre M. CRUSAFONT. *Numismàtica de la Corona Catalanoaragonesa medieval*. Madrid 1982.

8. M. CRUSAFONT-ANNA M. BALAGUER-I. PUIG. «Els comtats catalans, les seves encunyacions i àrees d'influència. Corpus». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*. 1979, pp. 377-508.

9. M. CRUSAFONT, «Jaume III de Mallorca...» op. cit i «El florín de Enrique IV de Castilla». *Numisma-IV Congreso Nac de Numismàtic*. Alicante. 1980. Vol. Comunicaciones, pp. 287-301. BALAGUER, A. M.- CRUSAFONT, M. «Redescoberta del florí de Girona». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*. 1979, vol. II, pp. 401-406.

10. M. CRUSAFONT, «Marca inexplicables en los florines del siglo xv?». *AS-24. Sabadell 1995*, pp. 10-12 i «Lluís de la Cavalleria i les emissions de Mallorca de Joan II». *L'Ardit-9*. Barcelona 1992, pp. 28-31.

11. Joan Vilaret. «Un florí perpinyanès d'Alfons IV amb símbol monetari d'estrella». *Acta Numismàtica IX*. 1979, pp. 151-153.

12. Fou organitzada per la Asociación Numismàtica Española i la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i fou dirigida per M. CRUSAFONT i ANNA M. BALAGUER. Les actes foren publicades a *Gaceta Numismàtica* 72.

13. «Catàleg dels florins del G.N.C.», pp. 25-40.

14. «Los florines de oro del Archivo Calicó», pp. 41-46.

15. «Col·lecció particular de Rafael Comas», pp. 49-54.

16. «Los florines del Museo Arqueológico Nacional», pp. 63-76

17. «Aportació dels florins de l'Arxiu Villaronga», pp. 83-96.

conjunt de nous tipus i varietats que són consignades al catàleg.

Però calia fer, en aquest apartat, una altra feina particularment difícil: la tria dels exemplars *realment* existents.

Pot semblar a primera vista estrany, però el fet és que en el món dels florins hi havia un munt de «fantasmes». Ens referim a aquells tipus descrits per autors antics (o no tan antics) i que s'han anat arrossegant d'un llibre a l'altre sense que mai s'hagi pogut confirmar la seva existència. Aquesta dificultat addicional per a poder construir amb precisió el veritable conjunt dels florins catalans es produeix especialment en aquest tipus monetari per raons perfectament explicables.

Els florins tenen una tipologia estereotipada. Sempre trobarem el s. Joan a una de les cares i el lllir a l'altra, d'acord amb el model florentí al qual copien. Les llegendes són igualment molt regulars i aporten molt poca informació. La de l'anvers, S. IOHANNES BAPTISTA, tret igualment del model esmentat no ens dóna cap dada. Només la darrera o les dues o tres darreres lletres de la llegenda del revers ens seran útils perquè ens dóna l'inici del nom del sobirà: ARAGO REX P (o bé I, o ALF, etc). Hi ha també, és clar, la marca de seca o d'emissió, però es tracta d'un petit distintiu que es situa generalment a la vora de la peça i al costat esquerra del cap de s. Joan. També la lletra o les lletres que indiquen el nom del sobirà es troben a la vora. Les altres marques complementàries es solen situar als costats de les figures centrals, però l'espai que resta és molt reduït per encabir-hi l'estampa d'un cavall, un gos o un bou.

Com que els florins ens arriben sovint retallats, aquests minsos elements d'identificació que es troben a la vora poden restar mutilats o fins i tot eliminats totalment. El desgast pot igualment desdibuixar les marques. En aquestes circumstàncies, ja es comprèn que és molt fàcil prendre una marca per una altra o creure veure una nova marca allà on hi ha un símbol desgastat o tallat. També es poden confondre les lletres que identifiquen el sobirà emissor: la part baixa d'una P o una F es pot confondre amb la base d'una I, per exemple. D'altra banda no sempre es fàcil de determinar quina mena de bestioles o altres peces heràldiques campegen als costats del motiu central o bé a les vores. Gossos, lleons i cavalls es poden fàcilment confondre atès el gran esquematisme de les representacions i el poc espai disponible dins d'una moneda que ja té un mòdul prou reduït.

Es tracta d'un problema específic dels florins en el context de la numismàtica catalana, perquè generalment els noms i els altres elements d'identificació solen ésser més evidents. És per això que ha estat en aquesta parcel·la on més sovint toparem amb el problema de les peces dubtoses.

En dreçar ara un catàleg sistemàtic dels florins calia desfer-se, tant com fos possible, dels «fantasmes» i treballar sobre un conjunt segur i comprovat. Altrament ens serà impossible construir una hipòtesi de classificació correcta. Hem resseguit, doncs, curosament la gènesi de tots els florins dubtosos i que, malgrat l'amplíssima població de peces amb que treballem, no han pas reaparegut.

Alguns han resultat ésser, comprovadament, resultat de males lectures o confusions en passar d'un autor a l'altre. D'altres han restat en entredit, sens que poguem negar completament la seva existència. Hem sospesat cada cas i hem valorat el grau de credibilitat de la font que ens l'aportava. Per tant hem dubtat molt abans de descartar una peça o una informació procedent, per exemple d'autors com ara Colson, Botet i Sisó o Campaner i hem estat més crítics amb altres autors mereixedors de menys confiança. En alguns casos hem deixat anotacions al catàleg referides a tipus ara no retrobats, per si algun dia poguessin reaparèixer.

Parlem ara del segon front: les anàlisis de contingut d'or. Ja Botet havia indicat que aquesta podia ésser una via productiva, conscient com era que només en la primera etapa perpinyanesa s'havien obrat florins d'alta llei. Tot florí de llei superior a 18 quirats havia d'ésser doncs forçosament de Perpinyà i dels primers anys de les emissions de Pere III.

Les anàlisis han estat útils igualment per a resoldre altres qüestions. Així els florins i mitjos amb llegendes PETRUS REX ARA i PETRUS REX que Botet creia que eren perpinyanesos i de Pere III han resultat ésser de Pere de Portugal com havia suposat Calicó basant-se en l'estil.¹⁸ En un altre aspecte el florí de llegenda ARGOXES, tradicionalment atribuït a l'Interregne ha resultat ésser fals.¹⁹

Nosaltres havíem assajat d'obtenir anàlisis no destructives fiables des d'abans del 1982, quan preparàvem el nostre *Numismàtica de la Corona catalano-aragonesa medieval*.²⁰ Malauradament no trobàrem al nostre país ni medis adients ni tècnics interessats en fer un seguiment rigorós del tema. Ens haguérem de conformar amb una sèrie d'anàlisis químiques destructives, i per tant no aplicables a peces valuoses com els florins i amb algunes verificacions per densitat específica fetes per nosaltres amb elements de precisió insuficient. Ens donaren aproximacions útils, però ni eren definitives ni suficients. Constatàrem també que hom podia fàcilment trobar dificultats amb els mètodes

---

18 F.X. CALICÓ, *Florines...* op. cit.

19 Aquestes anàlisis han estat publicades a N. BARRANDON-M. CRUSAFONT-J. JOUSSEMET, «Identificació amb anàlisi per mètodes nuclears d'alguns florins de Perpinyà». *Acta Numismàtica* 25, 1995, pp. 121-139.

20 Op. cit.

d'influorescència per raigs X, no per les alteracions superficials com en el cas del billó, sinó per la detecció de tota mena d'elements aliens aportats per la manipulació o la neteja, com és el cas del clor, resultant d'un rentat amb àcid clorhídric.²¹

El mètode de densitat específica es prou adient per a l'or, atesa la gran diferència de densitat entre aquest metall i els seus additius complementaris habituals, la plata i l'aram.²²

L'any 1987 el Dr. Oddy, del Bristish Museum ens trametia el resultat de l'anàlisi del florí amb marca creixent de la col·lecció del Prof. P. Grierson, qui amablement l'havia cedit per a aquesta comprovació. Així es pogué saber que la peça era de Perpinyà.²³

Darrerament vàrem poder endegar una col·laboració entre el Dr. Barrandon del Centre Ernest Babelon d'Orleans, la Sra. J. Joussemet del Museu Puig de Perpinyà i nosaltres mateixos per a la realització d'anàlisis no destructives d'algunes peces clau de l'importantíssim fons perpinyanès. Entre altres qüestions que detallarem després es pogueren identificar com de Perpinyà alguns florins d'extrema raresa, com els de A i R gòtica i els d'escudet en cairó o triangular.²⁴

Encara hi podrem afegir els resultats obtinguts per Maria Guerra sobre peces de la troballa de Terreaux, a Lió, recentment estudiada pel nostre amic Marc Bompaire.²⁵

Les determinacions fetes per Barrandon amb mètodes nuclears d'activació protònica són d'una gran fiabilitat i ens han permès fer un avanç molt important.

Resten encara pendants d'anàlisis algunes peces que no ens ha estat possible de localitzar en l'actualitat. Aquest és el cas, per exemple, del florí amb cap de sarraí que passà per una venda pública i del qual ignorem la seva localització actual.²⁶

---

21. Les anàlisis de tipus químic foren publicades a M. CRUSAFONT «Primers resultats d'algunes anàlisis per via química sobre monedes catalanes». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, 1979, v. II, pp. 348-352.

22. Per a una panoràmica sobre les possibilitats i fiabilitat d'anàlisis sobre monedes vid., E. T. Hall-D.M. Metcalf. *Methods of chemical and metalurgical investigation of ancient coinage*. Londres 1972.

23. M. CRUSAFONT, «Els florins de Perpinyà. La marca creixent». *L'Ardit* 6.1990, pp. 210-214.

24. «Identificació...» op. cit. Aquestes anàlisis han permès d'afermar l'atribució a Perpinyà de diferents florins i també de rectificar l'atribució a València del florí de Pere III amb escudet català, que ha resultat també perpinyanès. Vid. *Numismàtica...* citat.

25. M. GUERRA-M. BOMPAIRE, «Analyse des monnaies», M. BOMPAIRE, «Les monnaies d'or». *Le trésor des Terreaux*. Lió 1996.

26. Fou publicat per V. LAFONT, «Contribution a un corpus de florins d'Aragon». *Acta Numismàtica* V, 1975, pp. 55-72, pàg. 68 que el trobà al catàleg de venda de E. Bourgey de París del 17/18 de juny de 1974, núm. 412.

En aquest apartat ens hem valgut igualment de les dades d'alguns manuals medievals de mercaderia. Un grup important d'aquestes informacions procedeix d'un fons inèdit que ens cedí amablement el Dr. Alan Stahl de la American Numismatic Society i del qual publicarem ja un avanç.²⁷

Parlem, finalment, del tercer front de treball, el més complex de tots. Ens referim als estudis documentals, sigil·logràfics i heràldics que ens han dut a la identificació de les marques de pràcticament la totalitat dels florins.

Aquí hem hagut de sumar recerques minucioses en un amplíssim conjunt de documentació publicada però esparsa, treball documental de base, comprovacions sistemàtiques en sigil·lografia i recerques, sempre cauteloses, en les diferents fonts heràldiques.²⁸

Hem de dir que la *Sigil·lografia Catalana* de Ferran de Sagarra²⁹ i els recents estudis d'Alan Ryder³⁰ han estat per a nosaltres de notable utilitat.

Partíem de les dades documentals de Botet i Campaner que ens donaven raó d'unes ordres reials i d'uns càrrecs propers a l'emissió de florins, però desconeixíem els hàbits concrets en l'elecció de les marques. És a dir, no sabíem per exemple quins factors havien determinat l'elecció de les marques d'emissió dels temps de Pere III ni a qui al·ludien les nombrosíssimes marques complementàries dels temps de Martí i d'Alfons IV. Restava també sens aclarir quina era la marca de Barcelona després de Joan I i a on pertanyien alguns florins tardans sense marca de taller.

En successius estudis anàrem aclarint els grans grups de problemes pendents.

D'una banda observàrem que algunes marques d'emissió de Perpinyà es corresponien amb les heràldiques d'alguns dels arrendadors. Així l'espasa a Pere Blan i el cap de sarraí a Perpinyà Blan. Això ens afermà en la identificació d'aquesta sèrie de marques d'emissió, que ara s'ha pogut complementar i fer avançar espectacularment amb les anàlisis abans comentades.

L'ampli conjunt de marques de Martí i Alfons s'aclarí en descobrir que el mecanisme habitual era situar com a marques complementàries primer la del Tresorer General i després la del Mestre de seca. Quan

---

27. »Els florins de Perpinyà...» op. cit.

28. La sigil·lografia és sempre més fiable perquè ens permet moltes vegades trobar el signe heràldic de la persona concreta. És sabut que, a voltes, persones del mateix llinatge empraven heràldiques diferents.

29. Barcelona, 1922.

30. Especialment, *El Reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, València 1987.

mancava el Mestre o hi havia litigi sobre el càrrec apareixia en substitució l'escudet català en cairó de la Procuradoria Reial, ja identificat per Bover.³¹ Nosaltres podíem afegir encara que hi ha una ordre de prelació entre aquestes marques, de manera que hom dóna preferència successivament a la marca de la Procuradoria Reial i a la del Tresorer General, restant en darrer lloc la del Mestre.

Per arribar aquí calgué, en primer lloc, dreçar la llista dels Tresorers Generals, tasca que fins llavors ningú havia realitzat, almenys de forma fiable i exhaustiva.³² Fet això calgué trobar les heràldiques d'aquests personatges i comprovar-les amb les que apareixien als florins a fi de poder iniciar l'ordenació i classificació.

Cal tenir present que al segle XV l'organització de l'aparell de l'estat de la Corona Catalano-Aragonesa era ja molt complex i que no sempre és fàcil destriar els càrrecs dels Tresorers Generals de la dels Tresorers de cada regne o d'un grup de regnes. Tampoc és sempre clar quan som davant d'un Tresorer o d'un dels seus nombrosos lloctinents, els quals en exercir el càrrec també es poden denominar Tresorers.

Les dades d'inici i final d'actuació de cada Tresorer General i de cada Mestre foren també molt difícils d'establir. En molts pocs casos disposàvem de documents de nomenament, de manera que calgué anar sumant fonts diverses que ens evidenciessin en quins anys anaven apareixent actuacions de cada un d'ells i quan es produïen els relleus, visibles per l'aparició d'un nom nou.

El resultat ha estat, però, prou satisfactori. Aquells cérvols, cavalls, marcs i estrelles, per exemple, d'entre la munió de marques que tant preocupaven Botet han trobat el seu aclariment. Avui podem parlar de les heràldiques dels Tresorers Generals de nom Sirvent, Cavalleria, Mercader i Sarçola, respectivament.

Al marge d'altres qüestions de més detall restava encara en l'obscuritat un altre punt important: la marca de Barcelona. Ja hem dit que el rei Joan I havia designat per a Barcelona la creu sobre pal. No ens sorprèn pas que aquesta solució acabés per semblar poc satisfactòria. Recordem que l'estampa tradicional del s. Joan Baptista dels florins el presenta amb una creu sobre pal que sosté a la dreta de la moneda, és a dir, amb la seva mà esquerra. Afegir-hi aquest mateix element a la mà

---

31. Així ho consigna A. CAMPANER, *Numismàtica...* op. cit. Cal dir, però, que en termes generals Bover va afegir moltes inexactituds que Campaner va tenir la feina de redreçar.

32. F. MATEU Y LLOPIS va confeccionar una llista de Tresorers Generals al seu «Los recursos económicos de Juan II en Lérida y Tárrega, durante las turbaciones en el Principado en 1465». *Hispania*, 1942, pp. 1-31. No solament no és completa sinó que s'hi han afegit altres càrrecs que no són Tresorers Generals. El més curiós és l'absència de Lluís de la Cavalleria, citat en el mateix article però no inclòs a la llista.

dreta podia semblar poc indicatiu, poc expressiu com a distintiu de seca. El fet és que passat el regnat de Joan I, aquesta marca desapareix. Com que és ben documentat que Barcelona seguí emetent florins es plantejava quina podia haver estat la marca triada per substituir la creu sobre pal. Calicó havia proposat d'atribuir a Barcelona la marca d'escac en cairó que hom troba en els regnats de Matí, Ferran I i Alfons IV, sens raonar, però, el perquè d'aquesta tria.³³ Quan nosaltres poguérem demostrar que la marca escac en cairó era la veritable heràldica de Desplà, es feu evident que l'aparició d'aquesta marca no era més que una de les conseqüències de l'ordre del rei Martí de posar la marca de Desplà a totes les monedes. Per eliminació, d'altra banda, i un cop superada la falsa impressió de moltes seques en actiu, només restava Barcelona com a candidat a ésser-ne el taller emissor.

L'escac no era doncs d'un hipotètic Urgellès, com havia suposat per a Mallorca Mateu i Llopis, sinó de Joan Desplà. Un cop més la sigil·lografia havia donat la clau del problema.

Això comportava, però, una conseqüència important: la marca Desplà només apareixeria als florins mentre hi hagués un Tresorer General de nom Desplà, o el mateix Joan Desplà, actuant amb Martí i Ferran I. Quina havia d'ésser la marca de Barcelona en altre cas? Lògicament la marca heràldica del Tresorer General del moment. Aviat poguérem comprovar que això es complia per als tresorers Mercader i Cavalleria i més endavant vàrem poder presentar el florí de marca cervol del també Tresorer General de nom Sirvent. Aquesta marca canviant era, doncs, el distintiu de Barcelona.

En aquestes circumstàncies el florí pretesament a nom de Joan i marca escac, presentat per Ll. Domingo³⁴ no podia, doncs existir. Reexaminant la peça hom s'adona que de la pretesa I només se'n veu la part de baix. Ha d'ésser, doncs, el pal de la F de Ferran I.

Altres marques i problemes menors s'anaren també resolent. Mateu havia aclarit els distintius que permetien atribuir a València uns florins de Joan II i Ferran II. Ara trobàvem explicació per als florins sense marca en haver encaixat els barcelonins de Pere de Portugal i Enric de Castella. L'absència de marca sembla, doncs, un element d'atribució a Barcelona.

---

33 Vegeu la discussió sobre la marca de Barcelona a M. CRUSAFONT, «El florí d'or català. La marca de Barcelona». *Acta Numismàtica* 19, 1989, pp. 127-142. Les freqüents mencions a Calicó i a Mateu sense indicació bibliogràfica es referiran sempre als citats *Florines...* i *El florí d'or...*

34 L. DOMINGO. «Los diez mejores ejemplares de cada colección». *Gaceta Numismática* 21, Barcelona 1971, pp. 9-24.

Important fou també la redescoberta del florí de Girona de Joan II, ja assenyalat en dibuix per Salat³⁵ i rodonament negat per Mateu i Llopis.³⁶ La reaparició de la peça llevà sentit a totes les objeccions.

En l'apartat que ara entrem, explicarem i raonarem a la menuda totes i cada una de les atribucions dels florins que cataloguem, tot sumant les dades obtingudes en les actuacions que ara hem resumit i que suposen la conjunció d'informacions materials, analítiques i documentals.

Hi ha el perill, però, que totes aquestes demostracions a la menuda ens dificultin la visió de conjunt, les grans línies de les actuacions.

És per això que ens ha semblat necessari de precedir l'exposició sistemàtica d'un altre capítol dedicat a traçar l'entramat general de les diferents formes de marcar els florins emprades al llarg dels prop de cent cinquanta anys en què s'anaren emetent com a unitat fonamental d'or de la Corona catalano-aragonesa.

Les diferents etapes del marcat dels florins

En presentar de forma global i panoràmica les diferents etapes de l'ús de cada tipus de marca avancem, en certa manera, les conclusions finals. Ens ha semblat però necessari de fer-ho així a fi d'oferir una visió general que faciliti el seguiment dels raonaments parcials que conduiran a la demostració de cada una de les etapes.³⁷

Els florins tenen tres elements principals d'identificació:

- 1 - La inicial del nom del rei o bé les primeres dues o tres lletres i molt rarament el nom complet, al final de la llegenda del revers.
- 2 - La marca principal, generalment situada a l'esquerra del cap de s. Joan, a la cara que considerem l'anvers.
- 3 - Marques complementàries que es poden situar de maneres diferents:
  - Als costats de les figures d'una o de les dues cares
  - A un sol dels costats de les figures
  - A la dreta dels peus de s. Joan
  - Entre els peus de s. Joan

---

35. A. M. BALAGUER-M. CRUSAFONT. «Redescoberta del florí de Girona». *I Simposi numismàtic de Barcelona*. Vol. II. 1979, pp. 401-406.

36. Fou una imprudència per part de Mateu considerar «inadmissible» l'existència del florí de Girona, malgrat que el Salat contingui algunes inexactituds. F. MATEU Y LLOPIS, «Relaciones monetarias entre Perpiñan, Gerona y Valencia en el siglo XV», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 1948, pàg. 13. J. SALAT, *Tratado de las monedas en el Principado de Cataluña*, Barcelona 1818. Vol. I. pàg. 276, Lám. IV-19.

37. No anotarem aquest capítol-resum perquè els raonaments que ara presentem sintèticament seran explicats amb deteniment als capítols següents.

La inicial o les lletres inicials del nom del rei ens haurien d'identificar el regnat. Hi ha, però, dos casos d'indeterminació. D'una banda la reiteració de reis del mateix nom, en concret Joan I i Joan II i Ferran I i Ferran II. De tota manera hom pot observar que Joan I marca sempre amb IO mentre que Joan II marca I o bé IOA i només algunes vegades IO. Hi ha doncs una certa orientació, però no pas una total seguretat per aquesta via i caldrà comprovar l'atribució amb altres criteris. Més fàcil és la solució de la disjuntiva Ferran I/Ferran II car sabem que Ferran II només va batre florins a Barcelona i a València i aquests darrers s'identifiquen perfectament per les marques heràldiques dels lleons del seu tresorer Sánchez. L'altre cas d'indeterminació és molt més problemàtic: a Mallorca hom marcà amb les inicials del rei Martí no tan sols durant el seu regnat, sinó també en els següents i fins la seva extinció. Amb M, MA, MR, etc hi ha doncs florins mallorquins de Martí, d'Alfons IV i de Joan II. En aquest cas la única via per a determinar a quin regnat corresponen és el de la identificació de les marques complementàries.

Les altres marques, tant la principal com les complementàries poden ésser lletres o bé elements heràldics. La seva significació és diferent segons l'època, el taller emissor i el lloc on són situades dins la moneda.

Parlem primer de la marca principal, situada, com hem dit, a l'esquerra del cap de s. Joan.

Aquesta marca conegué dues etapes diferents. En la primera etapa tingué el caràcter de marca d'emissió, en la segona etapa ens identifica el taller emissor i és per tant una marca de seca. Cal considerar el cas especial de Barcelona on la segona etapa té fases diferents: marca de seca, marca del Tresorer General fent la funció de marca de seca i alternances, amb desaparició de la marca a la Guerra Civil del s. xv.

Anem a descriure aquestes etapes, que es poden seguir també en el quadre-resum que incloem.

L'únic florí conegut de Jaume III de Mallorca porta per marca una creu sobre pal curt, element heràldic que més aviat s'apropa a les creus que trobem sempre a tots els amonedaments de la branca de Mallorca. No sembla, doncs, que vulgui al·ludir a Perpinyà. D'altra banda un dels testimonis interrogats per Pere III sobre les amonedacions del rei Jaume diu que els florins duïen per marca una estrella. Com que Jaume III feia obrar simultàniament dos equips, podria ésser que un d'ells marqués amb estrella i l'altre amb creu. Però també podria ésser que el testimoni hagués pres la petita creueta per una estrella. En qualsevol cas no sembla pas un element d'identificació del taller i és per això que el considerem, amb les naturals reserves, com un signe d'emissió.

Quan l'any 1346 el rei Pere III donava continuïtat a les emissions

de florins al taller de Perpinyà, sabem que mantingué en un principi l'alta llei dels florins de Jaume i que després l'anà rebaixant. Es produïren diferents emissions, sempre per contractes d'arrendament i ens consta que el rei donava llibertat quant a la marca que s'hi havia de posar i que només manava que s'anessin canviant les marques, per bé que no sabem si això es féu sistemàticament a cada nou arrendament. Entre el 1346 i el 1365, Pere III només va batre a Perpinyà, sempre a lleis superiors a 18 quirats i sempre amb marques d'emissió. Hi ha doncs tot un seguit de marques diferents d'aquesta etapa i de Perpinyà i l'única manera d'identificar-les és comprovant la llei dels florins.

Podem dir, doncs, que l'etapa 1341-1365 és de marques exclusives d'emissió. El taller és sempre Perpinyà i l'atribució és fàcil si hom coneix la llei: si aquesta és més alta de 18 quirats el florí és de Perpinyà i correspon a aquesta etapa.

Entre els anys 1365 i 1369 hi hagué una sèrie de pactes entre el rei i els estaments representatius que abocà a dues conseqüències molt importants pel que fa als florins:

- 1 - La llei es rebaixà de nou a 18 quirats, amb el compromís, però, de no rebaixar-la més en el futur. Aquest acord estigué en vigor i, en termes generals es complí, fins a la fi de les emissions de florins.
- 2 - L'emissió de florins es generalitzà. Ara emetran Perpinyà, Barcelona, València i, per un curt període de tres anys, Saragossa.

En prendre el rei disposicions sobre l'organització dels tallers, nomenaments de càrrecs i altres qüestions relatives a la fabricació dels florins, manà que cada taller marqués amb una marca diferent. No detalla, però, quina ha d'ésser la marca de cada seca. Som en vies, doncs, de les marques de seca però encara no hi hem arribat. Efectivament, per bé que ens consta que cada taller prengué una marca com a distintiu també sabem que els arrendaments persistien, almenys a Perpinyà i, pertant, no podem parlar encara de marques fixes per a una seca.

El període 1365-1387 és un dels més dificultosos de tots els que analitzarem. Estan en funcionament quatre seques, hi ha arrendaments i hi ha marques de taller, però manquen totalment notícies documentals aclaridores de quines poden ésser les marques de cada cas. D'altra banda la llei ja no és cap element d'orientació perquè ha estat fixada en 18 quirats. Només podem assegurar que si el florí és a nom de Pere i té 18 quirats és que correspon a aquesta etapa, però no tenim elements clars per a l'atribució de les marques de taller i ens hem de refiar de vies indirectes, que detallarem al capítol corresponent.

L'etapa 1365-1387 és doncs de transició i en ella conviuen marques de seca i marques de taller. Farem una hipòtesi raonada per destriar-les, però no hi haurà total seguretat si nous documents no ens la poden confirmar.

L'any 1387 el rei Joan I donava disposicions concretes sobre les marques de cada taller. Tres anys més tard, el 1390, el rei introduïa també el florí a Mallorca i determinava quina havia d'ésser la marca del nou taller. Les marques foren les següents:

Perpinyà	-	un elm
Barcelona	-	una creu sobre pal
València	-	una corona
Mallorca	-	una M gòtica

Des d'aquesta data i fins a l'extinció de l'emissió dels florins aquestes marques es varen anar gravant sistemàticament als tallers de Perpinyà, València i Mallorca. La de Barcelona, en canvi, es modificà en el regnat següent i, per tant, no tingué continuïtat.

Pel que fa a Perpinyà i València hi ha, doncs, dues etapes ben diferenciades, la de marques d'emissió que es clou definitivament el 1387 i la de marques de seca que abraça tota la resta de temps en què el florí fou batut, és a dir, fins a finals del segle xv. Mallorca no conegué l'etapa de marques d'emissió. En aquest regne sempre hi hagué únicament la marca de seca en el lloc de la que anomenem marca principal.

Barcelona fou l'excepció. Conegué una etapa de transició 1365-87, en la qual sembla que es destaca una marca de seca, tanmateix no es pot descartar que convisqués amb marques d'emissió. Tingué com a marca de seca la creu sobre pal en temps de Joan I i la B en els dos primers anys del rei Martí. Aquesta marca, bé que llavors ajaguda, sembla que reapareix a mitjan regnat del rei Alfons, vers el 1426. Al marge d'aquestes breus etapes de la B, Barcelona no tingué, de fet, un distintiu propi de taller. Des del 1398 els florins barcelonins tingueren com a marca principal l'emblema heràldic del Tresorer General, Joan Desplà. Aquesta situació es mantingué la totalitat dels anys restants de Martí, durant l'interregne i en els dos primers anys de Ferran I. Després de la mort de Desplà és possible que la marca s'immobilitzés un breu temps o que s'aprofitessin encunys vells o també que hi hagués un segon Tresorer General de nom Desplà en temps d'Alfons IV. El fet és que hi ha florins a nom d'Alfons i marca Desplà i que han de correspondre a la primeria del regnat perquè més endavant apareixen les marques d'altres Tresorers Generals. En concret la marca escac de Desplà ha de correspondre a algun moment dels anys 1416-1426.

La marca del Tresorer General serà, altra volta la marca principal de Barcelona en l'etapa 1426-1458 d'Alfons IV i probablement en el regnat de Joan II.

Els oponents de Joan II inauguren, però, un altre costum, consistent a eliminar aquesta marca principal. Així Enric de Castella i Pere de Portugal, que segons sembla només emeteren florins a Barcelona, els

feren sens cap distintiu. L'existència de peces d'Alfons i de Joan II que tampoc el porten fa pensar si corresponen també al període de guerra.

En termes generals podem parlar, doncs de dues grans etapes pel que fa a la marca principal: la de les marques d'emissió i la de les marques de seca. Només per al cas de Barcelona haurem de considerar encara altres etapes amb marques de Tresorer i sense marca.

Parlem ara de les marques complementàries.

Tots els florins de Jaume III de Mallorca i de Pere III porten únicament la marca principal. Ja hem dit que, de primer, aquesta marca és d'emissió i que als darrers temps s'apropa a la fixació d'unes marques de seca.

Els florins de Joan I i els dels primers anys de Martí (1396-98) porten igualment en exclusiva la marca principal, que ara és de seca, a excepció dels florins mallorquins. Aquests, emesos des del 1390 porten també, des del principi, les marques heràldiques del Mestre de seca acantonant les figures de l'anvers i del revers, a més de la marca principal de Mallorca, la M gòtica distintiva del taller.

La marca complementària del Mestre de seca es mantindrà a Mallorca fins a la fi de les emissions i només desapareixerà en els períodes de litigi, en què serà desplaçada per l'escut català en cairó de la Procuradoria reial. També passarà a València des del 1426, però no trobarem mai marques del Mestre ni a Perpinyà ni a Barcelona.

La marca complementària del Tresorer General apareix ran de l'ordre de Martí I de posar l'heràldica de Joan Desplà, posseïdor d'aquell càrrec, des del 1398.

L'heràldica de Joan Desplà que hom pot representar indistintament com un petit escac en cairó o, més simplificadament, com un cairó tallat en aspa apareixerà des d'ara en els florins. Cada taller l'afegirà, però, de diferent manera:

Barcelona - Ja hem avançat que aquest taller optarà per posar la marca Desplà al lloc de la marca principal.

Perpinyà - Es probable que aquest taller situés la marca del Tresorer a la dreta de s. Joan, però no en tenim constància fins al regnat d'Alfons IV i després del 1426.

València - Posa la marca Desplà a la dreta dels peus de s. Joan.

Mallorca - Substitueix la primera marca del Mestre, la de l'esquerra, per la marca del Tresorer General. A ambdues cares hi trobarem doncs, acantonant la figura, les marques Tresorer General-Mestre de la seca.

A la mort de Desplà, sembla que el costum de marcar amb el nom del Tresorer quedi transitòriament arraconat. Així, trobem florins de Ferran i d'Alfons que porten únicament marques de seca i a Mallorca només la marca de seca i la del Mestre.

REGNAT	CRONOLOGIA	TALLERS			
Jaume III	1341 - 1344	Perpinyà			
		Emissió			
Pere III	1346-1365/9	Emissió	Barcelona	València	Saragossa
	1365/9-1387	Em/Seca			
Joan I	1387-1396	Seca	Seca	Seca	Mallorca
					[Seca Mestre
Martí I	1396-1398	-	Seca	Seca	[Seca Mestre
	1398-1410	-	Tresorer	[Seca Tresorer	[Seca Tresorer Mestre
Ferran I	1412-1414	-	Tresorer	[Seca Tresorer	[Seca Tresorer Mestre
	1414-1416	-	-	Seca	[Seca Mestre
Alfons IV	1416-1426	Seca	Tresorer ?	Seca	[Seca Mestre
	vers 1426	-	Seca	[Seca antic Tresorer	Tresorer
	1426-1458	[Seca Tresorer	Tresorer	[Seca Tresorer	[Seca Tresorer
	? - ?		Sens marca	Mestre	[Mestre
Enric Cast.	1462-1464		Sens marca		
Pere de P.	1464-1466		Sens marca		
Joan II	? - ?	Girona	Sens marca		[Seca Proc. R Tresorer
	1458-1472	Nom seca	Tresorer		
	1472-1479			[Seca Mestre	[Seca Tresorer Mestre
Ferran II	1479-1516		Tresorer?	[Seca Tresorer Mestre	

Quadre-resum dels principals modes de marcar per tallers i regnats. Cal tenir present que en les etapes finals de Martí i Alfons també es poden donar a Mallorca fórmules del tipus Seca/Procuradoria/Tresorer. La ratlla horitzontal indica que no coneixem florins d'aquest taller i etapa dins del regnat.

Es produeix un moment transitori amb reaparició de marques obsoletes als inicis del Tresorer General, Francesc Sarçola i encara en temps d'aquest personatge es torna a la inclusió de la marca del Tresorer General a tots els tallers. Per tant a Barcelona la marca del Tresorer tornarà a fer la funció de marca principal, substituint la de la seca.

A final del període, és a dir, en els regnats de Joan II i dels seus oponents i amb Ferran II es produeixen encara algunes fòrmules excepcionals, algunes de les quals es poden justificar per les dificultats creades per la Guerra Civil catalana del segle xv. Ens referim a la desaparició de la marca principal a Barcelona, ja comentada, a la fòrmula especial que es dona al florí de Girona, on no hi ha marca però sí el nom complet de la seca a la llegenda i a la transitòria i nova desaparició de la marca del Tresorer a València en temps de Joan II.

En termes generals podem parlar, doncs, de dues grans etapes pel que fa a la marca principal: la marques d'emissió i la de marques de seca, amb una frontera de superposició en el període 1365-87. A Barcelona la marca principal desaparèix, almenys del 1462 al 1472.

Pel que fa a les marques complementàries, són essencialment dues: la del Mestre i la del Tresorer General. La del Mestre apareix sempre a Mallorca i només des del 1426 a València. La del Tresorer General s'inicia el 1398 ran de l'ordre del rei Martí i perviu, amb un parèntesi que abraça des dels darrers anys de Ferran I i els primers d'Alfons IV, fins al final de les emissions.

Cal recordar també que a Mallorca hi ha actuacions de la Procuradoria reial en cas de litigi per la possessió del càrrec de Mestre. En aquestes circumstàncies el duet de marques Tresorer-Mestre és substituït per la parella Escudet-Tresorer, donant, doncs una preeminència a la marca escudet català en cairó de la Procuradoria Reial.

Les marques dels Mestres i dels Tresorers solen ésser figures heràldiques, a excepció de la marca del Mestre de la seca de València Andreu Català, que marca amb una C gòtica.

Les freqüents alteracions en la possessió dels càrrecs dels Mestres i dels Tresorers produïren una gran quantitat de combinacions diferents en les marques dels florins, sobretot en el llarg regnat d'Alfons el Magnànim.

El detall d'aquestes qüestions i la justificació de l'atribució i cronologia de cada marca concreta seran els temes que tractarem en els capítols que seguiran.

Els florins de Jaume III de Mallorca

En els capítols inicials hem parlat ja del batiment de florins a Perpinyà realitzat per Jaume III de Mallorca entre el 1341 i el 1344, així com de les motivacions d'aquesta iniciativa i els seus resultats.

Hem comentat també que la descoberta dels florins del rei mallorquí trencava un dels fets que semblava més ben establerts de la història monetària catalana: que Pere III n'havia estat l'introduïdor.

La identificació de la peça i la seva atribució a Jaume III de Mallorca no presenta excessives dificultats.

Fa uns anys que va aparèixer el gros tornès de plata d'aquest rei i ja llavors argumentàrem les bases de l'atribució. Tant aquesta peça de plata com el florí no es poden atribuir a Jaume II perquè coneixem perfectament la documentació i l'evidència numismàtica del sistema monetari que va crear, basat en els rals d'or i plata i en els doblers, diners i malles de billó. En canvi era ben documentat que Jaume III havia fet batre a Perpinyà tot un seguit d'imitacions de monedes europees, en aquest cas del gros tornès francès i del florí florentí.³⁸

Una part d'aquests documents, que formaven part del procés acusatori que Pere III va dreçar per a poder justificar la desposseïció del mallorquí ja havien estat publicats per Lecoy de la Marche.³⁹ Aquest autor, però, no va donar cap crèdit als testimonis cridats per Pere III, malgrat que alguns d'ells eren els mateixos responsables de l'encunyació. És cert que, pres ja el Roselló per Pere III, tots aquests personatges no devien tenir altre afany que salvar la vida i eludir responsabilitats, però la coincidència entre ells i la munió de detalls que aporten fan prou evident que tot plegat no pot pas ésser fruit d'una invenció. En qualsevol cas, l'aparició dels testimonis numismàtics que concorden amb els documents al·ludits han resolt definitivament la qüestió i han confirmat la veracitat de les afirmacions que contenen.

Darrerament l'estudiós francès Marc Bompaire ha publicat encara altres informacions contingudes en els fons documentals dels arxius de Perpinyà i que ens aporten més detalls sobre les emissions perpinyaneses de Jaume III.⁴⁰

La suma d'informacions aplega dades de prop de trenta testimonis, molts dels quals, però, resulten irrellevants perquè donen molt poca informació.

38. Sobre el gros tornès de Jaume III i la seva atribució vid. M. CRUSAFONT, «Les monedes catalanes del Llenguadoc i Provença». *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, 1979, vol. II, pp. 251-277.

39. *Les relations*,... op. cit.

40. «Identification et lecture des monnaies au XIVe siècle». *Revue Numismatique* 1984, pp. 193-207. Aquest treball va córrer paral·lel al nostre «Jaume III de Mallorca...» op. cit, on descrivíem per primer cop el florí de Jaume III.

Amb la suma de dades sembla clar que les monedes encunyades foren les següents:

<i>or</i>	<i>plata</i>	<i>billó</i>
angelots	grossos tornesos	doblers
florins	malles o 1/2 grossos	diners
fraccions		
d'angelot		

Si els doblers i diners de billó són els que ja va conèixer Campaner, d'aquest quadre s'han pogut identificar també els grossos tornesos i els florins i resten per ara sens identificar els angelots i les seves fraccions i les malles d'argent o mitjos grossos.

Els florins són citats per cinc dels testimonis, un d'ells Jaume de Puig de Lluch, que fou mestre de la seca als inicis de l'encunyació. Tres d'aquests testimonis diuen que els florins eren a nom del rei Jaume, la qual cosa és una mica inexacta perquè la peça diu només REX MAIORICA, però no és pas nominativa. Un dels testimonis de nom B o P de Tardera diu que els florins porten per marca una estrella i un altre, Astruc Samuel, diu que totes les monedes portaven el nom i el signe del rei Jaume.

Pel que fa als equips que treballaven en l'encunyació, es dedueix que la seca feia moneda de forma continuada amb dos grups que l'obraven per torns de dia i de nit. En una primera etapa els responsables de l'encunyació foren Puig de Lluch i G. Alberti i més endavant ho foren B. Ermengou i P. Alenya.

No hi pot haver dubte, doncs, que el florí que vàrem descobrir fa uns anys correspon a Jaume III de Mallorca i a aquestes encunyacions. Pel que fa a la marca, és possible que existeixin, tan la marca estrella, citada per un testimoni com la marca creueta que hem trobat. Però també és possible que només hi hagi la marca creueta i que el testimoni l'hagués apreciat de forma inexacta. Hi ha, certament, moltes inexactituds en les declaracions. D'altra banda la creu s'avé amb la declaració d'un altre testimoni que parla del signe del rei. És ben cert que els reis de la branca mallorquina feren gravar una creu en totes llurs monedes. Aquest distintiu no és pas, però, l'heràldica dels reis mallorquins, que empraven els quatre pals vermells en fons d'or com els catalans. Tampoc coincideix amb les heràldiques dels quatre responsables de la seca abans citats. Tampoc no al·ludeix pas a la ciutat de Perpinyà.

És per tot plegat que hem conclòs que cal considerar aquet signe com una marca d'emissió i sens tancar completament la porta a la possibilitat que se'n gravessin d'altres que ara no coneixem. A favor de

l'estrella podríem adduir que també apareix en el billó de Jaume III i en nombroses altres peces de Sanç de Mallorca, el seu antecessor immediat. Juga també a favor de l'existència de dues marques i del caràcter de signes d'emissió que aquestes devien tenir, el testimoni de la carta que els consellers de Barcelona trameteren a Pere III l'octubre del 1341. Acompanyaven la carta acusatòria contra el rei Jaume amb unes mostres d'anyells d'or, florins i malles d'argent i afirmaven que *havem entès (que) fan fer la (moneda) un dia de un senyal e l'altre dia d'altre senyal...*⁴¹

Pere III: adopció del florí com a unitat àuria de la Corona catalano-aragonesa.

Ja hem dit que les iniciatives de Jaume III de Mallorca influïren de forma molt notable sobre la política monetària de Pere III. Un dels aspectes d'aquest canvi fou l'adopció del florí com a unitat àuria permanent de la Corona catalano-aragonesa. Abans d'aquest moment el sistema monetari havia estat bàsicament monometàl·lic de la plata, amb períodes més o menys extensos de circulació de moneda àrab d'or i amb assaigs de tipus àuris propis que no havien tingut continuïtat.

Amb el regnat de Pere III entrem en una de les etapes més complexes de l'emissió de florins. Aquesta s'inicia a Perpinyà, on Pere III podia invocar el dret de conquesta per obrar-hi moneda lliurement, és a dir, sens les limitacions que a la resta de Catalunya hi posaven els estaments representatius.

En aquest taller, el rei hi obrà florins amb veritable desfici, establint contínuament contractes d'arrendament, a voltes fins i tot més d'un simultàniament, introduint alteracions a la baixa, i actuant en aquest aspecte com un rei absolut. El màxim guany era el seu únic nord, mentre creixia la preocupació de la Generalitat de Catalunya davant d'aquest desgavell. Com en altres casos la diferent visió sobre l'instrument monetari acabà en un pacte que establia unes noves regles de joc.

Abans d'arribar a aquest punt hi ha un llarg període obscur i de difícil reconstrucció d'emissions exclusives a Perpinyà. Per a la resta del regnat hi haurà una major uniformitat pel que fa a la llei dels florins, però la simultaneïtat d'emissions als tallers reials amb els arrendaments i la manca d'un codi ben establert de marques crearan igualment moltes dificultats per a poder fer les atribucions.

---

41. J. BOTET, *Les monedes...* vol.II, citat, pàg. 140. Les altres informacions dels testimonis corresponen als treballs citats de Lecoy de la Marche, *Les relations...* i Marc Bompaire, «Identification...».

J. Botet i Sisó va fer una àmplia recopilació documental sobre l'encunyació de florins en temps del rei Pere III. Aquest aplec segueix essent avui essencial per a tot assaig de reconstrucció del complex període perpinyanès i per a la identificació de moltes de les marques. L'aparell documental ha estat encara ampliat amb dades referents a Barcelona i València i recollides per F. Udina i Mateu i Llopis. Darrerament X. Sanahuja ha trobat encara noves informacions que ens resultaran de gran interès.⁴²

El conjunt documental de Botet deixava ben establert que el rei Pere va iniciar les emissions de florins a la seca de Perpinyà el 1346 amb el batiment de peces d'or fi. Les encunyacions es varen anar produint en anys successius pel sistema de contractes d'arrendament i la llei va anar minvant. De tant en tant, el rei manava canviar la marca dels florins. Aquesta situació es perllongà fins a l'aplec de Corts del mes d'abril de 1365. En aquella ocasió es fixà la llei del florí en 18 quirats, percentatge que sembla suposar un rebaix respecte a les darreres emissions i que es mantindrà en el futur. En aquestes mateixes Corts s'acordà que la Generalitat s'emparés dels guanys de la seca de Perpinyà fins a rescabalar-se d'un important donatiu fet al rei. Mentre durés aquesta situació, el rei es comprometia a no batre florins.

El sobirà, però, va incomplir el pacte i feu batre secretament florins a Tortosa, cosa que la Generalitat va descobrir aviat. Això va obligar el rei a aturar aquesta fabricació i a exculpar-ne els seus executors directes.

L'any 1369 el rei recuperà el control sobre l'emissió dels florins i sobre la seca de Perpinyà amb una sèrie de pactes i compensacions. Dins d'aquests acords s'hi degué incloure igualment la potestat del rei de batre a altres tallers, ja que des d'aquest moment s'obraran també florins a Barcelona, València i Saragossa.

Les emissions d'aquesta segona etapa tenen un caràcter més oficial. Es bat sobretot als tallers monetaris reials i els arrendaments prenen un caràcter complementari i potser fins i tot marginal. De fet, el darrer arrendament documentat es conclou el 1373. En aquest mateix any, el rei havia disposat que cada mestre de seca posés el senyal que volgués als florins, però que fossin diferents els de cada taller, a fi que es poguessin distingir.

---

42. Botet, *Les monedes...* op. cit. pp. 122-147. F. UDINA MARTORELL, «La Ceca de Barcelona en tiempos de Fernando de Antequera y de Alfonso el Magnánimo». *Numisma* 34, 1958, pp. 37-50. F. MATEU Y LLOPIS «El florí d'or d'Aragó de 1374 a 1393». *Numisma* 28, 1957, pp. 39-51. X. SANAHUJA «L'arrendament de les encunyacions d'or de Perpinyà a Pere Blan entre 1352 i 1358». *Acta Numismàtica* 26, en premsa. Agraïm a X. SANAHUJA l'haver-nos autoritzat a emprar les informacions d'aquest treball en curs d'edició i l'haver-nos encara aportat altres dades d'arxiu inèdites referents al florí.

Des del 1374 al 1387 any en què mor el rei, es seguiran emetent florins, almenys als tallers reials de València i Barcelona.

Aquest conjunt esquemàtic d'informacions, que després comentarem més a la menuda, demostra a bastament que el rei Pere III mai va fixar unes marques concretes ni immutables per a cada taller monetari i que, almenys pel que fa a Perpinyà, s'hi va batre amb un ampli conjunt de marques diferents.

Malgrat això i per raons difícils d'entendre, el treballs numismàtics posteriors a Botet es varen anar entestant a atribuir una marca fixa i única per a cada taller. I com que sobraven marques, hom s'imaginava tallers que mai havien existit.

L'any 1982 assajarem d'obtenir avenços reals partint de les sòlides bases establertes per Botet i encetant una de les vies que més clarament ens podien ajudar a identificar la procedència de cada emissió. Ens referim a les anàlisi, de contingut de fi. Ja hem assenyalat abans que tot florí de llei superior a 18 quirats havia d'ésser de Perpinyà i que en iniciar-se la dispersió de seques la llei havia estat ja fixada en 18 quirats, per bé que sembla que en algun cas excepcional es varen arribar a batre florins de 16 quirats.⁴³ Només un assaig infructuós de Joan I va restablir monetàriament l'alta llei, però no hi haurà més provatures en aquest sentit en el futur.⁴⁴

D'aleshores ençà molt s'ha avançat: tenim ara ja un bon aplec d'anàlisis que podem complementar amb dades documentals i sigil·logràfiques. Podrem traçar un panorama molt més precís sens poder arribar, però, a resoldre completament aquesta etapa.

Les raons són fàcilment entenedores: l'actuació del rei és complexa, sinuosa, volgudament obscura. El sobirà té sòlides raons, raons de guany material, per a no voler deixar clara constància de les seves actuacions. L'intent fraudulent de Tortosa és prou indicatiu en aquest sentit. D'altra banda, sovintegen encàrrecs paral·lels, contractes que s'amplien, s'interrompen o admeten nous socis un cop ja començada l'etapa d'arrendament. Només de quan en quan el rei mana mudar les marques i encara deixant a l'albir dels arrendadors i dels mestres de seca la seva elecció.

Darrerament, X. Sanahuja ha trobat noves dades que demostren que encara dins de cada arrendament es feien liquidacions per partides i que entre una i altra partida hi podia haver variacions de llei.⁴⁵

43. Aquest fet consta en algunes ocasions. D'una banda, es parla d'una emissió de Ramon de Boxadors a Perpinyà, però podria ésser d'escuts francesos. Consta també que en féu fraudulentament Joan Puer i que el rei li ho perdonà. D'altra banda també féu florins a 16 Joan II durant la Guerra Civil catalana del segle xv. Dades de Botet.

44. En parlarem més endavant en el regnat corresponent.

45. Dins les emissions del 1354 hi ha partides a 23 quirats i d'altres a 22 3/4. Això era desconegut fins ara. «L'arrendament...» op. cit.

Ja es comprèn, doncs, que la reconstrucció completa de al sèrie de marques no pot ésser una tasca fàcil i que en alguns casos costarà molt d'arribar a una completa seguretat.

Vegem tot seguit alguns criteris que ens poden ajudar en aquest intent de reconstrucció.

Criteris generals per a la identificació de les marques

Abans d'intentar una aproximació cronològica a l'evolució dels processos d'elaboració dels florins en el regnat de Pere III convé plantejar alguns criteris generals.

La llei n'és un de fonamental per a la primera etapa 1346-1365 com ja hem avançat. La frontera dels 18 quirats deixa per a aquest període tot florí de llei superior. I en principi cal suposar que el descens de llei es progressiu, tal com ho veiem en les successives xifres que apareixen en els contractes d'arrendament documentats.

La *limitació de tallers* és un altre dels criteris que hom pot aplicar. Documentalment només consta que varen encunyar en aquest regnat les seques de Perpinyà, Barcelona, València i Saragossa. L'única al·lusió que ens podria desviar d'aquest esquema és l'arrendament per tres anys a favor de Ramon de Boixadós, del 2 de desembre del 1353, en el qual es diu que podria batre els florins a tot Catalunya «inclosos el ducat de Girona i el ducat de Cervera». Botet ja va advertir que aquest contracte no degué tenir efecte perquè Boixadós s'associà quatre mesos més tard amb Pluer, Blan i Minyana per a encunyar florins a Perpinyà. D'altra banda, no és gens clar que el rei pogués encunyar florins dins de Catalunya abans dels acords de Tortosa del 1365. Amb les dades actuals no sembla, doncs, prudent sortir de l'àmbit dels quatre tallers esmentats. D'altra banda ja sabem que a Saragossa només s'hi varen emetre florins entre el 1369 i el 1372, data en la qual es va restablir l'exclusivitat del diner jaquès.⁴⁶

L'*abundància relativa* en l'evidència actual és també un criteri important. El rei Pere III ja va disposar l'any 1365, ran de l'acord de batre en el futur a 18 quirats, que es refonguessin tots els florins anteriors de millor llei.⁴⁷ I si no ho hagués manat el rei igualment ho haurien fet els especuladors. Han d'ésser per tant molt rars tots els florins de Perpinyà de lleis superiors a 18 quirats, és a dir, tots els emesos en l'espai 1346-1365. També han d'ésser escassos, però no necessàriament ran rars com els anteriors, els de Saragossa i els dels arrendaments finals. La raó no és en aquest cas la refusió, sinó el temps

46. Botet, *Les monedes...* op. cit. pàg. 135.

47. Ibid, pàg. 128.

documentadament curt en què varen ésser emesos; 3 anys i 2 anys respectivament. En canvi han d'ésser abundants els florins de 18 quirats fets a Barcelona, València i Perpinyà entre 1369 i 1387 perquè en no haver-hi reduccions de llei en el futur va desaparèixer també l'estímul per a la seva fusió i reconversió.

L'*existència de divisors* és, en principi, poc avinent a una emissió que sigui fruit d'un arrendament privat. Efectivament, l'arrendador preferirà sempre esmerçar el seu treball de gravar i encunyar per al valor més alt, en aquest cas la unitat, que no pas en els divisors, que donen pràcticament la mateixa feina i valen només la meitat o la quarta part. És a dir, els costos de fabricació, pràcticament iguals en cada cas, seran molt més fàcilment amortitzats en fer unitats que en fer meitats o quarts. El més probable, doncs, és que els divisors s'hagin obrat als tallers reials en els períodes de fabricació directa i exclusiva del rei, el qual podia ésser més sensible a la pressió dels estaments representatius que, ben segur, necessitaven aquests divisors per a facilitar els canvis. El rei necessitava sovint els ajuts de l'oligarquia comercial i havia de tendir a contentar-la, mentre que l'arrendador privat només procuraria optimitzar els seus guanys.

Les *troballes monetàries* podrien ésser també una font important d'informació, però malauradament són encara molt escasses. Pensem que ens són útils, sobretot, els tresors de cronologia estreta i que quan hi ha molta acumulació les informacions es desdibuixen. De moment, ens han testificat la circulació de florins d'alta llei al sud de França i ens han confirmat la presència d'aquesta peça catalana als circulants castellans i navarresos,⁴⁸ però ens manquen dades per a poder emprar-les amb seguretat per a les atribucions.

Si apliquem aquests criteris a les 16 marques conegudes i comprovades de Pere III, al marge de les informacions que podem obtenir per via documental o sigil·logràfica obtenim primeres aproximacions que poden ésser útils, si més no, com a elements de comprovació.

Així, per exemple, si tabulem les marques d'aquelles peces que tenen o no divisors i fem un escalat de rareses, obtenim el resultat següent:

<i>sense divisors</i>			<i>amb divisors</i>		
molt rares	rares	corrents	molt rares	rares	corrents
escut català	espasa	elm	corona	rosa d'anells	
escut triang.			C gòtica	rosa de punts	
A gòtica				torre	

48. Vid. més endavant el capítol sobre la circulació del florí.

<i>sense divisors</i>			<i>amb divisors</i>		
molt rars	rars	corrents	molt rars	rars	corrents
R gòtica					
creixent					
creu					
roca					
cap de sarraí					
torre apuntada					

Immediatament ens adonem que les marques rares, situables a l'etapa d'altres lleis i arrendaments, coincideixen amb l'absència de divisors. En canvi les corrents, suposadament tardanes i obrades en tallers reials són les que predominantment tenen divisors.

Si a la taula anterior hi afegim les formes de llegenda observarem que tots els florins del grup amb divisors, és a dir, tots els de les cinc marques que en tenen, porten la llegenda ARAGO REX P. Aquesta forma, amb la lletra indicativa del nom del rei al final és la que es perpetua en els regnats següents i, per tant, la més probablement emprada als darrers anys del rei Pere III.

En el grup sense divisors es donaran tota mena de casos diferents, predominant, però, les formes de llegenda singulars:

<i>P REX ARAGO</i>	<i>P ARAGO REX</i>	<i>ARAGO REX P</i>
torre apuntada	torre apuntada	creu
escut triangular	cap de sarraí	roca
A gòtica	elm	elm
R gòtica	R gòtica	R gòtica
espasa		espasa
escut català		creixent

Les formes singulars de llegenda, *P REX ARAGO* i *P ARAGO REX* són avinents per a una etapa primera o bé intermèdia i, per tant, dubitativa de la forma de situar la inicial reial. En termes generals, doncs, sembla clar que aquest grup sense divisors i amb llegendes predominantment singulars té més bones probabilitats de correspondre a etapes primeres.

Això concorda, d'altra banda amb les escasses instruccions que el rei donà sobre les llegendes:

1353 - PETRUS DEI GRACIA REX o bé:
PETRUS REX ARAGONUM que es simplificaria a *P REX ARAGO*

1365 - *ARAGO REX P*

Aquesta darrera llegenda seria, d'altra banda, l'adient per a l'emissió controlada per la Generalitat i acordada a les Corts de Tortosa del 1365, ja que és en el context de les negociacions que abocaren a aquesta encunyació quan s'acordà d'emprar aquesta llegenda.

Aquests criteris generals no són, doncs, suficientment definitoris però ens donen unes orientacions que ens seran útils després per a reblar atribucions. Certament, no sempre disposarem d'elements plenament determinants.

Entrem ara, finalment, a les etapes concretes i a la definició de les marques de cada una d'elles.

Perpinyà. Etapa dels florins d'alta llei, propera a l'or pur.

Les anàlisis recentment realitzades⁴⁹ ens donen quatre marques de llei molt alta fins al punt que s'acosten a l'or pur. Es tracta de les d'escudet català en cairó, escut triangular, A gòtica i R gòtica. Els quatre florins que porten aquestes marques són d'extrema raresa i tots porten la llegenda singular P REX ARAGO. D'altra banda, els florins amb escudet català, escut triangular i A gòtica només són coneguts amb la llegenda indicada, mentre que de la R n'hi ha també amb les llegendes ARAGO REX P i P. ARAGO REX. De fet, els tres primers florins d'aquest grup són els únics que només es coneixen amb la llegenda singular.

Tot concorda, doncs, perquè poguem considerar aquestes quatre marques com les que corresponen a les primeres emissions perpinyaneses, quan el rei Pere encara mantenia l'alta llei propera a l'or pur que també havia emprat Jaume III de Mallorca amb anterioritat.

Segons Botet, els florins s'haurien iniciat a llei d'or fi, és a dir, a 23,75 quirats i aquest contingut s'hauria mantingut fins el 1352. Durant l'etapa 1346-1349, els florins no haurien portat la inicial del nom del rei, és a dir, haurien estat anònims i en l'espai 1349-1352 ja haurien dut la P al·lusiva al rei Pere III.

Si tenim present que els arrendaments es solien fer per períodes de dos anys, immediatament observem que no tenim espai cronològic suficient per a les quatre marques, encara que suposem alguna superposició de dos arrendaments paral·lels. D'altra banda, la llei és més alta que la suposada per Botet, ja que trobem percentatges d'or del 99,6 ; 99,4 ; 99,4 i 99,5 que donen un quiratatge entre 23,86 i 23,90. Tot plegat ens obliga a reconsiderar les hipòtesis de Botet per a aquesta etapa.⁵⁰

49. N. BARRANDON-M. CRUSAFONT-J. JOUSSEMET, «Identificació...» op. cit.

50. El text que segueix és literal, fins a final de capítol, del treball citat a la nota anterior.

«Immediatament ens adonem que ni la llei concorda, ni hi ha espai suficient entre els 1349 i el 1352 per a encabir-hi les quatre emissions d'alta llei que ara hem trobat».

«Pel que fa a la llei, és probable que Botet fes una deducció errònia. Segons sembla, el rei manà que els florins fossin *d'or fi i d'igual pes que els de Florència*. Botet dedueix d'això que la llei seria de 23,75 quirats com els de Florència, però, en realitat, el rei no diu pas això, sinó que assimila la talla, és a dir el pes, al dels florins florentins i diu que l'or ha d'ésser fi sens relacionar-ho amb la llei dels florins florentins. Es cert que hom sol entendre per or fi el de 23,75 quirats, però tampoc tenim completa seguretat que s'hagi d'interpretar sempre així. El fet és que aquests florins, igualment com els de Jaume III de Mallorca ultrapassen la llei de 23,75 i es situen entre els 23,85 quirats i els 23,9 quirats. Hi ha, doncs, voluntat de superar la llei de 23,75.»⁵¹

«Vegem ara la cronologia»

«L'existència d'una etapa 1346-1349 en la qual els florins serien anònims, és a dir, sens indicar amb una lletra P el nom del rei, la sosté Botet d'acord amb dos fets»:

1 - L'evidència de florins i mitjos florins que compleixen aquesta característica i porten la llegenda ARAG-OREX, Botet-233 i 234.»

2 - «L'ordre donada pel rei Pere el 1349 de posar als florins la lletra P com a indicativa del nom del rei *per no haver-se disposat abans*.»

«Anem a veure com, el que sembla molt clar ho és en realitat força menys. En primer lloc els florins i mitjos amb ARAG-OREX són esmentats per Botet, per Colson i per Heiss, però cap d'aquests autors n'ha vist mai cap sinó que es basen en el testimoni d'un catàleg de venda: el de la subhasta de la col·lecció Garcia de la Torre realitzada per Gaillard i que no porta gravats. Des d'aleshores (1852) fins ara tampoc han aparegut mai florins amb aquesta llegenda, malgrat els amplis repertoris que han estat publicats.»⁵²

«Més factors de desconfiança: la llegenda ARAG-OREX s'acosta molt a ARAG-OXES, present en un florí atribuït a l'Interregne i amb un tipus de lletra ben propera a la dels florins del segle xv. Més endavant tornarem a parlar d'aquest florí, un fals. Finalment, cal considerar la singular existència del valor mig florí. Fins ara només trobem el valor unitat, és a dir, el florí, tant en les emissions de més alta llei, com en les que, amb tota seguretat corresponen a etapes intermèdies; el florí de

---

51. D'altra banda ja hem demostrat a la primera part d'aquest treball que el florí florentí es batia i era avaluat en aquest moment com d'una llei de 24 quirats.

52. Les referències a Heiss i Colson remetent sempre a *Descripción de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes*, Madrid 1867-1869 (vols. II-III) i *Recherches sur les monnaies qui ont eu cours en Roussillon*, Perpinyà 1853.

l'espasa i el del creixent. El valor mig florí no el trobem fins a etapes més avançades i, per tant, no sembla adient per a una primera emissió a Perpinyà.»

«Pel que fa a l'evidència numismàtica, l'existència d'uns florins amb llegenda ARAG-OREX resulta molt insegura. Nosaltres pensem que la hipòtesi més probable és que es tracti d'unes peces amb llegenda ARAG-OXES, com la del florí que comentarem més endavant.»

«Vegem ara el segon argument de Botet: l'ordre del rei Pere de posar la P, donada el 1349. Aquesta afirmació la fa Botet a la pàg. 123, però a la pàg. 136 es torna a referir a aquest document reial i dubta de si la frase al·lusiva a posar la P hi era ja al document de creació del florí del 1346. El dubte el resol amb l'existència de florins sense nom de rei, és a dir, tornant a l'argument 1. Ja veiem, doncs, que els termes en què està redactat el document del 1349 no són pas clars i que fins que no aparegui el del 1346, no hi haurà seguretat quant a la cronologia de la introducció de la lletra P.»

«Nosaltres, amb l'evidència de quatre emissions inicials d'alta llei i l'absència gairebé segura del florí ARAG-OREX ens inclinem a creure que els florins perpinyanesos degueren iniciar-se ja amb la P o que, en qualsevol cas, la seva inclusió no degué retardar-se fins el 1349. Si les nostres hipòtesis són correctes, disposaríem, en principi, d'un espai 1346-1352 per a les quatre emissions. Creiem, no obstant això, que també per a la data final cal fer una correcció.»

«Botet conegué un contracte d'arrendament no datat per a batre florins a Perpinyà, conclòs pel rei amb Pere Blan i Joan Pluer. En aquest document, s'al·ludeix al fet que el rei s'està preparant per a anar a l'illa de Sardenya a combatre els rebels. Pere Blan havia estat nomenat escrivent de la seca de Perpinyà el 1347, mentre Simó de Soler era mestre de seca. En trobar Botet que l'any 1352 el dit Pere Blan havia passat a ocupar el càrrec de mestre, suposà que el document no datat, abans al·ludit, correspondria a una emissió nova, iniciada el 1352. Com que en el contracte sense data es determina que la llei dels florins ha d'ésser de 22,75 quirats, Botet situa en aquesta data de 1352 el primer rebaix de llei, passant de 23,75 a 22,75. En definitiva, doncs, el contracte d'arrendament no datat es correspondria amb aquesta emissió del 1352.»

«Nosaltres trobem també punts foscos a aquests interpretació. En primer lloc, sembla difícil de concebre que l'any 1352 el rei baixi la llei del florí a 22,75 i que l'any 1353 mani a Ramon de Boxadors que els fabriqui amb la mateixa finesa que les monedes d'or de l'Imperi Romà, cosa que sembla voler dir a «la millor llei possible», «l'or més fi possible».»

«D'altra banda, Pere III no va anar a Sardenya fins l'estiu del 1354⁵³

i després de la batalla naval del 1353, de resultats incerts. Més indicat seria, en aquest sentit, situar el contracte no datat d'arrendament a principis del 1354. Cert és que a l'abril del mateix 1354 trobem Boxadors, que no sembla haver usat el seu contracte, associat a Blan, Pluer i Minyana per batre florins a Perpinyà però això no desdiiu un contracte inicial del rei amb Blan i Pluer. L'actuació reial en aquest període mostra un veritable desfici per a encunyar el màxim volum possible de monedes i es produeixen contínuament contractes que s'encavallen els uns amb els altres i fins i tot, es dupliquen amb diferents arrendadors en una mateixa cronologia. Cada vegada també, el rei nomena el mestre de l'encunyació. Aquesta duplicitat ens apareix, per exemple el mateix juny del 1354 quan el rei conclou un nou acord amb Joan Volà i Pere Blan, tot indicant que en aquell moment Blan i Pluer estan fabricant florins i quan encara es troba dins el període de contracte de Boxadors, que no acabava fins el 1356.»

«Nosaltres pensem, en definitiva, que les emissions d'alta llei es varen allargar fins el 1354. En aquesta data es signaria el contracte no datat amb Blan i Pluer que marca a el pas a la lei de 22,75 quirats. L'espai dels florins d'alta llei seria llavors 1346-1353, una mica just, però suficient per a les quatre emissions que ens indiquen les quatre marques diferents d'aquestes peces. Recordem que els contractes solien ésser per dos o tres anys i que no es pot descartar que algun dels contractes s'encavallés amb el següent.»⁵⁴

«La seqüència cronològica de les quatre marques primeres es fa difícil d'establir. Potser es podria pensar en la marca escut català en cairó per a una primera emissió atenent que unes marques semblants es troben també en els rals de tipus mallorquí i marca P que el rei Pere sembla haver batut de prova en un primer moment.»

Pel que fa al florí amb marca R, l'exemplar analitzat per nosaltres porta la llegenda P REX ARAGO però un altre de la troballa de S. Arailles porta P ARAGO REX i Vidal-Quadras en va catalogar un amb llegenda ARAGO REX P que ha reaparegut a l'Arxiu Calicó. Aquesta oscil·lació de llegenda que també es dona en els florins de l'elm, per exemple, que sabem que són de llei inferior fa pensar que cal situar la marca R al final de les quatre d'aquest grup. Llavors serà probablement avinent de situar en primer lloc els escudets i després les lletres, formant la cadència: escudet català-escudet triangular-A gòtica-R

---

53. F. SOLDEVILA. *Història de Catalunya*. Barcelona 1963, p. 481.

54. També aquesta hipòtesi ha pogut ésser comprovada per via documental, tal com hem vist als capítols introductoris: observem que el primer lliurament del 1354 fou encara a 23 quirats i fins al segon no s'entrà a la llei de 22,75 quirats. X. SANAHUJA, «L'arrendament...» op. cit.

gòtica, com a primera hipòtesi de seriació cronològica d'aquest grup. Fins que no sigui possible d'analitzar els florins de marca R gòtica i llegendes ARAGO REX P i P ARAGO REX no podem saber si els canvis de la forma de llegenda responen a un rebaix de llei. A manca d'aquesta dada agruparem aquests florins amb els altres de la mateixa marca i els suposarem també d'aquesta primera etapa perpinyanesa.

Ens caldria parlar ara, seguint l'ordre cronològic, de la següent etapa de Perpinyà, la dels florins de 23,75 quirats de llei. Volgudament alterarem, però l'ordre cronològic de l'exposició i ens saltarem aquesta etapa, que és la més difícil, a causa de la manca d'informació. Tot avançant en aquelles etapes que es poden deixar ben assentades, ens podrem beneficiar després dels criteris d'exclusió.

*Perpinyà. Etapa de la llei 22 quirats*⁵⁵

«Dins la sèrie documental aportada per Botet la llei de 22 quirats només apareix en l'arrendament del 1362, altra volta conclòs amb Blan i Pluer. L'emissió havia de començar el dia de Reis del 1363.»

«Cal esmenar aquí dues petites errades de Botet, que es poden fàcilment corregir amb una lectura atenta del document d'arrendament. La primera es refereix a la durada de l'arrendament. Botet diu que és per un any, però el document diu ben clarament que és per dos anys. L'altre es refereix a l'encunyació paral·lela de florins d'imitació dels francesos i a llei de 21,5 quirats. Botet recull en el text una part del document que diu que es copiïn els models francesos «*en ley e en talla mas no en nom, ne en titol ne en senyal*». Aquesta instrucció abocaria a uns florins regulars de Pere, fets al seu nom i senyal propi i que només per la llei i la talla s'adaptarien al model francès. Per aquesta via arribaríem a l'absurda situació que d'acord a l'arrendament del 1362 s'haurien batut florins catalans a 22 i a 21,5 quirats. En realitat el document mana clarament que es fabriquin florins catalans a 22 quirats i falsificacions dels florins francesos a 21,5. El rei mana que en les falsificacions hi consti la llegenda FRANRIA i la part transcrita per Botet es refereix al cas que el rei francès decidís alterar les característiques de la seva moneda.»

«Deixant a part, doncs, les falsificacions, l'arrendament del 1362 mana fer florins catalans a 22 quirats, i disposa expressament que es mudi la marca fins llavors emprada.»

«A aquesta llei corresponen els florins amb marca creixent, els

---

55. També el text d'aquest capítol es literalment pres de l'article abans citat «Identificació...».

56. M. CRUSAFONT, «Els florins de Perpinyà. La marca creixent» Op. cit.

quals, amb 21,96 quirats,⁵⁶ s'apropen molt a les disposicions del rei. L'arrendament del 1362, a executar al llarg dels anys 1363 i 1364, seria, doncs, el responsable de la fabricació dels florins amb la marca creixent. Tindríem, així, una bona correspondència entre un únic tipus i un únic arrendament i fabricació.»

L'etapa reial dels quatre tallers: Perpinyà, Barcelona, València, Saragossa

L'any 1369 el rei recuperava les regnes de la fabricació dels florins i en pogué estendre la fabricació, fins llavors realitzada exclusivament a Perpinyà als tallers de Barcelona, València i Saragossa. Aquesta nova etapa serà predominantment de regiment reial i només en alguns casos aïllats tindrem arrendaments.

Com que la llei és ara definitivament de 18 quirats, els florins d'aquest període emesos als quatre tallers reials i sota la directa responsabilitat del sobirà haurien de complir lògicament les tres condicions següents:

- Ésser de llei de 18 quirats
- Tenir divisors
- Ésser abundants en l'evidència actual

Compleixen clarament aquestes condicions els florins de les marques de rosa de punts i torre, amb divisors de mig i de quart, essent ara l'única vegada en què es va emetre aquest darrer divisor.⁵⁷

Com que des del 1373 el rei havia manat que es posessin marques diferents a cada regne i en principi hi poden haver emissions fins l'any de la mort del rei, 1387, hi ha un ampli espai que justifica l'abundància que hem assenyalat.

Ja vàrem justificar⁵⁸ les raons que ens menaven a suposar que aquests dos tallers d'emissió potent i que servien divisors, havien d'ésser els de Barcelona i València. A més de les indicacions donades per les troballes, la rosa és un element preheràldic emprat sovint a Barcelona⁵⁹ i les armes primitives de València eren les d'un castell sobre el mar. Aquesta estampa, que es degué resumir en la marca torre fou canviada el 1377 per un escudet català en cairó al qual s'hi afegí al cap de poc temps les lletres L-L que l'acantonen i que signifiquen LLEIAL.

---

57. M. RUEDA atribuï un quart de florí a Joan I *Los florines...* op. cit., però la peça no permet la identificació del nom del rei. És, per tant, absurd voler crear un tipus nou sobre la base d'una peça que no té un mínim de credibilitat.

58. M. CRUSAFONT. *Numismàtica...* op. cit. pp. 86-91.

59. Hom la troba, per exemple, als pesals. Vid. M. CRUSAFONT, «Pesals catalans senzills i múltiples», *Acta Numismática* 20, 1990, pp. 141-164 i «Ponderales monetarios de la Corona Catalano-Aragonesa», *Gaceta Numismática*, 119, pp. 5-20.

També varem argumentar suficientment el poc fonament d'atribuir la torre a Tortosa, com feia Mateu i Llopis. La clandestinitat de l'emissió, la seva curta durada i per tant el volum escàs previsible, eren arguments decisius per descartar l'atribució d'una de les marques més abundants i que compta, a més, amb divisors de mig i de quart.

La rosa de punts i la torre correspondrien, doncs, al gruix principal de les emissions tardanes de Barcelona i València. Diferents anàlisis n'han confirmat, d'altra banda, la llei de 18 quirats.

Ja varem rectificar també l'atribució hipotètica que havíem fet de la marca escudet en cairó a València, que trobava fonament en el canvi d'heràldica esmentat, però que restava pendent dels resultats d'una anàlisi.⁶⁰ Com hem dit més amunt avui sabem segur, gràcies a aquesta nova dada que correspon sens dubte a la primera etapa de Perpinyà.

Clara sembla també l'atribució a Saragossa del florí amb la C gòtica. Aquest tipus és de llei de 18 quirats i té divisors. La seva abundància és menor, coneixem 18 florins i 15 mitjos, però aquesta evidència moderada es pot justificar per la curta durada de les emissions. Aquestes es realitzaren entre el 1369 i el 1372, és a dir, al llarg només de tres anys. D'altra banda la C es la inicial de Saragossa, sigui en la forma Çaragossa, sigui en la llatinitzada *Cesaraugusta*. En emissions posteriors apareixen sovint les lletres C-A amb idèntic significat en monedes d'or i de plata i és molt possible que les lletres I-C, que també trobem sovint en altres monedes, vulguin assenyalar *Iaca-Cesaraugusta*, al·ludint al primer taller aragonès que donà nom a la seva moneda i al taller que llavors era el veritable emissor.

Les marques de corona i elm s'han atribuït tradicionalment a València i a Perpinyà per una raó bastant lògica: aquestes mateixes marques van ésser les que va designar més tard Joan I com les que s'haurien de gravar sempre en endavant en aquells dos tallers. En principi no hi ha dificultat en mantenir aquestes atribucions. La corona es pot justificar per l'addició de dues corones sobre les lletres L que Pere III afegia a les armes valencianes i l'elm és una marca prou abundant, certament la més abundant de les que resten, per poder-la atribuir a Perpinyà per exclusió també. Hi ha, però, en ambdós casos, alguns entrebancs de difícil solució en aquest moment.

Pel que fa a la corona, nosaltres no hem pogut veure encara cap florí on al mateix temps s'hi pugui llegir amb claredat la lletra P i s'hi apreciï sense dubtes la corona. Donem fe al clar dibuix del mig flori d'aquest tipus que dóna Heiss, perquè sol ésser una font força segura, però no en tenim encara la completa seguretat.

---

60. Atribució hipotètica feta a *Numismàtica...* op. cit, pàg. 91, «caldría comprovar si la llei és de 18 quirats». Rectificació a «Identificació...» op. cit.

Pel que fa a l'elm, encara podríem afegir com a argument positiu el fet que al proper Llenguadoc s'hi emetessin llavors florins francesos amb aquesta marca, en concret peces de Jean le Bon, batudes des del 1360.⁶¹ Manquen, però, els divisors i, el que es més greu, tenim anàlisis amb lleis que es mouen per damunt dels 18 quirats, fins arribar als 19,5 quirats.

Una cosa semblant succeeix amb els florins de rosa d'anells, als quals Barrandon troba una llei de 18 quirats, mentre que nosaltres per densitat específica trobarem un exemplar que semblava superar els 20 quirats. La marca d'anells, també abundant, tindria l'avantatge, en canvi, que sí que té divisors.

L'existència de peces, de fet les més abundants fins ara, de les marques elm i rosa d'anells a 18 quirats, demostren, en qualsevol cas, que es varen obrar florins amb aquests distintius a les darreres etapes del regnat. D'altra banda si n'hi ha de més alta llei vol dir que aquestes marques varen ésser emprades a Perpinyà abans del 1368. En conseqüència potser serà lògic que considerem perpinyaneses aquestes dues marques i que situem en darrer lloc la de rosa d'anells per les al·lusions del document de Joan I, que més endavant comentarem àmpliament. En aquella ocasió i just a inicis del regnat, el rei afirmava que a Perpinyà es marcava amb rosa i amb una rosa diferent de les de Barcelona i València.

Així, doncs, el període d'emissions 1369-1387 tindria, en les etapes de control reial les marques següents:

Barcelona - *rosa de punts*

Saragossa - *C gòtica*

València - *torre* i després *corona*

Perpinyà - *elm* i després *rosa d'anells*

Cal advertir, de tota manera, que en no haver-hi una voluntat clarament expressada d'assignar una marca fixa a cada taller, la realitat podria ésser més complexa del que imaginem. De moment, ens queda per aclarir un florí d'elm i llegenda singular, avui il·localitzable i que, per tant, no hem pogut analitzar. La possibilitat que unes mateixes marques emprades en l'etapa d'alta llei reapareguin després en l'etapa de 18 quirats és ja, gairebé, un fet demostrat. Per tant, malgrat que aquestes siguin les marques més probables de la darrera etapa, no exclou que una peça que la porti no pugui correspondre a emissions anteriors.

---

61. J. LAFAURIE. *Les monnaies des Rois de France. Hugues Capet a Louis XII* París-Bale 1951. pàg. 64.

Les marques de creu i de cap de sarraí

El florí de marca creu fou assenyalat per Colson, el qual en dóna una brevíssima descripció, sens acompanyar-la de cap dibuix ni fotografia. Tampoc ha estat retrobat després. Atesa la pulcritud amb què treballà Colson, no creiem que es pugui descartar.⁶²

Ja vàrem assenyalar en el seu dia⁶³ que si no hi ha hagut confusió o interpretació errònia de la marca, el florí que la porta podria correspondre a les emissions fetes per la Generalitat de Catalunya a Perpinyà entre el 1365 i el 1368. És ben sabut que la Generalitat emprà com a emblema una creu dins un cairó. En podem trobar abundants exemples en diferents organismes que depenien d'ella i en l'obra sigil·logràfica de Ferran de Segarra.

En aquest cas, la llei hauria d'ésser de 18 quirats. La comprovació no podrà fer-se, doncs, fins que no reaparegui un florí amb aquesta marca.

Pel que fa al florí de cap de sarraí, de moment únic i igualment il·localitzable,⁶⁴ ja vàrem assenyalar que aquesta marca coincideix exactament amb l'heràldica personal de Perpinyà Blan, el qual va intervenir com a arrendador únicament en les emissions de Perpinyà del 1371-1372 i de 1373-1374. Sembla clar, doncs, que aquesta peça ha d'ésser perpinyanesa i del període 1371-1374. Ho hauria de confirmar la llei, que també hauria d'ésser de 18 quirats.

Seria, doncs, un testimoni dels escassos arrendaments que s'interposen dins l'etapa de regiment directe del sobirà. La seva raresa s'explicaria per la curta durada de l'emissió. Cal tenir present que l'elecció de la marca de cap de sarraí potser no es féu en les dues emissions esmentades sinó en només una d'elles. Hi hauria llavors un espai d'encunyació de només dos anys. En un altre aspecte, cal assenyalar que la seva llegenda és singular i pren la forma P ARAGO REX. Difereix, doncs, tant de les llegendes inicials com de les regulars de la darrera etapa. És possible que hi fos posada, justament per a singularitzar encara més un florí que eixia, ara excepcionalment, d'un contracte d'arrendament.

Són dues marques, doncs, que tenen una explicació raonable, però que resten pendants de comprovació per una anàlisi de contingut de fi. Ambdós florins, com hem dit, haurien de donar una llei de 18 quirats.

---

62. A. COLSON. *Recherches...* op. cit.

63. *Numismàtica...* op. cit. pàg. 90.

64. Ja hem comentat abans que només es coneix la fotografia que va aparèixer en la venda Bourgey de París del 17/18 juny 1974, núm. 412.

Perpinyà. Els florins de l'etapa intermèdia 1354-1362

El període probablement més complex de la fabricació de florins a Perpinyà s'obre el 1354, quan es produeix la primera rebaixa de fi i es clou amb la nova rebaixa del 1362. Això no vol dir que, en endavant tot sigui ja clar, però és evident que un cop trencat l'alt nivell de llei de la primera etapa s'obre un període especialment confús. El rei es llença frenèticament a donar i prendre concessions, a voltes fins i tot a grups diferents d'arrendadors que actuen, doncs, en paral·lel. Com que el rei deixa l'elecció de les marques a l'albir dels arrendadors i coneixem poques ordres de canvi de distintius no podem estar segurs ni tan sols de si a una emissió li correspon una sola marca o diverses de diferents.

De tota manera tampoc tenim, almenys fins al moment, gaires marques més, al marge de les que fins ara hem anat atribuint. Efectivament, només ens resten les d'espasa, roca i torre de bases punxegudes per al període 1354-1361, al llarg del qual sabem que es varen produir diferents arrendaments.

Darrerament Xavier Sanahuja ha trobat noves informacions documentals que acaben d'afermar la idea d'un període de molt difícil reconstrucció. Efectivament, nosaltres havíem suposat que el 1354 s'obria un contracte d'arrendament de dos anys a llei fixa de 22,75 quirats. Les dades trobades per l'estudiós esmentat demostren que hom anava fent liquidacions per períodes molt més curts i que hi ha variacions de llei i de llegendes:

Arrendadors	Període	Llei	Llegenda	Quantitat
Pere Blan	13.3.54-19.5.54	23 quirats	PETRUS REX ARAGO	377 marcs
P.Blan-J. Pluer	20.5.54-14.6.54	22,75 quir.	ARAGON REX PETRUS	362 marcs
Pere Blan	3.7.54-5.2.55	22,75 quir.	—	2.185 marcs

Aquestes informacions revelen aspectes molt interessants. D'una banda semblen afermar la idea que no hi ha uniformitat dins l'espai d'un arrendament. De l'altra que hi ha una certa preocupació per a distingir d'alguna manera, en aquest cas amb la variació de llegenda, els canvis en la llei. Finalment, ens donen evidència que, a més dels salts detectats per Botet, hi ha encara punts intermedis, com ara aquest de 23 quirats que ens era totalment desconegut.⁶⁵

I ens resta per assenyalar un fet que, si es confirma, resultarà realment preocupant. Darrerament, Guerra i Bompaire han assenyalat l'existència de dos florins amb marca espasa, *del mateix encuny* i amb lleis diferents: 22,75 quirats i 18 quirats.⁶⁶

65. X. SANAHUJA, «L'arrendament...» op. cit.

66. M. GUERRA-M. BOMPAIRE, «Analyse...» op. cit.

La presència de les dues peces en un mateix tresor i, sobretot, la identitat dels encunys, s'avenen malament a la hipòtesi d'una marca emprada en un període i represa uns anys més tard. D'altra banda, la utilització dels mateixos encunys per a dues emissions successives a lleis tan diferents no sembla avenir-se ni amb la caiguda progressiva i a petits salts de la pèrdua de fi, ni amb la preocupació que sembla detectar-se per a distingir els productes de cada emissió que tinguin característiques diferents en els seus valors intrínsecs.

Potser caldria, doncs, introduir un altre factor: la possibilitat que dins una fabricació s'introduïssin fraudulentament emissions de més baixa llei. La presència de peces perpinyaneses de la primera època en diferents troballes franceses demostren que aquests florins havien obtingut bon crèdit en el seu entorn. Un cop obtingut aquest crèdit, hom podia assajar de millorar els guanys intercal·lant partides de pitjor llei. Certament, aquesta pràctica havia de conduir a la llarga al descrèdit de la moneda. Això es el que realment devia succeir, perquè els tipus finals del florí de Pere sembla que desapareixen del circulat del sud de França.⁶⁷

Tenim un indici significatiu que la nostra hipòtesi sigui encertada. En les discussions prèvies entre el rei i la Generalitat per a la recuperació de la fabricació dels florins, aquesta es queixà que hagués perdonat Joan Puer per haver fabricat fraudulentament florins a 16 quirats. Som en el període dels 18 quirats (vers 1368) i tot sembla indicar que l'arrendador havia fet el frau per al seu lucre. És probable que Puer eludís el càstig amb l'oferta substanciosa que havia fet al rei: deia que era capaç de fer florins a només 12 quirats sense que ningú fos capaç de diferenciar-los dels legítims. Objectaren, amb raó, els diputats de la Generalitat que això era impossible, però el rei, enllaminat sens dubte per la possibilitat d'alts guanys que l'experiment suposava va concloure un arrendament amb Blan, Volà i Puer per veure si era cert que es podia fer *créixer l'or*. El rei prenia, però, les seves precaucions i manava al seu lloctinent, Ramon de Perellós, que deixés fer la prova a Puer i li confirmés l'arrendament si li sortia bé, obrant les peces fraudulentament amb el més gran secret. Si Puer, però, no se'n sortia, Perellós havia de fer el següent: «*al dit J. Puer donats comiat que desempar la terra e senyoria nostra dins breus dies e que així ho façats seguir de fet*»

L'astut Puer no podia, és clar «fer créixer l'or», però degué trobar alguna manera d'accontentar el rei. L'arrendament fou confirmat i Puer apareix més tard com a encarregat de l'encunyació de florins a Saragossa. Potser oferí al rei altres fòrmules de guany per la via de les falsificacions

---

67. Vegeu, més endavant, al capítol sobre circulació.

de moneda forana, a les quals s'hi abocà reiteradament el sobirà com és ben documentat.⁶⁸

De tot plegat en podem deduir que el rei, alligonat per la Generalitat, és ben conscient del perjudici que pot ocasionar el descrèdit de la moneda i que hi ha una preocupació i una presa de mesures concretes per evitar-lo. Però també és cert que el rei cerca el màxim guany i que es val de les habilitats de Pluer per fer tants fraus com pot. En aquestes circumstàncies es veu que la intercalació de partides de baixa llei és perfectament possible.

Arribats a aquest punt, creiem que estem en condicions, si no d'arribar al final de la recerca sobre els florins de Perpinyà, almenys d'assenyalar dins de quins límits podem situar els nostres coneixements actuals.

Sembla clar que hi ha una primera etapa marcada per uns «bons propòsits». Or gairebé pur, marques que es van canviant a cada arrendament, llegenda fixa P REX ARAGO. Correspondrien a aquesta etapa els quatre tipus de florins que hem assenyalat: escudet català, escudet triangular, A gòtica i R gòtica. Aquesta darrera marca es troba ja, però, als inicis d'un canvi de costums. Comença l'etapa de la caiguda de lleis, del ball de llegendes, del canvi poc ordenat de marques.

A l'altre extrem hi tindríem unes emissions de final del regnat caracteritzades per la llei fixa a 18 quirats, l'encunyació de divisors i la fabricació simultània a Barcelona, València i Perpinyà. La llegenda seria ara ARAGO REX P, forma que es continuaria en els regnats següents sense altre canvi que les inicials del rei: ARAGO REX IO, ARAGO REX MA, etc. Un xic despenjada enrere, però amb les mateixes característiques tindríem l'emissió de Saragossa. Dins d'aquest grup hi encaixen perfectament les marques de rosa de punts per a Barcelona, de torre i de corona per a València, de C per a Saragossa i de rosa d'anells per a Perpinyà. Això no desdiu que la rosa d'anells també hagués estat emprada a Perpinyà en l'etapa de les lleis altes. De moment, però, sabem que la rosa d'anells té divisors i que la marca rosa és assignada a Perpinyà pel rei Joan I. És la millor candidata, doncs, a l'etapa final.

Entre aquests dos grups força clara, encara que el final no es pot donar encara com a definitiu, s'hi troba l'etapa que ara analitzem.

Deixant al marge les marques de creu i cap de sarraí que ja hem comentat, ens resten les següents: elm, roca, torre de base apuntada, espasa, i creixent. Podem tot seguit separar el creixent, ja situat en l'emissió de 22 quirats, i tenim tres marques: l'elm, la torre de base

68. Totes aquestes informacions procedeixen de J. BOTET, *Les monedes...* capítol de Pere III. Op. cit.

apuntada i l'espasa que són, de segur, emprades a Perpinyà i probablement amb diferents lleis i llegendes que també canvien. Tres anàlisis del florí de l'espasa més l'inventari d'Avinyó⁶⁹ ens el situen en l'etapa de la llei de 22,75 quirats. Altres tres del florí de l'elm ens donen lleis de 17,18 i 19,5 quirats. Si el de 17 sembla clarament fraudulent, el de 18 ha d'ésser posterior al 1369 i el de 19,5 anterior i forçosament de Perpinyà, l'únic taller que va batre per damunt dels 18. Pel que fa al florí de roca, disposem d'una anàlisi per densitat específica que el situa per damunt dels 20 quirats.

Recentment, Marc Bompaire ha analitzat minuciosament una sèrie de troballes franceses amb forquilles cronològiques força precises i troba florins de l'elm i de l'espasa en les troballes de Lió, amb un extrem final 1355-1358 i al de Grenade amb un termini de 1365-66. D'altra banda, en aquest darrer tresor també s'hi trobà un florí de marca torre, que probablement ha de tractar-se de la torre de base apuntada.⁷⁰

Referent a aquesta marca torre de base apuntada, hem observat que la seva forma és completament diferent de la torre atribuïble a València i el seu tret diferencial més clar és que en lloc de tenir la base plana s'afua en els dos costats. Aquesta característica i una factura completament diferent dels exemplars s'acompanya de llegendes singulars del tipus P ARAGO REX i P REX ARAGO. Cal, doncs, separar aquest tipus de torre del regular de València.

Podem concloure, doncs, que les marques espasa i roca i probablement també la de torre de base apuntada deuen correspondre a l'etapa intermèdia i potser només a aquesta etapa i que l'elm igualment s'hi va batre, però que també se'n van batre durant l'etapa dels 18 quirats. En qualsevol cas sembla clar que les quatre marques són perpinyaneses.

Abans de cloure aquestes consideracions analitzarem les informacions que ens donen els manuals de mercaderia.

Els manuals de mercaderia

Les actives ciutats italianes, abocades al comerç, bé necessitaven alguna guia per a orientar-se en la gran varietat de monedes que corrien en els diferents països europeus, de l'orient o de les ribes africanes. Aquesta necessitat féu aparèixer els manuals de mercaderia que, sobretot des del segle XIV, donaven tota mena d'informacions sobre les monedes i també sobre els productes que a cada port hom podia trobar a bon preu. Recordem que el rei Pere III havia dut a analitzar els seus florins

69. J. VILARET, «Florins de l'espasa en un Inventari d'Avinyó de l'any 1366». *Gaceta Numismática* 72, 1984, pp. 81-82.

70. M. BOMPAIRE, «Les monnaies d'or», op. cit.

a Avinyó el 1357, justament perquè en aquella ciutat hi havia uns florentins que eren molt destres en aquestes mesures.⁷¹

Ara que tenim dades molt més àmplies sobre el contingut de fi dels nostres florins, pot ésser útil de tornar sobre el tema dels manuals a fi de comprovar, d'una banda, la seva fiabilitat i d'aprofitar, de l'altra, les informacions útils que continguin de cara a consolidar algunes atribucions.⁷²

Els manuals donen per als florins catalans, dits *di Raona* o *di Ragona* una gamma de lleis que segueix el següent escalat:

23,68 ÷ 23,62 ÷ 23,33 ÷ 22,5 ÷ 20 ÷ 18 ÷ 17,66 ÷ 17 ÷ 16 quirats

Si ordenem de major a menor les referències i hi afegim les marques que els manuals donen per a distingir aquests florins tindrem:

- 23,68 - F. de Raona con una A a llato alla testa
- F. di Raona che anno al llato al giglio V
- 23,62 - F. di Raona chol dente e colla rosa
- 23,33 - F. ch'anno una R a llato alla testa
- F. colla spada a llato al giglio
- 22,5 - F. di Raona secondi
- F. di Raona ch'anno due punti
- 20 - F. di Raona con un punto a recto
- 18 - F. di Raona duríssimi
- F. di Raona che anno l'elmo presso a s. Giovanni
- 17,66 - F. di Raona che anno una dente presso a s. Giovanni
- 17 - F. do Raona sonno fati per 17
- 16 - F. di Raona che anno la spiga presso a s. Giovanni
- F. di Raona.. le lettere dicono RAGHONENXIS
- F. di Raona che anno una vacca presso a s. Giovanni
- F. di Raona che anno uno o due fioralisi preso a s. Giovanni

Aquestes dades procedeixen dels manuals de Chiarini, datables el 1470 i del de Marucell, del 1440. Corresponen, doncs, a unes cronologies per a les quals hi poden haver florins des de Pere III fins a Alfons IV o bé fins a Joan II en el cas de Chiarini.

---

71. J. BOTET. *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 126.

72. Aquestes informacions, algunes inèdites, altres publicades, procedeixen de l'aplec dipositat a l'American Numismàtic Society amb referència *Evans Papers*, recopilació feta per Allans Evans i que ens trameté el Dr. Alan Stahl. Agraïm molt sincerament al Dr. Stahl la seva amabilitat. Algunes informacions ja foren aprofitades al nostre «Els florins de Perpinyà...» citat.

Les marques esmentades en el grup de 16 quirats sembla clar que corresponen a emissions tardanes. Podem identificar les vaques o bous amb els Lloscos que actuen amb Martí i Alfons IV, els llirs que han de correspondre amb les marques del regnat d'Alfons que designem com a puigs cimats de llir i les espigues probablement amb els rams o llirs. Pel que fal al florí de llegenda RAGHONENXIS, és probable que es pugui assimilar al fals amb ARAGOXES que fins ara s'havia considerat de l'Interregne i que té encara més baixa llei.

En conseqüència, és probable que l'estimació de caràcter global de 17 quirats sigui una base mitjana per a no equivocar-se un cop comprovada l'existència de florins a 16 i a 18.

Per al regnat de Pere III sembla, doncs, que podem descartar totes les mencions inferiors a 17 quirats.

A la part alta de la taula hi trobem tres coincidències força notales:

<i>Marques</i>	<i>Llei en quirats</i>	
	<i>anàlisi</i>	<i>manuals</i>
marca V (escut triangular ?)	23,88	23,68
marca A gòtica	23,85	23,68
marca R gòtica	23,86	23,33

Aquestes dades permeten comprovar que els manuals afinaven molt. Cal no oblidar que fins i tot la diferència més notable que observem en el florí de marca R podria tenir una explicació si les emissions amb les llegendes P ARAGO REX i ARAGO REX P van ser fetes a llei inferior que la de P REX ARAGO, l'única que hem pogut analitzar.⁷³

Els florins amb espasa sembla que estarien sobrevalorats, ja que nosaltres trobem una llei de 22,75 quirats, però tampoc es pot descartar la possibilitat d'una llei intermèdia a 23,33 fins ara no documentada, de la mateixa manera que ara ens ha aparegut un fi de 23 quirats.

La menció de florins *colla rosa* i a 23,62 quirats ens confirma que aquesta marca, probablement la rosa d'anells, fou emprada igualment en l'etapa d'emissions d'alta llei.

Pel que fa als florins *chol dente* que apareixen, d'una banda, a 23,62 quirats i, de l'altra, a 17,66 potser es podrien identificar amb els de roca si pensem que en italià *dente* també pot indicar un queixal (*dente molare*) o potser vol designar la torre de base apuntada. En qualsevol cas, això voldria dir que la marca, emprada als primers anys, seria represa, probablement en algun dels arrendaments tardans, com el del cap de sarraí.

---

73. No hi ha doncs raó per a pensar en rebaixos de la llei marcada pel rei com havíem suposat a «Els florins de Perpinyà...» citat.

La menció de florins *di Raona secondi* a llei de 22,5 quirats s'apropa força a la segona sèrie d'emissions perpinyaneses que sembla poder situar-se entorn dels 22,75 quirats.

Els de l'elm apareixen consignats en les sèries de la darrera etapa, amb llei de 18 quirats.

No tenim elements per identificar les altres mencions que deuen al·ludir a detalls que fins ara no hem pogut destriar. En qualsevol cas queda clara la utilitat dels manuals per a contrastar informacions.

Pel que fa als florins a llei de 20 quirats, no tenim de moment elements documentals que ens situin aquesta emissió, que ha d'ésser, però anterior al 1369. Recordem, però, que també per via analítica hem trobat florins de l'elm a una llei molt propera: 19,5 quirats. També apareix una llei propera, de 20,5 quirats en els processos de refusió de florins de la seca de València on se'ls anomena «florins d'un punt».⁷⁴

Per diferents camins se'ns evidencien, doncs, lleis intermèdies, que s'aparten de les fites de l'esglaonat de Botet. El fraccionament dels arrendaments en partides, segons les dades aportades per Sanahuja, ajuden a explicar aquestes subdivisions o lleis intermèdies en les emissions.

Ordenació de les emissions regulars de Pere III

La reconstrucció exacta del procés d'emissions de Perpinyà de Pere III es avui encara inviable. Caldrà aprofundir en la documentació, realitzar moltes més anàlisis i disposar d'un bon conjunt de troballes selectives per arribar a cobrir aquest objectiu. Amb tot, potser quan s'hagi arribat a aquest punt tampoc sigui possible de saber a primera vista si un florí de determinada marca correspon a l'un o a l'altre període, perquè ara ja sabem que es marcà amb el mateix distintiu peces de lleis diferents. Potser sí que serà possible trobar altres detalls que ens revelin l'emissió concreta, però de moment som molt lluny d'aquesta precisió.

Malgrat tot, és innegable que hem avançat considerablement. Avui podem fer unes propostes d'atribució a cada taller que tenen unes bases raonablement sòlides i encara dins de cada taller tenim unes aproximacions més precises a la cronologia de cada marca.

Començant per Perpinyà, tenim un grup inicial d'alta llei que sembla ben establert, de cronologia 1346-1353:

- Escudet català	P REX ARAGO
- Escut triangular	P REX ARAGO
- A gòtica	P REX ARAGO
- R gòtica	P REX ARAGO

---

74. F. MATEU Y LLOPIS, «El florí d'or d'Aragó de 1374 a 1393». *Numisma* 28, 1957, pp. 39-54.

A continuació podem situar un segon grup d'alta llei que s'ha de moure entre 22 i 23,75 quirats. Dins d'aquesta forquilla, és possible que hi hagi peces a diferents nivells de llei:

- R gòtica   P ARAGO REX
- R gòtica   ARAGO REX P
- espasa   P ARAGO REX
- espasa   ARAGO REX P
- creixent   ARAGO REX P

Aquest segon grup es mou probablement entre el 1354 i el 1365 i és gairebé segur que el creixent correspon a l'emissió del 1363.

Podem agrupar a continuació les peces que foren emeses a 18 quirats després del 1369, però segurament també hi ha emissions amb la mateixa marca i lleis superiors, probablement amb un màxim de 23 quirats. La seva cronologia es mouria entre el 1354 i el 1387:

- roca   ARAGO REX P
- torre apuntada   P REX ARAGO
- torre apuntada   P ARAGO REX
- elm   P ARAGO REX
- elm   ARAGO REX P
- rosa anells   ARAGO REX P

Resten finalment dues emissions atribuïbles a cronologies concretes dins l'espai 1365-1387:

- creu   ARAGO REX P 1365-1368
- cap de sarraí   P ARAGO REX 1371-1374

Ja hem manifestat la nostra opinió que la marca rosa d'anells degué ésser represa a Perpinyà a finals del regnat de Pere III i que en aquella ocasió s'obrarien els divisors coneguts.

Per a la resta de tallers tindríem les següents marques i cronologies:

Saragossa	- C gòtica	ARAGO REX P 1369-1372
Barcelona	- rosa punts	ARAGO REX P 1369-1387
València	- torre	ARAGO REX P 1369-1377
	- corona	ARAGO REX P 1377-1387

Recordem que només per a aquestes darreres quatre marques i per a la rosa d'anells de Perpinyà coneixem divisors meitats i que els quarts només són coneguts per a la rosa de punts (Barcelona) i per a la torre (València).

Si, com sembla, es produí una certa fixació de marca de taller a Saragossa, Barcelona i València, és probable que això fos degut a la vigilància que, des de molt temps abans, els estaments representatius exercien sobre les seques respectives. Es probablement per aquest mateix fet que els únics arrendaments coneguts que es contractaren després del 1365 segueixin produint-se a Perpinyà on, com hem dit abans, el rei hi devia tenir més llibertat d'actuació.

Imitacions de Pere III: els florins amb FRANRIA

Ja hem assenyalat que la política monetària de Pere III va canviar radicalment després de conèixer les iniciatives del seu oponent Jaume III de Mallorca. No tant sols el copià amb l'adopció del florí d'or sinó que també es llancà a una àmplia fabricació d'imitacions de monedes d'altres països, a la recerca d'uns guanys que, certament, necessitava prou. Aquest fet ha estat molt ben documentat per Botet i encara ampliat recentment per Conde.⁷⁵

Les imitacions de Pere III comprenien monedes franceses, italianes i castellanues i constitueixen un tema difícil i, fins fa poc, del tot orfe d'estudis d'identificació.

No ens dedicarem ara a aquesta àmplia qüestió, que queda fora del tema d'aquesta monografia, si no fos que justament la peça imitada ha estat un florí.

És perfectament documentat que Pere III havia manat imitar els florins llenguadocians batuts a Tolosa i Montpeller i coneguts com a *florins de Franssa*, nom que els aplica també el rei Pere.

Aquests florins llenguadocians porten la llegenda FRANTIA, amb un indissimulat intent, com diu Bompaire, d'apropar-se a la llegenda del seu model florentí que porta la llegenda FLORENTIA.

En ordenar el rei Pere l'any 1362 que es fessin les imitacions d'aquest florí diu que s'hi gravi la llegenda FRANRIA: «*de la part de la flor de llir haja scrit franria*». Però com que a continuació diu també que en la part de s. Joan ha de dur «*sanctus Joahannes baptista, segons que es escrit en los dits florins*»⁷⁶ semblava que el FRANRIA en lloc de FRANTIA era un petit error de copista o de la transcripció actual del document.

Resulta, però, que no és pas així, sinó que les emissions fraudulentas del rei Pere III porten efectivament FRANRIA en lloc de FRANTIA, la qual cosa permet llur identificació.

Ha estat l'estudiós francès Marc Bompaire qui ha fet recentment la descoberta, inicialment per una menció d'una manual de mercaderia que parlava d'un florí amb FRANRIA i de pitjor llei que els francesos i després localitzant-ne una peça.⁷⁷

Cal dir que malgrat el propòsit inicial d'imitar la moneda llenguadociana a la seva mateixa llei, tot sembla indicar que el batiment

---

75. R. CONDE, «Valor intrínseco y valor de curso en la moneda medieval: conversión de doblas castellanas en florines de Florencia en 1376». *Acta Numismática* 11, 1981, pp. 165-182.

76. J. BOTET. *Les monedes...* op. cit. vol. III. Doc. xxxiv, pp. 330-338.

77. MARC BOMPAIRE, «Florin d'or a légende FRANRIA, frappé à Perpignan» *Bulletin de la Soc. Française de Numismatique*, Febrer 1996, pp. 20-24.

es féu sempre a llei més baixa, sigui per iniciativa de l'arrendador, sigui segons instruccions del rei. De fet, la previsió que fa Pere III que si el florí francès baixa, l'arrendador està autoritzat a abaixar-lo en la mateixa proporció, tot incrementant el guany del rei, és ja un indicatiu que el sobirà no devia pas ésser aliè a aquestes manipulacions.

La identificació de les imitacions, una empresa que a primera vista semblava molt difícil, ha resultat relativament fàcil en aquest cas, justament perquè s'hi va mantenir el tret diferencial de canviar una de les lletres. Una imprudència de falsificador que fou ràpidament detectada pels hàbils comerciants italians que redactaven els manuals de mercaderia i també per algunes autoritats franceses. És possible, però, que el rei Pere ho volgués així per tenir sota control la qualitat de la moneda falsificada.

Joan I i les marques de seca

Després de les tèrboles vicissituds del regnat de Pere III, l'etapa del seu fill i successor Joan I representa un veritable oasi.

El nou sobirà establí en els anys 1387 i 1390 (Mallorca) les bases per a un nou sistema de marques principals, de manera que cada seca tingués un distintiu fix, inamovible. Aquestes marques foren:

Barcelona - una creu sobre pal

València - una corona

Perpinyà - un elm

Mallorca - una *M* gòtica⁷⁸

Aquestes normes tan clares, tan senzilles, degueren fascinar els nostres antecessors immediats fins a l'extrem d'oblidar l'etapa anterior de Pere III i creure erradament que tot havia estat sempre així de planer.

Les disposicions de Joan I són especialment importants perquè les marques de seca de València, Perpinyà i Mallorca es varen mantenir de forma pràcticament permanent fins a l'extinció del florí com a moneda. Per tant, des d'aquest regnat no solem tenir problemes d'atribució pel que fa a aquestes tres seques.

En canvi el panorama es fa molt més complex a la seca de Barcelona. La marca de creu sobre pal només s'emprà en aquest regnat de manera que en els regnats següents tornarem a tenir problemes d'atribució.

D'altra banda, el rei féu un assaig de florins d'alta llei a Barcelona i els atribuï com a marca una creueta sense pal. Aquests florins contenien, però, menys or que els florins usuals, perquè l'increment de llei era contrarrestat amb escriure amb un rebaix del pes.

---

78. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pp. 167-168.

És gairebé segur que aquest assaig no va tenir cap bona acollida, perquè només ens n'ha arribat un testimoni i encara no totalment segur i sobretot, perquè mai més es van assajar altre cop florins d'aquestes característiques.⁷⁹

Cal insistir, d'altra banda, que la introducció del florí a Mallorca no implica que Joan I no hagués emès també rals d'or en aquest regne. Recentment B. Bompaire n'ha trobat el dibuix en un vell manual de mercaderia, la qual cosa evidencia que se'n van encunyar.⁸⁰ L'abundància del florí mallorquí de Joan I i l'absència de rals demostra, però, que l'accent fou posat clarament sobre el florí des d'aquest moment.

Una altra innovació del regnat fou que a Mallorca apareixen, per primera vegada, marques complementàries en els florins d'or. Es tracta del signe heràldic del Mestre de Seca que trobarem acantonant les figures de l'anvers i del revers. Es tracta de les petxines, signe heràldic personal del Mestre Eimeric, el qual tingué el càrrec durant tot el regnat de Joan I.⁸¹

Aquestes marques complementàries, només presents a Mallorca en aquest regnat, s'aniran generalitzant a d'altres tallers en els regnats següents.

Podríem acabar aquí els comentaris sobre el regnat de Joan I, perquè aquestes són les notícies essencials pel que fa als florins d'or. Hi ha, però, en els documents que les donen una sèrie de qüestions confuses que convé comentar.

D'una banda, tenim el problema de les marques de taller que el rei descriu com a vigents en el moment de fixar les noves. Com que l'ordre és donada el primer any de regnat, l'al·lusió ha de correspondre a les marques que s'empraven a Barcelona, Perpinyà i València en els darrers anys de Pere III. D'una banda el rei Joan les descriu com si fossin les anteriors marques de taller. Això concorda amb la nostra impressió que en aquestes seques es degué anar decantant una marca fixa a desgrat que el rei Pere no ho hagués disposat d'una forma expressa.

En mencionar aquestes marques anteriors que ara s'han de substituir, el rei les descriu d'aquesta manera:

---

79. Ibid. El copista errà també en aquesta ocasió el dibuix de les marques d'aquest florí d'alta llei. Com que la marca del florí de llei normal ha d'ésser la creu sobre pal, que trobem en florins i mitjos, relativament comuns el distintiu dels d'alta llei ha d'ésser una creu equilateral. Aquesta darrera marca, l'única que el document indica per als dos tipus, la trobem en un sol exemplar.

80. MARC BOMPAIRE, «Le monnayage d'or européen avant Christophe Colomb» *Monnaies d'or de l'Europe avant la découverte des Amériques*. Perpinyà 1992, pp. 22 i 23.

81. A. CAMPANER. *Numismática...* op. cit. pàg. 80.

Perpinyà - una *rosa* de sis pètals

Barcelona i València - una *rosa* de vuit pètals

Cal aclarir aquí que Botet sofrí una petita confusió en aquesta qüestió i assimila erròniament les marques de Barcelona i Perpinyà en lloc de les de Barcelona i València.⁸² En transcriure, però, el document original al vol III descriu bé les marques,⁸³ segons hem pogut comprovar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a la vista del document original.

La part confusa del document rau però, en les marques que atribueix als tallers. D'una banda, no coincideix la de València i de l'altra, mai han estat vistos florins amb flors de vuit pètals. Tant les roses de punts com les d'anells són de sis pètals. És important aclarir, però, que en realitat el document no parla pas dels pètals sinó que diu «*lo senyal de la rosa aytal*» i a continuació la dibuixa. És del dibuix d'on deduïm el nombre de pètals. Ara bé, quina credibilitat tenen aquests dibuixos?. En la transcripció documental de les marques dels florins hi trobem errors de forma reiterada, fruit probable d'interpretacions equivocades en copiar els dibuixos originals. Així, la marca de Barcelona apareix ben dibuixada, amb pal, en el document del 1387 i mal dibuixada, sense pal, en un altre del 1388.⁸⁴ En el regnat de Martí la marca de Desplà és transcrita correctament com a cairó partit en aspa en el document adreçat a Mallorca i incorrectament com a cairó tallat horitzontalment en el que és dirigit a València.⁸⁵

Si prescindim de la fiabilitat dels detalls i considerem que el que val del document és que la marca era d'una rosa a cada taller, probablement diferents, però no pas pel nombre de pètals tenim automàticament resolts els casos de Barcelona i Perpinyà. Efectivament, per a aquestes seques hem suposat que les marques finals del regnat de Pere III havien estat la rosa de punts i la rosa d'anells respectivament. Ens resta el problema de València, on hem atribuït com a marca final la corona. En aquest cas o bé hi ha un error en el document o bé efectivament s'obraren a València florins amb marca de rosa, potser rosa de punts si pensem que la marca ha d'ésser igual que la de Barcelona i en els darrers anys de Pere III. Cal tenir present que la rosa de sis fulles era l'heràldica personal de Desvalls, que llavors era Tresorer General.⁸⁶ Sens desdir que la marca principal de València fos la torre que li hem atribuït, no es pot descartar una emissió final amb marca rosa.

---

82. *Les monedes...* op. cit. pàg. 167.

83. Idem, vol. III, pàgs. 351-352.

84. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pp. 167 i 168.

85. Ibid. Pàg. 190, amb comentari de Botet a la nota 1.

86. Vegeu aquest segell, tret de F. de Sagarra, *Sigil·lografia...* op. cit. núm. 2261 al nostre *Numismàtica...* op. cit. pàg. 91.

Un altre document que també presenta problemes d'interpretació és el del 1388, ja esmentat més amunt, que mana fer florins d'alta llei a Barcelona. Aquests florins havien d'ésser a la llei «*del florí de florença*» i a talla de 90 i 2/3 el marc de Perpinyà. Per a distingir aquests florins d'alta llei barcelonins dels que només tenien 18 quirats el rei els designa marques, però en tots dos casos diu «*una creu aital*» i segueix el dibuix d'una creueta equilateral sense pal. És evident que hi ha un error de transcripció perquè els florins normals de Barcelona d'aquest regnat són ben coneguts i porten la creu sobre pal, una marca d'altra banda ja esmentada en el document anterior, del 1387. La qüestió que queda en peu és saber com ha d'ésser l'altra creu, és a dir, la que ha de distingir els florins d'alta llei. Nosaltres vam suposar que seria una creueta dins d'un cairó, tal com la veiem en un florí fins ara únic que pertanyia a la col·lecció Massot i que fou publicada en fotografia, però descrita sense indicar el pes.⁸⁷ Per la talla indicada, el pes hauria d'ésser notablement inferior al dels florins habituals, tallats a 68 el marc. És probable, doncs, que aquest florí sigui el d'alta llei, però no ho sabem segur fins que no en poguem mesurar el pes en algun exemplar.⁸⁸

Martí I i la marca del Tresorer General

Ja hem dit abans que les marques de taller fixades per primera vegada per Joan I es van mantenir essencialment invariables en els regnats següents, a excepció de la creu sobre pal de Barcelona, que ja no seria emprada en cap altre regnat.

Perquè fou abandonada aquesta marca? Segurament perquè era molt poc significativa. La figura de s. Joan ja porta sempre una creu sobre pal al costat dret. Afegir-n'hi una altra, ara al costat esquerra podia semblar una errada de gravador més que no pas un distintiu de seca.

Als primers temps del rei Martí i en concret en els anys 1396-1398 es degué emprar com a marca de Barcelona la lletra B. Es coneixen, efectivament, florins del rei Martí amb aquesta marca i llur raresa extrema concorda bé amb la curta durada de l'ús d'aquest distintiu.

Certament si a Saragossa (Cesaraugusta) s'havia marcat amb una C i a Mallorca es marcava amb una M, res d'estrany que a Barcelona es marqués amb una B, en substitució de la creu sobre pal. D'altra banda,

---

87. J. MASSOT-L. DURAND-J. PUIG. «Additions a la Numismatique du Roussillon» 73 *Congres Archeologique de France, Comptes Rendus*. Caen 1908.

88. Ens abstenim de considerar i catalogar el pretès quart de florí de Joan I que M. RUEDA indica que existeix als fons del M.A.N. de Madrid perquè, com hem dit abans, no hi ha cap seguretat pel que fa a la lletra identificadora del regnat i per tant pot ésser una peça de Pere III.

a quin taller sinó al de Barcelona pot correspondre la lletra B, si ja són coneguts els distintius de Mallorca, València i Perpinyà?

L'any 1398 el rei Martí donà una ordre que tingué una gran transcendència en el marcat futur dels florins. Manava el rei als mestres de seca que en tota moneda que en el futur fabriquessin, qualsevol que fos el seu metall, hi gravessin el senyal del tresorer general i mestre general i principal de totes les seques Joan Desplà, acompanyant el dibuix d'aquest senyal que és, com he dit, un cairò tallat en aspa.⁸⁹

Per als qui creuen que les disposicions reials es complien al peu de la lletra els podem advertir que malgrat que el rei amenaçava els mestres amb la pèrdua de llurs càrrecs si no complien el que els havia manat, mai hem vist una moneda d'argent ni de billó amb la marca de Desplà. En canvi, l'ordre sí que es va complir escrupolosament en el cas dels florins.

El fet és, però, que cada taller emprà solucions diferents per a donar compliment a aquesta resolució:

- *València* afegí una marca petita de Desplà a la dreta dels peus de s. Joan Baptista.
- *Mallorca* substituï una de les marques del Mestre per la del Tresorer, donant preeminència a aquesta darrera. Així les marques petxina-petxina que acantonaven les figures de l'anvers i del revers es convertiren en Desplà-petxina.
- *Perpinyà* degué afegir la marca Desplà a la dreta de s. Joan. En no haver aparegut florins a nom de Martí i d'aquesta seca no ho podem assegurar, però aquesta solució apareix més tard amb Alfons IV.
- *Barcelona* substituï la seva marca principal, la B que ara feia la funció de marca de seca, per la marca de Desplà. Així, els florins de Barcelona no tingueren en el futur un veritable distintiu propi, sinó que s'anà adaptant a l'heràldica canviable dels tresorers generals.⁹⁰

Convé fer aquí dos aclariments.

Quan parlem de la marca de Desplà ens referim indistintament a la marca del cairó tallat en aspa que apareix als documents esmentats anteriorment o a l'escac en cairó que trobem en els seus segells personals. No hi ha dubte que el cairó tallat en aspa no és més que una

---

89. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 188.

90. El tema d'aquests capítols ha estat tractat per nosaltres a M. CRUSAFONT, «Problems of chronology in the coinages of the Catalan-Aragonese crown: the series of the florins of Majorca issued in the name of Martí», *Problems of Medieval coinage in the Iberian Area*, 2. Edited by M. GOMEZ MARQUES y M. CRUSAFONT, Avilés 1986, pp. 103-140 i a M. CRUSAFONT, «El florí d'or català. La marca de Barcelona». *Acta Numismàtica* 19, 1989, pp. 127-142.

simplificació de l'escac. És per això que a Mallorca empraven la marca gran d'escac a l'anvers, on tenien més espai als costats de s. Joan, i la marca petita del cairó tallat en aspa als costats del lliur, on l'espai era molt més reduït. I per la mateixa raó la marca petita és la preferida per als mitjos florins.⁹¹

Queda, doncs, desautoritzada l'atribució a Urgellès que Mateu féu d'aquesta marca per a Mallorca. En realitat, la hipòtesi no tenia cap versemblança perquè Urgellès actuà, molt breument, després de la mort d'Eimeric i, per tant, mai podríem trobar associades les petxines d'Eimeric amb l'escac del pretès Urgellès. Però són justament els florins escac-petxina, certament Desplà-Eimeric, els més abundants.

Pel que fa a Barcelona, Calicó ja havia suposat que l'escac fos des d'aquest moment la marca de Barcelona, però sens relacionar-la mai amb Desplà. Calicó arribà a l'atribució davant l'evidència que hi havia florins amb aquesta marca amb Martí, Ferran I i Alfons IV, període en què Udina havia demostrat que s'havien batut florins a Barcelona.⁹² Calicó arribà a aquesta conclusió per eliminació, però mai trobà l'explicació del perquè Barcelona havia canviat de marca ni va relacionar mai l'escac amb Desplà. Ha estat, doncs, la sigil·lografia la que ens ha donat la clau en aparèixer el segell no pas del llinatge dels Desplà sinó del mateix Joan Desplà, Tresorer de Martí I.

La marca d'escac es mantingué després perquè Desplà actuà durant tot el regnat de Martí, l'Interregne i els primers anys de Ferran I. Més endavant comentarem les possibles hipòtesis que poden justificar la presència de l'escac amb Alfons IV. La confirmació, però, de quina havia estat l'elecció de Barcelona pel que fa a la marca principal ens la va donar la identificació dels Tresorers Generals d'Alfons el Magnànim. Els florins amb marca principal marc, cavall i cérvol, totes elles heràldiques de Tresorers Generals d'Alfons IV, demostraren que la hipòtesi de la substitució de la marca de seca per la marca del Tresorer havia estat la fórmula barcelonina d'aplicar l'ordre de Martí l'Humà del 1398.

Els florins barcelonins de Martí queden, doncs clarament identificats: amb marca B del 1396 al 1398 i amb marca escac des del 1398 fins a la fi del regnat.

Els de Perpinyà ens són, de moment, desconeguts.

Els de València porten tots la marca corona. Si no porten la marca

---

91. La heràldica completa de Joan Desplà, tresorer del rei apareix en el seu segell personal publicat per F. de Sagarra (*Sigil·lografia...* op. cit.) amb el núm. 2231, acompanyant documents del 1400 i del 1402. La reproduïm també a la pàg. 107 de la nostra *Numismàtica...* citada.

92. F. UDINA. «La ceca de Barcelona en tiempos de Fernando de Antequera y de Alfonso el Magnánimo». *Numisma* 34, 1958, pp. 37-50.

de Desplà a la dreta dels peus de s. Joan corresponen a l'etapa 1396-1398 i si la porten són posteriors al 1398.

Pel que fa a Mallorca, la complexitat de marques que es generà en afegir-s'hi la del Tresorer i en produir-se diferents incidents en la successió dels Mestres de seca aconsellen de dedicar-hi capítol a part.

Els florins mallorquins de Martí l'Humà

Convé aclarir, per començar, que els florins que ara intentarem identificar són els emesos *en temps de Martí* més que no pas els que són *a nom de Martí*.

En general, cronologia del rei i emissions al seu nom són dos elements concordants, però en alguns casos excepcionals es produeixen formes d'immobilització. Aquest, és el cas de Mallorca, que seguí emetent a nom de Martí durant l'Interregne, Ferran I, Alfons IV i Joan II.

La persistència del nom de Martí en les emissions posteriors ja fou assenyalada per Alvar Campaner l'any 1879, malgrat que Calicó designés aquesta observació com «el gran descubrimiento del Dr. Mateu y Llopis». Mateu no feia altra cosa l'any 1937 que repetir el que Campaner ja havia advertit mig segle abans.⁹³

Un cop detectada la immobilització el problema és com separar els florins de cada regnat. Tots porten la marca M de Mallorca i les lletres de Martí. Per tant ni el nom del rei, ni la marca de seca ens poden ajudar. L'únic camí és la interpretació de les marques complementàries, tot establint la seva pertinença i cronologia.

No cal, em sembla, que repetim aquí tota la discussió sobre *qui* posava les marques als florins. En un altre lloc ja vàrem analitzar totes les possibilitats⁹⁴ i vàrem arribar a la conclusió que ja hem avançat abans: les marques complementàries corresponen als Tresorers Generals i als Mestres de Seca i quan hi ha litigi, aflora l'escudet català en cairó de la Procuradoria Reial.

Durant el regnat de Martí només hi hagué un tresorer general, que fou Joan Desplà. Els mestres principals de la seca mallorquina foren, primer, Jaume Eimeric, que ja no havia estat amb Joan I i després (des del 13 de setembre de 1409), Mateu Lloscos. Si Eimeric havia emprat la marca de les petxines, el distintiu de Lloscos foren els bous.

La seqüència lògica de les marques dels florins mallorquins del temps de Martí hauria d'haver estat, doncs, la següent:

---

93. F. X. CALICÓ, *Florines...*, op. cit. pàg. 13. Mateu no fa cap referència a l'antecedent de Campaner a *El florí d'or...* citat, suposadament perquè no devia conèixer l'article d'aquest, «Algunas noticias sobre el florín de Aragón», citat. Altrament l'hauria inclòs a la *Bibliografía de la Historia monetaria de España*, Madrid 1958.

94. M. CRUSAFONT, «Problems of chronology...» op. cit.

1396-1398	petxina-petxina	a anvers i revers
1398-1409	Desplà-petxina	«
1409-1410	Desplà-bou	«

La primera etapa petxina-petxina, és a dir, Eimeric-Eimeric, seria l'anterior a l'ordre de posar la marca Desplà i les altres dues serien les corresponents als binomis Desplà-Eimeric i Desplà-Lloscos.

Això concordaria amb les marques de la plata i el billó, que són gairebé sempre les petxines i els bous, en no haver-hi en aquests metalls la marca del Tresorer General.

Coneixem florins amb aquestes marques, però també n'hi ha molts altres. El fet és que el panorama es complicà per dues circumstàncies.

En primer lloc per les variacions que s'introduïren en la marca de Desplà, que a voltes apareix simplificada i a voltes completa i perquè no sempre es marcaren les dues cares, de manera que podem trobar diferents combinacions:

<i>anvers</i>	<i>revers</i>
escac-petxina	cairó-petxina
cairó-petxina	cairó-petxina
escac-petxina	(sense marca)
etc.	

L'altra circumstància que afegí complexitat al panorama de les marques d'aquest regnat fou que en dues ocasions almenys hi hagueren litigis per la possessió del càrrec de mestre, de manera que en períodes molt curts sorgeixen altres marques i també l'escudet català de la Procuradoria reial.

La primera interposició es produeix vers el 1398. Era llavors mestre Jaume Eimeric. El rei havia arrendat la seca a Guillem Colombí, el qual baté moneda quan actuava transitòriament com a mestre Antoni Pelegrí. L'any 1398 manà el sobirà a Eimeric que donés comptes d'aquesta encunyació a Pelegrí. Fins aquí res d'anormal: el que sembla deduir-se és que durant el regiment d'Eimeric, Pelegrí actuà paral·lelament i transitòriament en base a l'arrendament de Colombí.

El problema es creà quan a finals del 1398, el rei nomenà mestre efectiu de la seca Antoni Pelegrí. Aquest nomenament fou impugnat per Eimeric, movent-se un plet que durà un any. Al final Eimeric guanyà el plet i es tornà a possessionar del càrrec l'onze d'agost del 1399. Entretant, el setembre del 1398 el rei manava que s'afegís la marca Desplà. Totes aquestes variacions en la possessió de la seca afloren en les marques dels florins.

La marca de Pelegrí apareix de manera confosa en un document del 18 de setembre del 1398, com sol passar amb els dibuixos que hem anat

trobant fins ara. Sembla, però, que es pot interpretar com una T, tal com sembla confirmar-ho el fet que sobre aquesta hipòtesi es pot construir una seriació de les marques d'aquesta confusa etapa:

1396 - 1398	Eimeric	petxina - petxina	a	a/ i r/
1398	Desplà/Pelegrí	Desplà - T	a	a/ i r/
1398	Desplà $\left[\begin{array}{c} \text{Pelegrí} \\ \text{Eimeric} \end{array} \right]$	Desplà $\left[\begin{array}{c} T \\ \text{petxina} \end{array} \right]$	a	a/ i r/
1399 - 1409	Desplà/Eimeric	Desplà - petxina	a	a/ i r/

La primera marca correspondria als primers temps del regnat de Martí, quan Eimeric tingué la seca sense discussió i seria emprada fins que l'onze d'agost del 1398 Martí l'Humà nomenà Pelegrí, conculcant els drets d'Eimeric que n'era mestre vitalici.

La segona marca correspondria al temps de regiment de Pelegrí. En realitat, només coneixem mitjos florins que porten l'ordre alterat ja que són Desplà-Desplà a l'anvers i T-T al revers. Des l'entrada de Pelegrí fins l'ordre de posar la marca Desplà només passà poc més d'un mes, ja que l'ordre del rei Martí és del 18 de setembre. Podria ser, doncs, que hi haguessin florins amb T-T a cada cara d'aquest breu espai i que, per ara no coneguem. També podria ésser que havent-se obrat ja els encunys amb T-T se n'obressin ara amb Desplà-Desplà a una sola cara a fi d'aprofitar-ne almenys un de cada joc. En qualsevol cas sembla clar que les peces que associen les marques de Pelegrí i Desplà han de correspondre al temps immediat al nomenament de Pelegrí i han de ser posteriors a l'ordre del rei Martí de posar la marca de Desplà. És molt probable que la protesta d'Eimeric no es produís fins més tard, ja que no ens apareix documentada fins al desembre del 1398.

Què succeí a partir de la interposició del plet per part d'Eimeric? Nosaltres havíem pensat que hi hauria la intervenció de la Procuradoria Reial, però això no ens sembla ara possible, perquè aquesta intervenció és fruit d'unes ordinacions de les seques que s'havien promulgat el dia 5 de novembre del 1407. És probable, per tant, que corresponguin a aquest període les peces amb marques Pelegrí i Eimeric superposades, que sobreviurien fins l'onze d'agost del 1399, quan Eimeric va recuperar el càrrec i Pelegrí en fou definitivament desposseït. És ben documentat que Pelegrí supervisà la gestió de la seca durant els darrers mesos del plet, però que era el virrei Hug d'Anglesola qui la dirigia directament i amb un equip nou nomenat per ell. En aquestes circumstàncies la duplicitat de marques no hauria estat, doncs, iniciativa de Pelegrí, sinó del virrei. Pelegrí, d'altra banda, no va poder supervisar l'encunyació fins al desembre del 1398, en què el rei l'autoritza expressament.⁹⁵

De tota manera, tampoc es pot descartar que la marca de T sobre petxina no vulgui indicar l'associació Pelegrí/Eimeric com hem suposat, sinó que sigui, ella sola, la marca de Pelegrí. No hem trobat aquesta heràldica documentada, però ja sabem que les petxines eren emblemes dels pelegrins. Al document, Botet hi veu una marca que dibuixa com un triangle agut amb la punta cap amunt, amb un traç horitzontal prop de l'angle de dalt, tot plegat superat per tres anells posats horitzontalment. Si el triangle amb la barra suggereix una T també podria indicar una petxina i els anells ésser les restes d'una T mal dibuixada. És evident que en aquest, com en altres dibuixos, hi ha imprecisions.⁹⁶

Aquesta segona suposició no canviaria en res la cronologia de les peces, que igualment serien les emeses entre els setembre de 1398, data del nomenament de Pelegrí i l'agost de 1399, reposició d'Eimeric. Llavors hauríem de suposar que les T soles són una simplificació de l'heràldica de Pelegrí, emprada en els mitjos florins per manca d'espai, un cas paral·lel a les simplificacions de l'emblema de Desplà.

En recuperar el càrrec, Eimeric i fins la seva mort, el 1409, els florins durien la marca Desplà-Eimeric, és a dir, Desplà-petxina, tal com hem dit més amunt.

Hi ha també algun florí que porta excepcionalment l'ordre de marques alterat en una cara (petxina-Desplà) i que considerem fruit d'un error del gravador.

A la mort d'Eimeric, que succeí el 3 d'abril de l'any 1409, hi hagué un altre conflicte. El rei nomenà lloctinent de la seca Guillem Urgellès, però aquesta disposició fou protestada, perquè segons el que disposaven els ordenaments abans citats del 1407 en cas de mort del mestre qui havia d'exercir la lloctinència era l'escrivent de la seca, que era, de fet, l'administrador per compte del rei. Rectificà el sobirà en data de vuit de juliol d'aquell any i donà la lloctinència a l'escrivent Pere Descamps. Aquest actuà fins al nomenament definitiu de nou mestre, càrrec que ocupà Mateu Lloscos, des del 13 de setembre del 1409.

No cal pas cercar marques d'Urgellès o de Descamps, com féu Mateu i Llopis, perquè aquests dos personatges no foren pas mestres sinó només lloctinents. D'altra banda, en el període del seu regiment interí, Pere Descamps actuava en nom i representació del Procurador Reial. Corresponen doncs a aquesta etapa els florins amb marques escudet català-Desplà que corresponen, doncs a la Procuradoria Reial

---

95. La llista de mestres ha estat establerta amb molta exactitud per A. CAMPANER, *Numismática...* op cit. pp. 78-83. Les informacions aportades per Campaner s'han de complementar amb les que dóna Botet, *Les monedes...* op. cit.

96. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 188.

i al Tresorer General, tot plegat com a aplicació de les ordenances esmentades del 1407.

Un cop possessionat Lloscos com a mestre, s'obririen els florins amb les marques Desplà-bou que coneixem.

En conseqüència l'ordenació dels florins del rei Martí es pot establir de la manera següent:

1396-agost de 1398	petxina-petxina	Eimeric, mestre
setembre 1398	[T-T/Desplà-Desplà Desplà-sobre petxina]	[Pelegrí, mestre i pletEimeric/Pelegrí
agost 1399		
agost 1399-abril 1409	Desplà-petxina	Eimeric, mestre
abril 1409-setemb.1409	Escudet reial-Desplà	Vacant
setemb. 409-1410 ⁹⁷	Desplà-bou	Lloscos, mestre

A aquests tipus bàsics, cal encara afegir-hi les variants i els errors i també alguns florins contramarcats amb escudet reial. No tenim documentada la significació d'aquesta contramarca, que també apareix en florins de Barcelona.

Les intervencions de la Procuradoria Reial es tornaran a produir també en els regnats d'Alfons IV i Joan II, de manera que el billó amb aquesta marca és el més abundant dels dos regnats. La presència d'escut català en cairó, emblema d'aquesta Procuradoria no és, doncs, en si mateix orientatiu de cara a atribuir els florins i hom ha d'atendre a les altres marques complementàries. En aquest sentit podem dir que són marques exclusives del regnat de Martí (en l'etapa d'immobilització) les de petxina (Eimeric) i T (Pelegrí), en canvi les de Desplà perviuran en regnats següents i els bous de Lloscos reapareixeran amb un altre personatge d'aquest llinatge, Llatzer de Lloscos, que fou mestre amb Alfons IV. És molt difícil, doncs, per no dir impossible, de fer les atribucions sens una identificació de les marques i una reconstrucció detallada del procés de canvis de càrrecs.

L'Interregne (1410-1412) i el regnat de Ferran I (1412-1416)

Si durant l'Interregne es seguien produint florins, cosa que sembla probable, cap característica particular ens permet d'encaixar-los en aquest moment.

El florí fins ara considerat de l'Interregne, amb marca (dubtosa) d'elm i llegenda ARAGOXES és en realitat un fals, com ho ha demostrat l'anàlisi feta per Barrandon.⁹⁸ Amb un 43,1% d'or la peça obté 10,34

97. Donem la data 1410 com a final perquè correspon a la de la mort del rei Martí, però és evident que es pogué seguir emetent durant l'Interregne.

98. N.BARRANDON-M.CRUSAFONT-J.JOUSSEMET, «Identificació..» op. cit.

quirats i s'aparta totalmet dels paràmetres de fabricació dels florins catalans. També cal assenyalar que la llegenda diu en realitat ARAGOAES i conté, per tant, encara més irregularitats. Com que no sembla pas l'obra d'un falsari privat, ja que aquests solien obrar-los d'aram que deprés cobrien amb un daurat, cal pensar en alguna imitació exterior, com la que consta feien els reis de Castella.

Sigui com sigui, el fet és que no hi ha cap florí que avui poguem situar en aquesta etapa.

En el regnat de Ferran I no hi ha disposicions sobre marques, de manera que hem de suposar que es mantingueren les normes i costums adquirits en temps de Martí.

Així, trobem florins amb l'escac com a marca principal, és a dir, situada a l'esquerra del cap de s. Joan i que han d'ésser els de Barcelona i també florins amb la corona de València i la marca Desplà a la dreta dels peus de s. Joan.

Pel que fa a Mallorca, cal dir que alguns florins amb marca Desplà-bou que hem atribuït a Martí també podrien ésser de Ferran perquè aquesta associació Tresorer/Mestre es mantingué fins que l'any 1413 morí el mestre Lloscos i fou nomenat Torelló el juny d'aquell anys. Però com que aquesta situació ocupa només uns breus mesos del regnat de Ferran, el més probable és que els florins Desplà-bou siguin del temps de Martí o de l'Interregne.

L'actuació de Lloscos com a mestre en aquest regnat ens és evidenciada per l'existència de rals d'argent mallorquina amb la seva marca. El mestre següent a Mallorca, Torelló, degué marcar amb lleó-bou, com és visible a la major part de la plata i el billó mallorquí a nom de Ferran I i tal com ho suposà ja Campaner.⁹⁹

Pel que fa als florins l'associació Desplà-lleó deu correspondre a aquesta etapa que s'incia amb el nomenament de Torelló el juny de 1413 i que es clou en data indeterminada però no massa allunyada d'aquesta, perquè l'any següent ja ens consta que el Tresorer General era Ferran de la Cavalleria. Torelló, en canvi, continuaria fins el 1419.

Què succeí en morir Desplà?. Tot sembla indicar que, almenys als tallers de València i Mallorca abandonaren transitòriament el costum de posar la marca del tresorer, ja que en comptes de trobar florins valencians amb marca Cavalleria a la dreta dels peus de s. Joan i florins mallorquins amb marca Cavalleria-lleó, apareixen florins amb només la marca de corona (València) i amb marques lleó-bou i la M (Mallorca). Cal aclarir que el pretès florí cavall-lleó que cobriria aquesta etapa és en realitat cavall-gos i, per tant, no correspon a aquest regnat. Ja

---

99. Per tota la qüestió de nomenaments de mestres seguim emprant les obres citades de Botet i Campaner.

veurem en el regnat de Joan II que tampoc és de Ferran I el florí amb escudet-cavall i que són, per tant de rei Joan II els núms. 755 a 757 del nostre catàleg, erròniament atribuïts a Ferran I. Quan varem poder detectar un altre Tresorer del llinatge dels Cavalleria en el regnat de Joan II, s'inicià la via de solució d'aquestes atribucions.

Resta, finalment, un estrany florí amb llegenda FERDINANDUS RX i marca escudet arrodonit per baix, de difícil atribució. Vàrem plantejar la possibilitat que fos de Perpinyà, perquè el rei havia manat que s'hi fessin florins amb aquesta llegenda i potser es va complir aquesta ordre al peu de la lletra en lloc de fer les abreviatures habituals. Al capítol dedicat a Ferran II tornarem a parlar d'aquesta peça. Avui tenim arguments per a atribuir-la a aquell regnat.

Els florins de Ferran I segueixen, doncs, els costums implantats per Martí I fins a la mort de Desplà i després sembla que s'abandona la fórmula del binomi Tresorer-Mestre, situació que es manté en els primers anys d'Alfons IV.

El regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458)

La considerable durada del regnat, els canvis freqüents en els càrrecs de Tresorer General i de Mestres de la Seca i, encara alguns canvis de criteri que semblen detectar-se en les formes de marcar faran que el regnat d'Alfons el Magnànim sigui d'una gran complexitat i varietat pel que fa als florins d'or.

Hi ha una certa abundància de florins d'Alfons amb marca d'escac en cairó a l'esquerra del cap de s. Joan. Han d'ésser, sens dubte, de Barcelona i es presenta la disjuntiva de si responen a una immobilització de l'escac de Desplà o bé si hi ha un segon tresorer Desplà.¹⁰⁰

El fet, però, que també hi hagi florins de València amb marca de Desplà a la dreta dels peus de s. Joan afavoreix la possibilitat de l'existència d'un segon Desplà. Aquest degué ésser Tresorer General, en tot cas als primers temps del Magnànim perquè la sèrie de Tresorers després de Sarçola la tenim ben establerta i també perquè a finals del regnat, València passa a marcar amb el sistema mallorquí de dues marques acantonant la figura de s. Joan.¹⁰¹

Hi ha alguns florins amb la marca d'escac posada no pas en cairó sinó plana, com un quadrat. Pot ésser un senzill accident, però també

---

100. Només hem trobat indicis de la possible actuació d'aquest segon Desplà, però no proves concloents ni tampoc cronologia de la seva actuació.

101. Naturalment també es podria tractar d'un cas d'aprofitament d'encunys vells, tant a Barcelona com a València. En ambdós casos la cara on hi ha l'escac no és la mateixa de la que porta el nom del rei. L'aprofitament és, doncs, fàcil, ja que ni tan sols s'ha de corregir l'encuny d'aquesta cara, que és la de s. Joan.

podria ésser que correspongués a algun altre Tresorer que tingués la mateixa heràldica.

Al marge del florí de l'escac, hi ha tot un munt d'altres peces que no poden ésser encaixades sens l'establiment de les sèries de Tresorers Generals i de Mestres de Seca. Ja hem dit que de poc ens ha valgut per a la sèrie de Tresorers ni la llista de Mateu i Llopis,¹⁰² ni el registre 262-64 de la sèrie documental del Mestre Racional, Tresoreria del Rei,¹⁰³ perquè ambdues són molt incompletes a més que la de Mateu conté errors evidents.

Per als Mestres de Mallorca hem pogut emprar les sèries de Campaner i per als de València les informacions de Mateu, naturalment amb les precaucions habituals.¹⁰⁴

També hem indicat que la complexitat de l'aparell d'estat fa difícil de destriar el càrrec de Tresorer General. Pensem, per exemple, que a finals del regnat del Magnànim hi ha moltes fonts que esmenten Andreu Català com a Tresorer General. En realitat el veritable Tresorer General en aquesta darrera etapa fou Perot Mercader, el qual regia el seu càrrec des de Nàpols i Andreu Català era el seu lloctinent i tresorer del conjunt d'altres regnes. Andreu Català no fou, doncs, mai Tresorer General d'Alfons IV.¹⁰⁵

Un cop sumades les informacions que hem anat recopilant hem arribat a la següent llista de Tresorers Generals, dins la qual potser cal afegir-hi el possible segon Desplà, per al qual, però, no tenim una cronologia precisa:

Ramon Fivaller	1416 - 1419
Martín Díez D'Aux	vers 1420
Berenguer de Llorach	7 juny 1421 - 1426
Francesc Sarçola	agost 1426 - abril 1431
Bernat Sirvent	1432 - 1435/36
(vacant coberta per lloctinents)	1435/36 - 1439)
Mateu Pujades	22 juny 1439 - desembre 1447
Perot Mercader	abril/juliol 1448-fi del regnat, 1458

---

102. «Los recursos...» op. cit.

103. Hi consten tant els tresorers com els lloctinents. Hi manquen noms, com ho evidencien els salts cronològics i no distingeix quin tipus de tresorers són.

104. F. MATEU Y LLOPIS. *La ceca de Valencia*. València 1929. La utilitat de la immensa tasca d'aquest autor resta sovint en entredit per la freqüència en què hi trobem errors, imprecisions i fins contradiccions.

105. La qüestió restà perfectament aclarida per A. Ryder, *El Reino de Nápoles...* op. cit.

Als primers anys del regnat no hi ha indicis (fora del Desplà II de València) que sigui emprada la marca del Tresorer General. Tot segueix, doncs, com als darrers anys de Ferran I en els quals s'havia tornat a la marca de seca com a única marca per a València i a les marques reiterades del mestre pel que fa a Mallorca. És per això que en la sèrie mallorquina tornen a coincidir en aquest període les marques de la plata, del billó i de l'or i trobem als rals, als doblers i diners i als florins únicament les marques dels primers mestres:

Torelló	1416 - 1419	lleó-bou
Guitart	1419 - ?	puig cimat de llir-puig cimat llir
Sunyer	? - 1425	estrella-estrella
Desportell	1425 - ?	llir o ram- llir o ram
LLoscós	? - 1439	bou-bou

Tot tornà a canviar durant el regiment de Bernat Sarçola, no sabem si per iniciativa pròpia o del rei. El fet és que hi ha un primer moment d'emissions singulars, potser pel fet de seguir al peu de la lletra una ordre de tornar a les marques antigues. Així han de correspondre a aquest moment els florins següents:

Barcelona-Amb marca principal B, que apareix, però ajaguda.

València- amb la vella marca principal torre i l'estrella de Sarçola a la dreta dels peus de s. Joan.

Mallorca-Sense marca de seca, a nom d'Alfons (recordem que tots els altres florins anteriors i posteriors són a nom d'Alfons) i estrelles o sols de Sarçola acantonant s. Joan.¹⁰⁶

Deduïm que aquests canvis degueren ésser protestats. Mallorca devia batre a nom de Martí per alguna qüestió contractual que ens es desconeguda, però que devia mantenir el seu vigor. València no devia pas voler tornar a la seva vella marca després de tants anys amb la marca consolidada de la corona. El fet és que durant el mateix període de regiment de Sarçola es degué rectificar i es tornà a la normativa establerta per Martí I, tot emprant de nou la marca del Tresorer General en les formes en que s'havia establert llavors. Així trobem els florins següents a cada seca:

---

106. Aquest florí presenta, però un conjunt d'irregularitats. No porta la marca M de Mallorca, però tampoc s'acosta a cap altra sèrie perquè la forma de marcar als costats del sant només es dona a Mallorca i en els darrers temps d'Alfons IV a València. Tampoc té parentiu ni per factura ni per la terminació de la llegenda amb els altres florins mallorquins, que des de Martí acaben el mot IOHANNES amb alteracions en forma d'una sèrie de pals. No es pot descartar, per tant, que fos un fals d'època o qui sap si una emissió irregular del temps de la Guerra Civil del s. xv. Una anàlisi ens podria aclarir, en tot cas, si es tracta d'un fals.

- Barcelona- Amb la marca estrella com a distintiu principal
- València - Amb la corona de marca de seca i l'estrella de Sarçola a la dreta dels peus de s. Joan.
- Mallorca - Amb els duets Tresorer-Mestre acantonant s. Joan. Com que ara el mestre era Llatzer de Lloscos les marques són estrella (o sol)-bou.
- Perpinyà - Amb marca principal elm i l'estrella de Sarçola a la dreta de s. Joan.

La fugaç reaparició de Perpinyà no tingué, pel que sembla, continuïtat, però en els altres tallers es mantingué aquest sistema de marcat fins al final del regnat.

Així per a Barcelona trobem les marques de cérvol i de marc, com a distintius principals i en consonància amb les heràldiques dels Tresorers Generals posteriors Sirvent i Mercader. És possible que algun dia aparegui el de puig cimat de llir de Pujades.

A València hi hagué per aquest temps dos fets nous: la interrupció del florí i l'assaig del timbre i el canvi del sistema de marcat, que s'adaptà al mètode mallorquí dels duets Tresorer-Mestre. No tenim evidència de cap mena del temps de Sirvent. Del període de Pujades com a Tresorer i de Sa Burgada com a Mestre han d'ésser els rals, billons i timbres d'or amb les marques puig-B, però no hi ha florins amb aquestes marques. Deixada de banda l'emissió de timbres i represa la de florins, sí que trobem, però, representació de la darrera etapa amb peces que porten marc-card i que han de correspondre a Perot Mercader com a Tresorer General i a Cardona com a mestre.¹⁰⁷

A Mallorca la seriació de marques és així: com que el mestre Llatzer de Lloscos coincidí en el temps amb Sarçola i amb Sirvent, és lògic que hi hagi florins amb estrella (o sol)-bou i amb cérvol-bou, que correspondran als duets Sarçola-Lloscos i Sirvent-Lloscos.

---

107. MATEU Y LLOPIS cita reiteradament Cardona únicament com a escrivent de la seca de València, però a *Las monedas de Alfonso al Magnánimo* (Barcelona 1964), pàg. 23 diu que l'any 1456 Bartomeu Matoses substituïa Cardona en aquest càrrec. És probable que en aquest moment o més endavant Cardona passés a substituir Saburgada en el càrrec de mestre ja només els mestres posaven marca a la moneda, a més dels Tresorers Generals. I com a mostra del que dèiem a la nota 104 consignem que l'any 1444 hi va haver canvi de mestre a València. Mateu a *La ceca...* op. cit. pàg. 72 el descriu així: «En 1444 por fallecimiento del maestro de la ceca Francisco Ferrer, fué nombrado para este cargo su hijo homónimo, y por dimisión de este se invistió de la dirección de la fabrica a Arnau Çaburgada». El mateix episodi es descriu per Mateu a «El florí d'or d'Aragó, la ceca de Valencia» (*Acta Numismàtica* VI, 1976), pàg. 178 de la següent manera: «En 1444, Francesc Ferrer, hijo del homónimo maestro de la Ceca fué nombrado para este cargo por renuncia de Arnau Çaburgada». És a dir, tot a l'inrevés. Nosaltres donarem per bona la versió de *La ceca...* perquè és la primera i coincideix amb el que diu a *Las monedas...* citat, però hom restarà en la inseguretat fins que la documentació sigui examinada amb cura una altra vegada.

Gairebé per les mateixes dates en què entrà Mateu Pujades a exercir el càrrec de Tresorer General, era nomenat Pere Descatllar com a mestre de la seca mallorquina per renúncia de Llatzer de Lloscos. Pere Descatllar serà el darrer mestre mallorquí del Magnànim. Hi podria haver, doncs, florins amb puig cimat de llir-gos, heràldiques per al duet Pujades-Decatllar, però no ens són coneguts. És segur, en canvi, que Descatllar obrà florins, segons ens és documentat. Aquests han d'ésser, sens dubte, els que porten la marca M de Mallorca i el sant Joan acantonat de gossos. Descatllar, per raons que desconeixem, degué eludir la marca del Tresorer General.

Les produccions de Descatllar foren protestades desde Barcelona, al·legant que els florins eren de baixa llei. És possible que la denúncia tingués fonament, car ja hem vist que els manuals italians de mercaderia assignen una llei de només 16 quirats als florins mallorquins del temps del Magnànim amb marca de llir, de bou i de puig cimat de llir. No mencionen els florins dels gossos i, per tant, no sabem si Descatllar pagà les faltes dels seus antecessors o també batia a baixa llei. El fet és que fou desposseït del càrrec.

La desposseïció de Descatllar ocasionà la reaparició de l'escudet català de la Procuradoria Reial, tan abundant, com hem dit, en el billó d'Alfons IV i Joan II.¹⁰⁸

La desposseïció de Descatllar fa impossible l'existència de florins amb marques marc-gos que aparellarien Descatllar amb el darrer Tresorer General d'Alfons IV de nom Perot Mercader. Sí que hi ha, però, florins amb les marques escudet-marc, evidenciant l'actuació de la Procuradoria i complint-se el principi de la primacia de lloc per a aquesta marca. El duet escudet-marc expressa, doncs, l'actuació de la Procuradoria com a gestor de la seca en lloc del mestre, marcant amb escudet català en caíró i la presència de Perot Mercader com a Tresorer General, marcant amb el marc heràldic del seu llinatge.

Resta finalment un florí a nom d'Alfons i sense marca principal. En el context que hem explicat del regnat d'Alfons, no sembla que aquesta peça hi pugui tenir cabuda, si no fos per un error. Nosaltres pensem, però, que hi ha una altra possibilitat més clara. L'onze d'agost de 1462 els catalans proclamaren rei a Enric IV de Castella en oposició a Joan II. Consta que immediatament volgueren fer moneda de plata, però constataren que no hi havia encunys del rei Joan, perquè en els quatre primers anys del regnat (1458-1462) no s'havia emès moneda d'or ni de plata. Sí que hi havia, en canvi, encunys a nom del rei Alfons «de

---

108. Totes les informacions sobre els mestres i sobre la desposseïció de Descatllar provenen de les citades J. BOTET, *Les monedes...* i A. CAMPANER, *Numismàtica...* Sobre Descatllar en parlàvem també a M. CRUSAFONT, «Lluís de la Cavalleria...» op. cit.

immortal recordació» tant per a l'or com per a la plata. El consell barceloní decidí que s'empressin els encunyys d'Alfons per al batiment dels croats, fins que se'n fessin de nous. El mes de novembre ja s'encunyava, però, a nom d'Enric.¹⁰⁹ Encara que el document no ho diu, potser succeí el mateix amb els encunyys de l'or i es bateren florins a nom d'Alfons. Que no tinguin marca de seca no té res d'estrany, perquè tampoc en tenen els florins que s'obririen després a nom d'Enric de Castella i de Pere de Portugal.

Pel que fa als croats, doncs, el procés és clar: el mes d'agost de 1462 és proclamat rei Enric i els consellers baten de moment plata a nom d'Alfons, però l'encunyació queda normalitzada el mes de novembre del mateix any (o potser fins i tot abans), ja que en aquesta segona data se sap que ja es bat plata a nom d'Enric.

No és tan clar el procés seguit en el cas dels florins. En el document de l'agost del 1462 es menciona l'existència d'encunyys per a l'or a nom d'Alfons, d'on podem deuir que no s'havia batut or a nom de Joan, encara que no és tan determinant com en el cas de la plata: «per no haver-se encunyat moneda d'aquell metall (plata) durant son govern» diuen els consellers referint-se als croats. L'emissió de croats a nom d'Alfons, certificada pel mateix document, fa possible i fins probable que també s'aprofitessin els encunyys de l'or per batre florins a nom d'Alfons, els que ara hem trobat i que no tenen marca. A l'hora de fer nous encunyys per a la plata, es feren a nom d'Enric, car així consta el novembre de 1462, però seria possible que els de l'or nous s'haguessin fet a nom de Joan. Pot semblar estrany, però com s'explica si nó que un més més tard, el 2 de desembre de 1462, Joan de Beaumont, lloctinent d'Enric manés al mestre de la seca de Barcelona que «en endavant, sempre que calgués encunyar en ella florins hi suprimís el nom de Don Joan i hi posés el de Don Enric».¹¹⁰ L'existència de mitjos florins a nom de Joan i sense marca de seca fa possible que l'ordre del lloctinent no fos una rutina sinó que els consellers, potser temerosos pel crèdit de la moneda d'or, l'haguessin batut a nom de Joan. Com que, malgrat tot no en tenim seguretat i a més s'obria en aquell moment un període de guerra amb encunyacions excepcionals com ara la del florí de Girona, mantindrem aquest florí en el regnat de Joan. Certament, que podria també ésser un batiment d'emergència d'algun altre lloc, però la hipòtesi barcelonina no es pot pas descartar.

Atribuïrem, doncs al temps d'Enric de Castella el florí d'Alfons sense marca, perquè no té cabuda en el regnat d'Alfons i deixarem el de Joan dins el seu regnat, en espera que noves dades puguin determinar el seu encaix definitiu.

109. J. BOTET, *Les monedes...* vol. II, op. cit. pàg. 279.

110. Ibid, pp. 279-280.

Enric de Castella (1462-1464) i Pere de Portugal (1464-1466)

Ja hem dit al capítol anterior que són molt probablement dels primers moments de la sobirania d'Enric els florins emesos a nom d'Alfons i sense cap marca de taller i que també n'hi pot haver a nom de Joan. Però també s'obraren altres florins a nom d'Enric de Castella, els quals foren descrits per primera vegada per nosaltres en base a l'exemplar de la col·lecció Grierson de Cambridge.¹¹¹

Actualment es coneix un segon exemplar que hi havia en els fons del Museo Arqueológico Nacional de Madrid.¹¹² Els florins d'aquest rei tampoc porten marca de taller i expressen el nom del sobirà en la forma ENR.

Les emissions barcelonines del rei Enric estan perfectament documentades. També hi ha indicis que es fessin florins a Tortosa: el dia 1 de novembre de 1463 Joan de Beaumont donava llicència a aquesta ciutat de fer moneda d'or i de plata, «florins, croats i sisens» i designava també el mestre de seca. Com que el rei Enric va renunciar molt poc després a la sobirania catalana és difícil que s'arribés a emetre a nom seu. En qualsevol cas, el cert és que no coneixem cap florí que es pugui atribuir a Tortosa i al període d'Enric o de Pere. Sí en canvi que són coneguts els terços de croat, que el document menciona com a sisens, perquè valien sis diners.

També Pere de Portugal va emetre florins, així com també mitjos florins a Barcelona, que no porten cap marca o distintiu de seca. Corresponen a aquest regnat els florins amb llegendes PETRUS REX ARA i els mitjos amb PETRUS REX que Calicó ja havia suposat d'aquest moment en base a la paleografia¹¹³ i que nosaltres hem pogut refermar amb una anàlisi de fi, que donà 18 quirats.¹¹⁴ Si les peces haguessin estat de l'emissió de Ramon de Boxadors a Perpinyà, com suposava Botet, la llei hauria estat més alta.

L'emissió de florins per part de Pere de Portugal fou de poca durada. Iniciada el 26 de maig del 1464, fou abandonada molt aviat. Consta que el 26 d'abril d'aquell mateix any projectava els pacífics, que sembla que ja estaven fets el mes de juliol. El mes d'abril del 1466 el rei prohibí fins i tot la fabricació de florins i consta que en aquestes dates

---

111. M. CRUSAFONT «El florín de Enrique IV de Castilla como soberano de Catalunya. Descubrimiento de una moneda esperada». *IV Congreso Nacional de Numismática*. Alacant 1980. Comunicaciones, pp. 287-301.

112. El publica M. RUEDA, *Los florines...* op. cit. on diu que constava als fons del MAN com un fals.

113. F. X. CALICÓ. *Florines...* op. cit.

114. M. BARRANDON-M. CRUSAFONT-J. JOUSSEMET, «Identificació...» op. cit.

els fonia per a batre pacífics, ja que així obtenia més benefici.¹¹⁵ La raresa dels florins de Pere de Portugal resta doncs plenament justificada. Se'n degueren obrar pocs i ja des del primer moment es faren refondre.

Joan II (1458-1462 i 1472-1479)

En el regnat de Joan II el florí entra en decadència, essent en procés de substitució per altres espècies de més alta llei, com ara el pacífic innovat per Pere de Portugal, o el ducat iniciat pel mateix rei Joan. Hi ha doncs pocs florins atribuïdes a Joan II, però força més dels fins ara suposats.

Sembla que han d'ésser de Barcelona els que porten al costat del cap de s. Joan un cavall, en connexió amb el càrrec de Tresorer General que ocupà Lluís de la Cavalleria des del 1466 i segurament fins el 1472. Aquesta peça seguiria, doncs, la tradició de la seca de Barcelona, iniciada amb Martí i represa amb Alfons IV de situar com a marca principal la heràldica del Tresorer General. Ja hem indicat d'altra banda, que no té credibilitat el pretès florí de Joan II amb marca d'escac, ja que no consta cap tresorer Desplà en aquest regnat. La peça que donava peu a aquesta atribució té la inicial del nom del rei tallada per la meitat i tant podria ésser, doncs, una I com la F de Ferran I a qui, sens dubte, ha de correspondre.

Ja hem assenyalat que es podrien atribuir al temps d'Enric i a Barcelona els florins a nom de Joan i sense marca de seca, veient que l'absència de marca a l'esquerra del cap de s. Joan, es continua amb Enric de Castella i Pere de Portugal. Certament, però les vicissituds del regnat de Joan deixen la porta oberta a altres hipòtesis d'atribució. Es per això que l'hem catalogat en el regnat de Joan.

Una peça ben singular d'aquest regnat és el florí de Girona, també sense marca principal, però amb el nom de la seca ben explicitat a la llegenda. El florí de Girona, perfectament documentat, havia estat descrit i dibuixat per Salat.¹¹⁶ Però com que l'obra de Salat conté alguns errors hom havia posat en dubte la seva correcta lectura i fins negat absolutament que pogués existir un florí català amb aquestes llegendes. La redescoberta de la peça ha llevat tots els dubtes.¹¹⁷

A València es feren altra volta innovacions en el marcat. En el lloc de la marca principal, apareix un escudet català acompanyant la tradicional corona, la marca del Tresorer General torna a desaparèixer

115. M. CRUSAFONT. «Acuñaciones del príncipe portugués Pedro, rey de Catalunya en 1463-1466». *III Congreso Nacional de Numismática*. Lisboa 1985, fou publicat novament a *Gaceta Numismática* 104, 1992, pp. 15-42. Docs. citats a pàg. 26 de *Gaceta*.

i la inicial del mestre de la seca, en aquest cas Andreu Català, passa a ocupar el petit espai entre els peus de s. Joan. Català mestre de la seca de València durant tot el regnat marca amb una C gòtica, que a voltes es posada al revés. També hi ha florins sense la marca de Català, que fins ara eren desconeguts.

A Mallorca es seguiren batent florins durant la desposseïció de Descatllar que porten les marques escudet-cavall, en consonància amb l'actuació de la Procuradoria Reial i el nou mestre Lluís de la Cavalleria. Aquests florins enllacen, doncs, amb els de marques escudet-marc del temps d'Alfons IV. La reposició de Descatllar en el càrrec ens és certificada pels florins amb marca cavall-gos que vàrem descriure recentment. Novament es seguia la norma d'aparellar les marques del Tresorer General i del Mestre de la Seca. Aquestes marques apareixen igualment a la plata i a alguns dels billons mallorquins del rei Joan. La resta dels billons porten els escudets de la Procuradoria Reial i són, per tant, de l'etapa anterior.

Hi ha també una mig florí a nom del rei Joan que només porta una marca de cavall a l'esquerra de s. Joan i que potser es podria atribuir a Mallorca i a l'etapa de Lluís de la Cavalleria. Hi ha uns diners de Joan II que porten només la marca d'un gos a la dreta o a l'esquerra de l'efigie reial i que podrien representar un comportament paral·lel. També hi ha diners de Ferran II amb un sol gos a l'esquerra, la qual cosa sembla confirmar que els de Joan han d'ésser de finals del regnat. És indubtable que el de Ferran són de principis del seu regnat, quan encara era mestre Descatllar i abans del nomenament de Burgués, que es produí el 1489.¹¹⁶ Pel que fa al mig florí, sembla doncs, que l'existència de peces amb gos sol (mestre) també fan possible les de cavall sol (tresorer). De tota manera cal tenir present que Descatllar tingué continuïtat amb Ferran II i Cavalleria degué cessar en algun moment de Joan. Les peces de gos sol podrien ésser, doncs, de la darrera etapa de Descatllar quan Cavalleria ja no era tresorer. De tota manera nosaltres pensem que és més probable que aquest mig florí sigui barceloní, més que no pas mallorquí, tant per la factura com per l'absència de les irregularitats del final de la llegenda de l'anvers que caracteritza aquesta sèrie des de les darreres emissions de Martí. La posició del cavall sol sota el braç de s. Joan seria, doncs, producte de la dificultat de gravar-lo a l'espai que resta sobre el braç. Cert és que hi ha mitjos florins barcelonins amb el cavall a sobre, però no tindria res d'estrany

---

116. J. SALAT. *Tratado...* op. cit. Lám. IV-19.

117. A. M. BALAGUER-M. CRUSAFONT, «Redescoberta...» citat, on hi ha tots els antecedents sobre la qüestió. L'emissió es situa en el període 1464-69.

118. A. CAMPANER. *Numismática...* op. cit. pàg. 82.

que en algun dels encunys s'hagués pres la decisió de variar la posició un cop fet el dibuix del sant. Per tant considerarem barceloní aquest mig florí.

El regnat de Ferran II (1479-1516)

L'emissió de florins en temps de Ferran II constitueix un veritable anacronisme perquè la substitució d'aquest tipus auri, iniciat per Joan II s'havia ja generalitzat i ara es batien ducats a tots els regnes de la Corona catalano-aragonesa.

De fet, l'emissió valenciana de florins feta per Ferran II no responia pas a la intenció de fer-los córrer a València mateix, sinó d'exportar-los a Castella on eren molt ben valorats. Això explica la seva encunyació fora del seu temps.¹¹⁹

El florí de Ferran II fou indentificat per Mateu i Llopis i porta els següents elements d'identificació:

Lletres FE de Ferran.

Escudets amb lleons del Tresorer Sánchez.

Lletra C del mestre Andreu Català.

També en aquesta emissió hi ha una innovació. La lletra C del mestre Català es manté entre els peus de s. Joan però els escudets del Tresorer acantonen s. Joan, en una disposició que recorda la fórmula mallorquina de les marques del mestre, però ara substituïdes per les del Tresorer.

Igualment també, com en el regnat de Joan II no tots els florins d'aquesta emissió porten la C, sinó que coneixem un exemplar que porta una petita aspa entre els peus de s. Joan.

L'emissió valenciana, suposadament del 1480, cloïa fins ara la sèrie del florí català. Darrerament, però, X. Sanahuja ha trobat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó informacions indubtables que demostren que també es van batre florins a Barcelona l'any 1481. Efectivament, des del 12 fins el 15 de març d'aquell anys es van encunyar 12 marcs, 2 unces, 1 diner, 21 grans de florins, és a dir, uns 816 exemplars.¹²⁰

Sembla que pot correspondre a aquesta emissió el florí a nom de Ferran que porta per marca un escudet de base arrodonida amb el dibuix difícilment identificable. Massot, que n'era el propietari diu que potser porta unes armes catalanes. Tant si és així com si, més versemblantment porta el lleó del Tresorer Sánchez és avinent per a la seca de Barcelona.

---

119. Aquest problema s'arrosegava ja des dels darrers anys de Joan II. Vid. F. MATEU Y LLOPIS, «Les dificultats i fretures econòmiques de Ferran el Catòlic en la guerra dinàstica castellana i llur ressò en el regne de València (1477-1480)». *Estudis Universitaris Catalans*, XV, 1931, 33 pàg., 2 Làm.

Nosaltres l'havíem atribuït a Perpinyà i a Ferran I, en primer lloc per l'anacronisme que representava la seva emissió en temps de Ferran II. Com en el cas de València, però, aquesta curta encunyació pot respondre a algun encàrrec o necessitat particular o deute contret. D'altra banda hi havia l'ordre de Ferran I manant que es batessin a Perpinyà florins amb la llegenda FERDINANDUS REX. Com que el florí en qüestió porta, excepcionalment la llegenda completa FERDINANDUS, de manera que no hi ha cabut ni el nom del país que l'ha emès, pensarem si s'havia complert l'ordre al peu de la lletra. També podem argumentar que l'escudet català és igualment present en els croats perpinyanesos d'aquest rei.

Un cop eliminat l'obstacle negatiu més poderós i tenint en compte que Ferran II va emetre a Barcelona, sembla que ens hem de decantar per aquest sobirà, amb la qual cosa no hem de suposar una singularitat en la marca de Perpinyà, que intercal·laria l'escudet entre els elms del temps de Pere III i Joan I i l'elm d'Alfons IV.

Naturalment, cal mantenir la cautela davant el fet que el florí no porta el nom del país emissor. Per tant, és imprescindible poder saber quin signe hi ha a l'escut per a arribar a una conclusió definitiva.

Si l'escudet és català, com pensa Massot, cal recordar que tals escudets apareixen també en els florins valencians de Joan II i Ferran II acompanyant la marca de seca i no desdiu, en conseqüència, que pugui ésser barceloní. Si dins l'escudet hi ha un lleó llavors tenim continuïtat amb la marca barcelonina del tresorer general, en aquest cas l'esmentat Sánchez i la peça vindria després del florí de Joan II, amb la marca cavall del tresorer Cavalleria.

Tot sembla indicar, doncs, que aquest florí, que forçosament ha d'ésser extremadament rar, tanca la sèrie dels florins catalans que el seu dia, l'any 1341, en concret, havia iniciat Jaime III de Mallorca al taller de Perpinyà.

Les falsificacions del florí català

El florí, com la major part de monedes, fou reiteradament falsificat. Ja hem parlat de les còpies que en feia el rei de Castella. L'any 1371 el rei Pere III es queixava d'aquestes imitacions dient que «*lo Rey don Henrich fa batre en Castella florins a senyal d'Aragó, no pas d'aquella ley ne d'aquella valor que són los que baten en Aragó*». El rei es preuava d'ésser més bon falsificador que el castellà perquè «*la moneda castellana (que ell feia batre) es així bona e de tan bona ley e valor e mellor*

---

120. ACA. Reial Patrimoni. Mestre Racional. Seca de Barcelona. Reg. 1993. LLibre de l'encunyació de florins l'any 1481.

que aquella ques bat en Castella». I encara tenia la gosadia de dir que ell ho feia «*ab justa raó*». ¹²¹

Podria correspondre a aquesta falsificació reial castellana, tal com hem dit abans, el florí de llegenda ARAGOAES, que conté només or a 10,34 quirats, tal com ho ha revelat l'anàlisi feta per Barrandon. ¹²²

A més d'aquestes falsificacions d'alçada, n'hi ha d'altres més casolanes. Solen ésser d'aram o de metall blanc i porten una prima capa de daurat.

Molts d'aquests florins ens han arribat gastats i són de mala factura, de manera que resulta difícil distingir-hi les marques o el nom del rei.

Nosaltres hem pogut inventariar setze florins i dos mitjos florins falsificats, sumant els ja publicats i els que donem al catàleg i que eren inèdits. Corresponen als tipus següents:

Pere III

1 - Florí marca elm (Perpinyà)	llautó	inèdit
2 - Florí marca rosa d'anells (id)	aram daurat	inèdit
3 - Florí marca ?. Fragmentat	aram daurat	inèdit

Joan I

4 - Florí marca corona (?)	aram daurat	Balaguer-F.1
5 - Florí marca ?	aram	inèdit
6 - Florí marca rosa?	---	inèdit

Martí I

7 - Mig florí marca corona	---	inèdit
8 - Florí marques corona/Desplà	aram daurat	inèdit

Ferran I

9 - Mig florí marca corona	plata daurada	inèdit

Alfons IV

10 - Florí marca corona	aram daurat	inèdit
11 - Florí marques bous	---	inèdit
12 - Florí marques bous, fragment	aram daurat inèdit	
13 - Florí marques bous	aram daurat	Balaguer-F.2 ¹²³
14 - Florí marques gossos	aram daurat	Lafont-83 ¹²⁴

Atribució incerta

15 a 18, en els quals tampoc es veuen les marques

Com veiem hi ha peces de totes les èpoques. No cal dir que les falsificacions dels florins de Descatllar (núm. 14) no degueren ajudar gens aquest mestre a defensar-se davant les acusacions dels barcelonins a què abans ens hem referit.

121. J. BOTET. *Les monedes...* vol. II. op. cit. pàg. 146.

122. N. BARRANDON-M. CRUSAFONT-J. JOUSSEMET, «Identificació...» op. cit.

123. A. M. BALAGUER. "Catàleg dels florins..." op. cit.

124. V. LAFONT, «Contribution...» op. cit. pàg. 65, núm. 83.

Singulars són, certament, el mitjos florins falsificats. En principi hom devia témer més aviat per la falsificació de les unitats, que rendibilitzaven millor el treball de fabricar-los. L'astut falsador degué pensar, amb raó, que així seria més fàcil de fer-los córrer, perquè el públic es malfiaria menys d'una fracció.

Origen i significació de les marques

Al llarg del text ens hem anat referint als elements d'identificació dels florins, les inicials reials i les marques, però no les hem pogut comentar de forma sistemàtica. Ara en farem un comentari i justificarem els elements d'identificació que hem utilitzat. Aquestes atribucions ja havien estat justificades als treballs preliminars a aquest llibre, però ara les resumiren aquí.

La significació de les marques és diferent segons quina sigui la seva funció. Quan parlem de les marques d'emissió que els arrendadors de Perpinyà triaven lliurement no és possible d'establir amb seguretat uns mecanismes d'elecció. Pel que sembla els arrendadors s'inspiraren en alguns casos en les seves pròpies heràldiques, però també pogueren copiar marques existents en altres florins forans que circulaven pel Roselló.

Quan Joan I estableix les marques de les quatre seques principals no sembla pas que elegeixi motius estrictament heràldics, encara que en algun cas s'hi inspi. Més aviat sembla que consolida uns signes ja coneguts.

L'heràldica sorgeix, sobretot, quan comencen a aparèixer les marques personals dels càrrecs responsables directes o indirectes de les encunyacions; mestres i tesorers. Tot i així, tampoc en tots els casos hi haurà veritables signes heràldics. Així, per exemple, la C gòtica emprada per Andreu Català no sembla altra cosa que la seva inicial més que no pas el gos heràldic del seu llinatge. D'altra banda, tampoc és rar que una inicial faci la funció de signe heràldic.

Trobarem, doncs, en els marques dels florins signes heràldics, però també altres emblemes i lletres que poden ésser còpies de tipus existents o bé inicials de noms de llocs o de persones.

No sempre ha estat possible la identificació d'una marca, sobretot en l'etapa de les marques d'emissió. Afortunadament en aquest període el contingut de fi, obtingut amb les anàlisi no destructives, supleixen aquesta mancança i ens permet ajustar amb força precisió les cronologies.

Aquesta identificació comença a tenir transcendència des del 1364, quan la llei es fixada en 18 quirats i, per tant, la seva determinació ja no ens aporta cap dada des del punt de vista de la cronologia. I acaba essent vital a Mallorca quan s'immobilitza el nom del rei des de Martí

i només les marques complementàries ens poden situar cronològicament cada peça.

La via més rigorosa per a identificar les marques de tipus personal és la sigil.lografia. Si podem trobar els segells personals dels mestres o tresorers que posaven la seva marca als florins arribem a una seguretat pràcticament total. Perquè la marca distintiva pot ésser de caràcter personal i no pas el distintiu del llinatge. És per això que la sigil.lografia ens dona dades més fiables que els tractats d'heràldica que recullen, sobretot, els distintius del llinatge.

Malauradament, no sempre serà possible trobar aquets distintius i, en alguns casos, ni tan sols les heràldiques del llinatge. Entre aquests dos extrems, el nostre coneixement dels signes serà més o menys precís.

La *inicial del nom del rei* és un dels elements d'identificació dels florins. Pere III va emprar sempre la P sola i Joan I les lletres IO. A la làmina hi podem veure la part del document de Joan I del quatre de març del 1387 en el qual mana que en el lloc on fins llavors s'hi posava la P ara hi posessin IO. En copiar el document l'escrivent hi va afegir aquestes dues lletres en majúscula a sobre del lloc on hi eren escrites en minúscules.

A partir de Joan I la forma d'expressar el nom del rei es fa molt més variable. Així trobarem M, MA, MR i MAR per Martí I i F, FE, FR i FA per Ferran I, per exemple. També sembla observar-se una tendència a allargar l'abreviatura. Així amb Alfons IV arribarem a trobar florins amb la forma ALFO i, des de Pere de Portugal, el nom sencer: PETRUS, que també apareix en alguns casos amb Joan II i Ferran II. Ja hem assenyalat que el nom de Martí es mantingué immobilitzat a Mallorca per causes que desconeixem, però que potser tenen relació amb el conjunt de privilegis anomenat «bossa de l'or».

Les *marques d'emissió i les de transició* entre les d'emissió i de seca són les més difícils d'identificar.

La **creu sobre pal** de Jaume III de Mallorca es pot haver inspirat en el *salutifero crucis signo* que Jaume II havia manat gravar en totes les monedes mallorquines. Si en altres florins Jaume III hi va gravar, com ja hem vist que deia un dels testimonis de l'emissió, el signe de l'estrella, podem recordar que també apareix en l'or, l'argent i el billó del seu immediat antecessor Sanç de Mallorca.

La marca **d'escudet català en cairó** pot no tenir una significació especial, sobretot si correspon a una primera emissió. És natural que l'heràldica catalana, alhora distintiu reial, aparegui a les monedes com a reforç d'identificació. Recordem que Ferran I va manar que es posessin escudets reials als croats de Perpinyà i que Pere III els ostenta també en alguns rals mallorquins, sens que tinguin, sembla, altre funció que assenyalat el regne que els encunya.

NOM del REI

p' qm p'p'ro e mudar' lo.

BARCELONA

per p'p'ro
e flor

per p'p'ro
e creu

VALÈNCIA

per p'p'ro e alye or p'p'ro e mudar' e mudar'
e flor e creu e pal e corona.

PERPINYÀ

per p'p'ro
e flor e mudar'

e Elm. e
e p'p'ro e pal

Fragments dels documents de Joan I del 1387 (Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 1971, fs 51 i 52 on hi llegim l'ordre de mudar la P per les lletres IO (a dalt) i els canvis de marques per als florins de Barcelona, València i Perpinyà, amb els senyals de les roses, la creu sobre pal, la corona i l'elm.

La marca **d'escudet triangular** potser es pot identificar amb la V que assenyalen els manuals de mercaderia, conincidint amb un dels florins d'alta llei. Si fos així podria fer referència a Joan Volà, que fou arrendador el 1354. Els heraldistes donen altres signes a aquest llinatge, però ja sabem que això no és determinant.¹²⁵

Les marques **A gòtica** i **R** podrien al·ludir respectivament a Arnau Lamella, mestre el 1347, i a Ramon de Boxadors, arrendador el 1353, si en aquests casos es donà preferència a la inicial del nom. Les cronologies encaixen bé, però no podem donar pas aquestes suposicions com a fermes. Els heraldistes donen a Boxadors les heràldiques del cervol i de la mata de boix.¹²⁶ No hem trobat l'heràldica de Lamella.

La marca **espasa** sembla que s'elegí per ésser l'heràldica de llinatge de Pere Blan, uns dels arrendadors que més vegades apareix en els contractes perpinyanesos. A la làmina hi podem veure un segell de Joan Blan amb aquest signe.¹²⁷ També els heraldistes assignen aquestes armes al llinatge dels Blan.¹²⁸

La marca **cap de sarraí** és un cas força clar, ja que hem trobat dos segells de l'arrendador Perpinyà Blan amb aquets mateix signe, que constitueix, doncs, el seu distintiu personal.¹²⁹

La marca **elm** fou probablement copiada dels florins llenguadocians que porten la llegenda FRANTIA. Pere III l'emprà tant en les falsificacions de llegenda FRANRIA, com en florins regulars seus i amb Joan I acabà per consolidar-se com a marca de seca de Perpinyà.

La marca **creu** pot al·ludir a la heràldica de la Generalitat de Catalunya si els florins que la porten són de llei de 18 quirats.

---

125. Al llarg d'aquest capítol emprarem reiteradament dades sigil·logràfiques de F. de Sagarra, *Sigil·lografia catalana*, ja citat i dades heràldiques de les obres següents: F.X. de Garma, *Adarga Catalana*, 1753 en l'edició del 1967 on se la titula impròpiament *Arte Heràldica*, Barcelona 1967; Martí de Riquer, *Heràldica Catalana*, dos vols. Barcelona 1983; A. y A. García Carraffa, *El Solar Catalán, Valenciano y Balear*, S. Sebastián 1968. Aquestes quatre obres les citarem al llarg del capítol abreujadament Sagarra, Garma, Riquer i Carraffa, seguit de la pàgina d'on treiem la informació quan calgui. En el cas dels Volà, Garma, li atribueix una àliga, Riquer 2 faixes als Voló (Volà no hi és) i Carraffa 3 ales o bé 7 cairons als Desvoló o Desvolà. En el cas de les heràldiques personals no donem les pàgines perquè són perfectament sistematitzades a cada obra.

126. Coincideixen en aquestes dues heràldiques Garma i Carraffa. També Sagarra porta un segell amb cervol per a aquest nom.

127. Segell 1947 de Sagarra, corresponent a Joan Blan i acompanyant un document del 1592.

128. Hi coincideixen Garma i Carraffa.

129. Segells 1994 i 1946 de Sagarra, acompanyant documents del 1376 i 1377. Cal observar, però, que fins i tot el mateix Perpinyà Blan emprava un altre segell diferent, el 1945 de Sagarra, on malauradament ni s'hi pot distingir la marca i que acompanya un document del 1377. Perpinyà Blan, doncs, no solament s'aparta de l'heràldica del seu llinatge per al seu signe personal sinó que n'utilitza dos de diferents en les mateixes dates.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Segells de mestres de seca i de tresorers generals o bé dels seus llinatges. 1- Segell de Joan Blan, 2-3-Segells de Perpinyà Blan, 4-Segell de Pere Desvall, 5-Segell de Joan Desplà, 6-Segell de Francesc Sarçola. 7-8-9 Segells de Tomas Pujades i de Mateu Pujades, 10-Segell de Pere Sirvent. Procedeixen tots de Ferran de Sagarra.

Correspondrien llavors a les emissions del període 1364-1369, controlades per aquesta institució.¹³⁰

La **torre apuntada** pot ésser un cas de còpia d'una marca forana o també haver-se inspirat en una possible heràldica del mestre Simó de Soler. No coneixem el seu signe personal, però els heraldistes atribueixen la torre a alguna de les branques d'aquest llinatge.¹³¹

La marca **rosa d'anells** podria haver-se inspirat en l'heràldica personal del tresorer general Pere Desvalls (1372-1386) que també fou arrendador i mestre el 1369. Aquesta marca, bé que amb vuit pètals, apareix en el seu segell personal i acompanyant un document del 1372.¹³²

D'aquest grup ens resten les marques **creixent** i **roca**. Sembla que almenys una d'elles hauria de correspondre a Joan Puer, un dels arrendadors més actius a Perpinyà, en companyia de Pere Blan. Sagarra publica un segell de Puer, però malauradament té els signes esborrats. Potser correspon a Puer el creixent, tenint present el paper especialment significatiu que tingué en les emissions de 1361-1363, on per contingut de fi cal situar la marca. Pel que fa a la roca, fa de mal encaixar. El que més s'hi aproxima és el signe d'erminis que segons els heraldistes empraren els Suau. Joan Suau fou arrendador el 1372.¹³³

Parlem ara de les *marques de seca*.

MALLORCA és el cas més clar. Marcà sempre amb una **M gòtica** i la seva atribució queda ben clara en el document de Joan I del 1390 ja comentat. Això ens evidencia que la inicial, en aquest cas la del regne, podia prevaldre sobre els elements de tipus heràldics.

VALENCIA marcà amb **torre** en temps de Pere III i amb **corona**, signe consolidat amb Joan I, segons el document citat que podem veure reproduït a la làmina, en la línia on mana posar aquest distintiu. El retorn ocasional a la torre en temps d'Alfons IV rebla l'atribució perquè el florí que la porta té també la marca del tresorer general a la dreta dels peus de s.Joan i només a València es marcà d'aquesta forma.

PERPINYÀ marcà amb **elm**, amb tota seguretat des l'ordre de Joan I, que també hem reproduït a la làmina. L'elm però, ja fou emprat en temps de Pere III, junt amb totes les altres marques d'emissió. Amb Joan I es consolidà definitivament.

---

130. Sagarra aporta multitud de segells dels diferents organismes de la Generalitat catalana, sempre amb la creu equilateral.

131. Carraffa, en concret, li atribueix entre moltes d'altres l'heràldica d'un castell que, simplificadament seria una torre, com succeix amb la marca de València.

132. Sagarra, segell 2261.

133. Les informacions sobre dates d'actuació dels diferents personatges relacionats amb les encunyacions procedeixen pràcticament sempre de les obres de Botet i Campaner, tantes vegades citades i normalment no les referenciem perquè ja ho han estat al text. Pel que fa als Suau, és Carraffa qui li atribueix aquesta heràldica.

SARAGOSSA degué marcar amb **C gòtica**, tal com ho suposà Mateu y Llopis i malgrat que l'emissió a aquesta ciutat s'inici abans de l'ordre de marcar diferent a cada taller.¹³⁴ La C és, com hem dit, inicial de la seca en les formes Çaragoça i *Cesaraugusta* i l'evidència numimàtica actual, escassa però no extremadament rara, concorda amb un taller de curta durada, que ja emetia a la llei definitivament consolidada de 18 quirats.

GIRONA, seca d'emergència, no posà cap distintiu, però indicà el nom complet del taller a la llegenda. Cap problema, doncs, d'atribució.

BARCELONA és el cas més complex. La **rosa de punts** podria haver estat la marca, o una de les marques, en temps de Pere III. Li hem atribuït per exclusió i perquè aquest emblema sembla un signe preheràldic de la ciutat, com ho mostra que aparegui en multitud de pesals monetaris.¹³⁵ Joan I atribuï a Barcelona la **creu sobre pal** i l'excepcional **creu equilateral** dels florins d'alta llei. Cap de les dues marques perdurà. Nosaltres li hem atribuït la **B** en els primers temps de Martí, una marca que reaflorella, ajaguda, en temps d'Alfons IV. La B, a més d'ésser la inicial del taller, la trobem com a distintiu de la ciutat en moltes altres monedes: senyals, quarts de croat i principats de Ferran II, diners de Carles I, etc... També en nombrosos pesals de croat, com a contramarca.¹³⁶ A partir de l'ordre del rei Martí de posar a les monedes la marca de Desplà, el signe principal de Barcelona passarà a ésser la marca del tresorer general. Ja hem dit que hi ha interrupcions: als primers temps d'Alfons IV en els que reapareix la B ajaguda i també una marca d'escac que tan pot ésser un immobilització com l'emblema d'un segon tresorer Desplà. També durant la Guerra Civil catalana del segle xv: en aquell període els florins s'obraren sense marca principal. La interrupció dels primers temps d'Alfons IV ens deixa, almenys fins ara, sense els possibles florins dels tresorers Ferran de la Cavalleria (1414-1418) que hauria marcat amb cavall, Ramon Fivaller (1418-1419) que probablement hauria marcat amb griu, Martin Diez d'Aux (1420-1421) que tenia per heràldica un sol radiant i Berenguer de Llorach (1421-1426) que emprava un llorer arrencat de socarrel.¹³⁷

---

134. Saragossa encunyà des del 1369 i l'ordre de marcar diferent a cada seca és de l'octubre del 1370. Malgrat tot no es pot descartar que Saragossa hagués marcat de forma diferent en l'espai 1369-1370. Vegeu Botet vol. II, pàgs. 130-131.

135. Vid. el nostre «Pesals catalans...» citat.

136. Per als pesal veure ibid.

137. Sagarra-2324, de Jaume Fivaller i del 1298 porta un lleó rampant. Carraffa atribueix aquesta mateixa heràldica al llinatge. Carraffa dona als Cavalleria l'heràldica del cavall ensellat, que més endavant comentarem en referir-nos a Lluís de la Cavalleria, tresorer general amb Joan II. L'heràldica de Diez d'Aux, un sol radiant amb setze raigs el trobem a Jerónimo de Blancas, *Comentarios de las cosas de Aragón*, Saragossa 1878, pp. 451-454, on dona informacions sobre el

L'absència d'aquestes marques als altres tallers fa més probable que en aquesta etapa la marca del tresorer general fos efectivament abandonada transitòriament. En canvi, sembla que hauria d'existir el florí de Barcelona amb la marca del tresorer Pujades (1439-1458), un puig cimat de llir, a menys que excepcionalment no s'emprés la seva marca com succeí a Mallorca, on el mestre Descatllar marcà els florins exclusivament amb els seus gossos heràldics.¹³⁸

Les *marques dels mestres de seca* s'inicien a Mallorca en temps de Joan I. apareix llavors la petxina heràldica del mestre Jaume Eimeric. A cap altre taller afloren, però, marques del mestre i només València s'afegirà a aquesta pràctica des dels darrers temps d'Alfons IV. Les marques dels mestres cal comentar-les, doncs, exclusivament per a Mallorca i València. Vegem-les individualment.

La **petxina** que acantona les figures d'anvers i revers en els florins de Joan I i en alguns de Martí ha de correspondre forçosament a Jaume Eimeric perquè fou l'únic mestre en tot el regnat de Joan I. Campaner la reconeix també com a heràldica del mestre i en alguns segells del llinatge també s'hi troben petxines.¹³⁹ Es tracta d'un cas perfectament resolt.

La **T**, sola o acompanyant una **petxina** sembla que ha de correspondre al temps del mestre Pelegrí. En primer lloc, per exclusió. Coincidiren amb Desplà els mestres Eimeric, Pelegrí Lloscos i Torelló i les marques dels altres tres mestres han estat ben definides. Els binomis Desplà - T o Desplà-T amb petxina, no poden, doncs, ésser de cap altre mestre que Pelegrí, de manera que la T damunt pot significar, o bé una addició per a distingir la seva marca de la d'Eimeric o també que T sobre petxina fos l'heràldica personal d'Antoni Pelegrí.¹⁴⁰ Més improbablement hem assenyalat també la hipòtesi d'una associació T/ petxina expressiva de l'etapa de litigi entre Pelegrí i Eimeric. Antoni Pelegrí, que ja abans havia intervingut en les emissions mallorquines fou mestre entre el dia 11 d'agost del 1398 i l'11 d'agost del 1399, un any just.

---

personatge en qüestió. Carraffa atribueix a Berenguer de Llorach el senyal del llorer arrancat, però diu que era tresorer de Joan II per error, o potser perquè hi ha un altre Llorach del mateix nom en temps d'aquest rei. J.M^a. Sans i Travé al seu *Història del Tallat*, Lleida 1978, ens descriu detalladament l'heràldica de Berenguer de Llorach que trobà en la làpida de la seva tomba i coincideix completament amb Carraffa.

138. Els Pujades empraren reiteradament l'heràldica del puig cimat de llir, com ho podem veure al segells Sagarra-2686, 2687, 2685 i 2849 que reproduïm a la làmina. Els Sagarra-2685 correspon, en concret al mateix Mateu Pujades i acompanya documents del 1445 i 1447. En aquest cas el signe es veu malament perquè és dins d'un escut timbrat, però es tracta igualment del puig cimat de llir.

139. Així al segell del mercader de Pamplona Pere Arnau Eimeric, publicat per F. Menéndez Pidal, *Sellos medievales de Navarra*, Pamplona 1995, núm. 2/417, pàg. 293 hi apareixen dues petxines.

140. Sagarra publica un segell de Pere Pelegrí acompanyant un document del 1438 (núm. 3829) amb la petxina. També li dona aquesta heràldica Riquer, pàg. 249.

Els **bous** o braus son els signes heràldics dels dos mestres de nom Lloscos: Mateu Lloscos (1409-1413) i Llätzer de Lloscos (? -1439). Les peces de Mateu es distingeixen perquè el bou va sempre acompanyat de les marques de Desplà, amb qui coincidí al llarg de tot el seu temps en el càrrec. Llätzer, en canvi, començà marcant ell tot sol, encara en el període d'abandó de les marques del tresorer general. En reinplantar-se aquesta marca Llätzer de Lloscos obrà peces amb sol-bou, en el seu període de coincidència amb el tresorer Sarçola i cèrvol-bou quan coincidí amb el tresorer Sirvent. D'aquesta manera queden perfectament determinats els florins dels dos mestres que empraren la mateixa marca. Els heraldistes els assignen també un brau.¹⁴¹

El **lleó** fou emprat pel mestre Joan Torelló (1413-1417). A les monedes de plata Torelló emprà sempre dues peces heràldiques: el lleó i el bou o brau, situant-les a cada banda de les figures. A l'or, en coincidir amb Desplà, suprimí el bou i marcà solament amb lleó. Això té tota la seva lògica perquè el bou sol s'hauria confós amb la marca de Lloscos i posar tres marques: Desplà, lleó, bou, prou dificultós. A la mort de Desplà s'abandona la marca del tresorer. Torelló passa a marcar igual com a la plata, és a dir, amb lleó i bou. Els heraldistes assignen al llinatge un brau.¹⁴² Potser Joan Torelló, per distingir-se de Lloscos composà les seves armes jugant amb la fonètica del seu cognom: *tor e ll(e)ó*.

Les marques **estrelles, puigs cimats de llir i llirs**, doblades, és a dir, acantonant s.Joan apareixen a Mallorca als primers temps d'Alfons IV i, en concret, entre Torelló i el segon Lloscos. En aquest període Campaner consigna l'existència de quatre mestres: Bartomeu Guitart (1419- ?), Antoni de Comelles (vers 1422), Gabriel Sunyer (? -1425) i Gaspar Desportell(1425- ?). Hi ha un mestre sobrer i aquest probablement és Antoni de Comelles que només fou posseïdor de la *bossa de l'or* i no pas mestre, segons sembla deduir-se de les dades de Campaner mateix.¹⁴³ Per a repartir les tres marques entre els tres mestres les dades sigil.logràfiques i heràldiques ens són de ben poc ajut. Els Guitart solen emprar heràldiques amb grius, els Sunyer faixes

---

141. Vid. Carraffa. Campaner els designa com a bous i per això hem mantingut aquest nom, però hom hauria de parlar més pròpiament de braus.

142. Ibid. També en aquest cas hauriem de parlar, més pròpiament de braus.

143. Efectivament, la possessió de la «bossa de l'or» implicava una estreta relació amb les qüestions d'encunyació però no sempre coincidia aquesta possessió amb el càrrec de mestre. En relació a les emissions el possessor de la bossa era com un arrendador. Així en temps del mestre Torelló la bossa pertany a Pere d' Arbúcies, que mai fou mestre. Més endavant Torelló, igualment com Descatllar, acumulà els dos càrrecs. Comelles, *regentis bursam cuditionis auri* segons el mateix Campaner, seria doncs possessor de la bossa i no pas mestre. Vid. Camapaner, op.cit, pp.81-83.

amb escac i els Desportell portes o portals.¹⁴⁴ En un cas, però, consta que una branca Sunyer emprava l'heràldica d'una campana superada de dues estrelles.¹⁴⁵ Podem prendre aquest indici, feble, certament, per a suposar que la seva marca fos l'estrella. Si analitzem l'evidència numismàtica de l'argent veurem que els rals amb lliris són molts més abundants que els d'estrella i els de puig cimat llir. Podriem llavors suposar que els lliris corresponen a un mestre que tingué el càrrec un temps més llarg. Aquest no pot ésser Guitart perquè entre ell i Sunyer cobreixen únicament sis anys. Podem llavors decantar-nos per Desportell, ja que entre ell i Lloscos en cobreixen catorze. Atribuïrem, doncs, el llir a Desportell i el puig cimat a Guitart, certament, tot plegat pendent de confirmació. Aquestes atribucions tenen, en qualsevol cas, poca incidència en la cronologia ja que des Guitart fins al darrer any de Lloscos ens movem entre el 1419 i el 1439 i encara podem descomptar l'espai 1431-1439, que correspon amb seguretat a Lloscos, que coincidí, almenys un cert temps, amb Sarçola (1426-1431). Per tant Guitart, Sunyer i Desportell i amb ells les marques puig cimat de llir, estrella i llir corresponen en conjunt i com a màxim a la cronologia 1419-1431.

Les marques **gossos** corresponen, sens dubte, al mestre Pere Descatllar, que fou nomenat el 17 de juny del 1439 i cessà voluntàriament el 1481, passant llavors el càrrec al seu fill Pere Abrí Descatllar.¹⁴⁶ Aquest llarg període fou interromput, però, per una suspensió cautelar que començà amb l'interrupció de les emissions el 1477, o potser abans, i que abocà a una comdemna el 1463. De tota manera, les iniciatives semblen sorgir del sector bigaire barceloní i, per tant, és probable que Descatllar fos rehabilitat per Joan II, enemic de la Biga i en bona relació amb el mestre.¹⁴⁷ En qualsevol cas, la suspensió transitòria del càrrec feu aparèixer l'escudet català en cairó substituïnt

---

144. Els Guitart tenen l'heràldica del griu segons Riquer, mentre que Carraffa els dona aquesta heràldica i també la d'un lleó rampant que sosté una creu. Un Guitart eclesiàstic emprava també el griu, segons Sagarra (núms. 4414 i 4415, 1377 i 1378 respectivament), mentre que un altre Guitart, apotecari a Perpinyà al s. xvi emprava una G superada de creu patriarcal (núm. 2409). Per als Sunyer coincideix la faixa amb escac a Garma, Riquer i Carraffa. Aquest darrer també li atribueix la campana superada de dues estrelles, coincidint amb Bover, *Nobiliario Mallorquín*, pàg. 383. Totes les fonts (Bover, Garma, Carraffa) atribueixen la figura d'una porta o portal als Desportell.

145. Vid. nota anterior. Carraffa assenyala aquesta heràldica per als Sunyer mallorquins, però això probablement sorgeix de Bover.

146. Campaner, pàg. 82. Pere Descatllar es maridà amb Agnès Abrí i, segons sembla, va prevaldre el cognom matern.

147. Descatllar, molt adinerat, fou home proper a la monarquia. Feu préstecs a Alfons IV i Joan II i va coincidir amb els dos monarques al desastre de Ponça. Tingué durs enfrontaments a Mallorca com a cap d'una facció. L'obtenció de la bossa de l'or fou una compensació per als seus crèdits a la monarquia. Vegeu A. Campaner, *Cronicon Mayoricense*, Palma 1881, pàg. 160; J. M. Salrach-Eulàlia Duran, *Història dels Països Catalans*, 2, Barcelona 1981, pàgs. 864, 869 i 1008; *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya*, I, Barcelona 1974, pàg. 103.

la marca del mestre en els darrers anys d'Alfons IV i en els primers de Joan, sens que poguem delimitar millor la cronologia. És per aquesta raó, també, que la major part del billó d'Alfons i Joan porta igualment les marques dels escudets. Pere Descatllar va batre abundantment abans de la seva desposseisió i, com hem dit, prescindí de la marca del tresorer general i marcà només amb els seus gossos heràldics en temps d'Alfons IV. Amb Joan II, en canvi, el gos s'aparella amb el cavall del tresorer Cavalleria. La marca de Descatllar, el *senyal de ca*, fou documentat per Botet.¹⁴⁸

Descatllar fou el darrer dels mestres mallorquins que posà la seva marca als florins. De fet, el pas a Pere Abrí Descatllar es produí el 1481, ja en temps de Ferran II i quan s'obraven a Barcelona i València les darreres i gairebé anacròniques encunyacions de florins. És probable, d'altra banda, que Pere Abrí Descatllar també marqués amb gos, potser amb un sol gos, per a distingir la seva marca de la del seu pare. Quan fou anomenat el seu successor, Gregori Burgués, l'any 1489, ja no hi ha cap notícia d'encunyació de florins. La seva marca la trobem als ducats d'or i a les altres monedes mallorquines dels darrers anys de Ferran II.

Vegem ara els signes dels mestres valencians, que només marcaren a partir dels darrers anys d'Alfons IV.

La marca **B** apareix en els diners, la plata i els timbres d'or valencians acompanyada d'un puig cimat de llir, però no en els florins. Per la cronologia dels timbres sembla clar que el puig cimat ha de correspondre al tresorer Pujades. El mestre d'aquest temps és Arnau Çaburgada o Saburgada, que també podem escriure Sa Burgada. Els heraldistes atribueixen als Saburgada tres roses, però potser Arnau emprà la seva inicial **B** per a marcar. El binomi Puig-B ha de correspondre a la cronologia 1439-1447 del tresorer Pujades perquè Saburgada ja era mestre abans i sembla que continuà essent-ho després de la mort de Pujades.¹⁴⁹

---

148. Op. cit. vol. II, pàg. 272. La nota sobre el senyal de Descatllar apareix en la sentència condemnatòria del 1463. Les primeres denúncies s'havien produït el 1447 i es reiteraren almenys fins el 1450. El rei respon amb evasives. Entretant les autoritats barcelonines sol·liciten a les Corts de Perpinyà del 1450 que siguin retirats els florins de baixa llei de Mallorca i que la pèrdua l'assumeixi la Generalitat. Les encunyacions s'havien aturat des del 1448, però no sabem quan s'inicià el procés ni quan Descatllar va ésser rehabilitat per Joan II. Vegeu J. M. MADURELL, *Mensajeros barceloneses en la Corte de Alfonso V de Aragón*, Barcelona 1963, docs. 204, 208, 249, 259, 275, 278, 298, 315.; *Rúbricas de Bruniquer*, vol. IV, Barcelona 1915, pàg. 132.

149. Segons Mateu y Llopis (*La ceca...* op. cit, pàgs. 72 i ss), Saburgada fou mestre des del 1444 en què substituï a Francesc Ferrer fins a la fi del regnat, però això no sembla possible a la vista del canvi de marca en temps de Perot Mercader.

La marca **card** la trobem acompanyada del marc heràldic del darrer tresorer general d'Alfons IV, Perot Mercader. Sembla, doncs, que als darrers temps del regnat d'Alfons, Francesc Cardona, que era l'escrivent de la seca en temps de Saburgada, degué ésser promogut al càrrec de mestre, encara que això no ens consta documentalment.¹⁵⁰

La marca **C gòtica** apareix en temps de Joan II i de Ferran II en una posició insòlita: entre els peus de s.Joan. Com ja va proposar Mateu i Llopis sembla lògic a atribuir-la al mestre Andreu Català que fou mestre de la seca valenciana durant tot el regnat de Joan II i en els primers anys de Ferran II. Els florins d'aquest darrer sobirà s'encunyaren, com sabem, en els dos primers anys del seu regnat.

Parlem ara de les marques dels *tresorers generals*. L'aplicació d'aquesta marca s'inicia amb l'ordre de Martí l'Humà del 1398 de posar la marca de Joan Desplà a totes les monedes.¹⁵¹

Les marques **d'escac en cairó** i de **cairó tallat per aspa** corresponen, sens cap mena de dubte, a aquest tresorer que actuà ininterrompudament com a tal fins el 1413, ja en temps de Ferran I. L'escac en cairó ens és documentat pel segell personal del mateix Joan Desplà, que podem veure a la làmina i que acompanya documents del 1400 i del 1402.¹⁵² Pel que fa al cairó tallat per aspa, és evident que es tracta d'una forma simplificada d'aquella heràldica perquè apareix en diferents documents reials descrita com a senyal de Desplà. En termes generals l'elecció de l'escac o del cairó depenia de l'espai disponible, perquè l'escac demana més lloc. Per això es reserva la marca simplificada per a la cara del llir o pels mitjos florins. Cal oblidar, doncs, la desafortunada atribució que Mateu feia de l'escac a Urgellès.¹⁵³ La marca de Desplà fou emprada com a senyal principal a Barcelona i com a complementària als altres tallers. A València hom la situa a la dreta dels peus de s.Joan, sempre en la forma simplificada. A Mallorca a l'esquerra de s.Joan, en substitució d'una de les marques del mestre. A Perpinyà no ho podem saber perquè no hi ha florins a nom de Martí, però probablement es

---

150. Mateu y Llopis (ibid, pàg. 73) parla de Matoses com a lloctinent de Cardona i dedueix que aquest darrer era absent. Potser el que realment succeí fou que des del 1456 es feia càrrec de la seca i després acabà per obtenir la plaça de mestre.

151. La cronologia de les actuacions dels tresorers s'ha anat construint sumant informacions de diverses fonts. Els documents de la sèrie del Mestre Racional, Tresoreria del Rei, regs. 262-434 (Arxiu de la Corona d'Aragó) aporten una primera relació que no es completa i que, a més inclou altre tipus de tresorers a més dels tresorers generals i també lloctinents. Cal doncs completar-la i verificar cada dada. Dóna, si més no, informacions cronològiques. Les fonts concretes de totes les informacions ja foren sistematitzades en el nostre "Problems of chronology..." citat. La part final de la llista de tresorers d'Alfons IV es pot reconstruir amb les informacions d'A.Ryder, *El Reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*. València 1987.

152. Segell Sagarra núm. 2231.

153. A *El florí d'or...* citat.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Segells amb marques semblants a les que trobem als florins. 1-2-Dels Cardona, 3-Del llinatge Sarrià i semblant a la d'Eimeric, 4-5-6- Dels llinatges Marc i Marquès, semblants als de Mercader. 7-D'Antic Pujada i proper al dels Pujades. Exemples de signes heràldics que utilitzen inicials: 8-Amb una B, de Joan Bonet (Sagarra-1961), 9-Amb les lletres I-B de Joan Boquer (Ioan) (Sagarra-1967).

situà a la dreta de s.Joan, com ho veiem en un florí d'Alfons IV amb la marca de Sarçola. Ja hem comentat abans que l'escac pla pot correspondre o no a Desplà i la possibilitat d'un segon Desplà,¹⁵⁴ tenint a més, present que aquesta marca apareix amb Alfons tant a Barcelona com a València.

La marca d'un **sol radiant**, que a voltes sembla una estrella, correspon al tresorer Francesc Sarçola que comença a actuar el 1426 i cessa el mes d'abril del 1431 en ésser elegit Justícia d'Aragó, càrrec que exercí amb el nom de Francisco Zarzuela. La seva marca personal la retrobem en el seu segell, que reproduïm a la làmina.¹⁵⁵ En temps del seu mandat es repregué el costum de posar la marca del tresorer general, després del que sembla una etapa de provatures.

El **cérvol** correspon al tresorer general Bernat Sirvent que ocupà el càrrec des del maig del 1431, immediatament després de Sarçola i fins la seva mort, que es produí vers 1435/36. L'heràldica del cérvol la recull Carraffa i apareix igualment en el segell 2849 de Sagarra que reproduïm a la làmina.

El **puig cimat de llir** que, de moment, només apareix a València, ha de correspondre al tresorer Mateu Pujades que fou elegit el 1439, després d'un llarg període vacant que cobriren els lloctinents Joan Safont, Joan de Gallach i Jaume Amigó i que cobriria l'espai 1435/36-1439. Morí el mes de desembre del 1447. Ja hem dit que la seva marca no apareix a Mallorca perquè Descatllar va tornar a marcar ell tot sol com a mestre. El puig cimat de Pujades es pot distingir del que hem atribuït al mestre Guitart en el fet que aquest darrer porta unes barres, és a dir, traços inclinats i paral·lels, sobre el puig. Aquest detall no sempre és apreciable perquè el desgast el pot esborrar. L'heràldica de Pujades és ben documentada.¹⁵⁶

El **marc** de Perot Mercader apareix a Barcelona, a València i a Mallorca. Es una heràldica ben documentada que comparteixen els llinatges de Marc, Marquès i Mercader, entre d'altres.¹⁵⁷ A Barcelona el marc ocupa el lloc de la marca principal. A València acantona la

---

154. Armand de Fluvià menciona un segon Joan Desplà, tresorer del rei en temps d'Alfons IV, a la *Gran Enciclopèdia Catalana*, entrada Desplà. Nosaltres només l'hem pogut trobar, fins ara, com a canviador. Vid. Madurell, *Mensajeros...* op. cit. pàg. 183 i M. del Treppo, *Els mercaders catalans...* op. cit. pàg. 389.

155. Segell Sagarra-2786, en document del 1427. Al segell el sol és emmarcat dins d'un cairó. On més s'assembla amb la marca del segell és als florins de Mallorca. A Perpinyà i a València la marca sembla més aviat una estrella i a Barcelona sembla més un sol, però l'emmarcat és rodó.

156. A la làmina reproduïm diferents segells dels Pujades i un d'ells del mateix Mateu Pujades, Sagarra-2685. També Riquer dóna l'heràldica del puig cimat de llir als Pujades, vid. pàg. 408.

157. Reproduïm a la làmina les de Marquès (Sagarra 1328) i March (Sagarra 1323 i 1413). Carraffa dóna l'heràldica del marc a diferents branques dels Mercader.

figura de s.Joan junt amb el card del probable mestre Cardona. A Mallorca acantona també el sant, però ocupant la segona posició i reservant el lloc preeminent per a l'escudet català en cairó del Procuradoria Reial, actuant, sens dubte, en l'etapa de desposseïó de Descatllar. Cal aclarir que en la darrera etapa del Magnànim el veritable tresorer general fou Perot Mercader i no pas Andreu Català com diuen molts autors.¹⁵⁸ Mercader fou tresorer entre el 1438 i el 1448.

El **cavall** que apareix en temps de Joan II correspon al tresorer general Lluís de la Cavalleria que actuà, aproximadament entre el 1466 i el 1472.¹⁵⁹ La seva heràldica és ben documentada pels heraldistes i apareix també en una rajola de paviment obrada a Manises al segle XV i feta posar pel mateix Lluís de la Cavalleria al seu castell de Benimanet.¹⁶⁰ L'any 1453 havia obtingut, per compra als Aguiló, el senyoriu del castell i poble de Benimanet.¹⁶¹ Sembla que vers el 1472 Cavalleria fou substituït per Guillem de Peralta, però com que en l'etapa 1472-1475 Peralta ocupà el càrrec de virrei a Sicília, el tresorer d'aquesta etapa fou Lluís Pexó, a qui cal atribuir, probablement, els peixos que aparèixen a la moneda aragonesa de Joan II.¹⁶²

L'**escudet amb lleó** del temps de Ferran II ha de correspondre a un membre de la família Sánchez que exercia la tresoreria general, probablement Lluís Sánchez.¹⁶³ La seva heràldica apareix en multitud d'altres emissions i ha estat documentada per Mateu y Llopis.¹⁶⁴

Podriem encara obrir un darrer apartat d'*altres marques* amb un grup de signes poc sistemàtics i gairebé tots de difícil identificació.

L'**escudet català** que apareix als florins valencians de Joan II i Ferran II pot tenir el mateix significat que la marca d'emissió d'escudet català en cairó, és a dir, reforçar l'evidència que som davant d'una peça catalana o del llinatge català i complementant així la llegenda, com sembla que succeí amb els croats perpinyanesos de Ferran I. Sí que ha

---

158. Així Mateu y Llopis a "Los recursos económicos de Juan II en Lérida y Tárrega durante las turbaciones del Principado en 1645", *Hispania* 192, pp. 1-31 (separata); C. Batlle, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del s.xv*; Barcelona 1973, pàg. 260. En canvi la mateixa autora el cita com a "regent de la tresoreria reial" a la pàg. 300.

159. Segons les dades, prou confoses, que trobem a Mateu y Llopis, "Los recursos..." citat.

160. Carraffa li dona, efectivament el senyal del cavall ensellat. La rajola la publica González Martí, *Cerámica del Levante español*, vol. III, Barcelona 1952, pp. 102-103.

161. G. ESCOLANO, *Décadas de la Historia del Reino de Valencia*, 2ª part, València 1879, pàg. 139.

162. Mateu y Llopis, "Los recursos..." op. cit. Que Lluís de la Cavalleria era el veritable tresorer general es demostra pel document publicat per N. Coll, *Doña Juana Enriquez*, vol. II, Madrid 1957, pàg. 409 on apareix com a *generali thesaurario*.

163. E. BELENGUER, *València en la crisi del segle XV*, Barcelona 1976, pàg. 107.

164. F. MATEU Y LLOPIS, *La ceca...* op. cit.

de tenir alguna significació, en canvi, quan apareix com a contramarca, com és el cas del florí barceloní núm. 40 o del florí mallorquí núm. 48, ambdós de Martí. Les contramarkes eren, sovint, signes d'autenticació, però no coneixem cap disposició que manés el contramarcats dels florins dubtosos.

Trobem una **aspa** entre els peus de s. Joan en alguns florins valencians de Ferran II. En aquesta posició marcava el mestre Andreu Català amb una C gòtica, com hem dit abans. Com que la cronologia dels florins valencians de Ferran II correspon amb el temps de Català no cal pensar en un canvi de mestre. L'aspa, en aquest cas, deu fer referència a una emissió o a una partida d'encàrrec, que sabem es produïren en aquest temps.¹⁶⁵

També en alguns casos hi ha un **punt** entre els peus de s. Joan. Al nostre entendre ha de tenir una significació semblant que la marca d'aspa, és a dir, deu ésser una marca d'emissió. Cal tenir present que els manuals de mercaderia es refereixen a voltes a marques de punts: *con un punto a recto, ch'anno due punti*.¹⁶⁶ No es tracta, per tant, de marques mancades de significació.

Probablement no exhaurim pas les possibilitats d'estudiar marques i detalls dels florins que podrien ésser útils per a la datació. Els manuals de mercaderia encara assenyalen florins *che anno aperto il punto del mantello* i d'altres de nous que tenen *chiuso il punto*,¹⁶⁷ uns detalls que fins ara no hem pogut encara identificar. La petitesa d'aquests detalls i el desgast no jugen pas a favor de la seva identificació. Obviament el tema dels florins, com qualsevol altre, no es pot pas pretendre deixar-lo tancat.

165. Vegeu, Botet, II, op.cit. pàgs. 297-298, amb emissions per a Joan Roca i per al bisbe de Vic, per exemple.

166. *Evans Papers*, op. cit. pàg. 11.

167. *Ibid*, pàg. 21.

III - CATÀLEG

Florí, mig florí i quart de florí. Tipus general:

Anvers: Figura sencera de s. Joan, nimbada i de front. Té la mà dreta, sovint mal dibuixada, aixecada i en actitud de beneir. Amb la mà esquerra sosté una creu sobre pal, d'extrems eixamplats, i amb una perla a mig mànec. El cap apareix barbat i molt poblat de cabell, amb rínxols d'extrems a voltes corbats o bé ondulats. Vesteix túnica cenyida amb un cordó i porta al damunt una capa peluda que li cobreix les espatlles i que es tanca sobre el pit. L'interior de la capa és tramat. Les cames sorgeixen paral·leles i separades, amb els peus dirigits enfora, sovint en posició asimètrica.

Revers: Flor de llir formada per un cos central afuat per dalt i dues fulles, faixades a un terç d'alçada. Els espais més amplis són tramats i els extrems laterals dentats. Entre el cos central i les fulles sorgeixen dues flors amb tres pètals acabats en perles. També hi sol haver perles a les puntes del cos central, penjant dels extrems inferiors de les fulles i a les puntes de les expansions laterals de la base de les fulles. A la meitat de les tiges de les flors hi ha també perles, que al s.xv poden esdevenir trèvols.

CLAU D'ABREVIATURES DEL CATÀLEG

a/	anvers.
ANS	AS-24, 1995. Butlletí de l'Asociación Numismática Sabadell.
Balaguer	A.M.Balaguer. "Catàleg dels florins del GNC". <i>Gaceta Numismática</i> 72, 1984, pp. 25-40.
BC	Fons numismàtic de Banca Catalana. Barcelona.
BNP	Cabinet des Médailles. Bibliothèque Nationale. Paris.
Bompaire	M.Bompaire. "Florin d'or à légende FRANRIA, frappé a Perpignan". <i>Bulletin de la SFN</i> , 51/2, 1996, pp.20-24.
Bot.	J. Botet i Sisó. <i>Les monedes catalanes</i> . Barcelona 1908-1911.
Cal/Calicó	F.X. Calicó. <i>Florines de Aragón</i> . Barcelona 1966.
Colson	A. Colson. <i>Recherches sur les monnaies qui ont eu cours en Roussillon</i> . Perpinyà 1853.
Comas	R. Comas. "Col·lecció part. de R. Comas". <i>Gaceta Numismática</i> 72, 1984, pp. 49-54.
Crus.	M. Crusafont. <i>Acuñaciones de la Corona catalano-aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra</i> . Madrid 1992.
CP	Fons de col·leccions particulars.
Ex. c.	Exemplars coneguts segons els fons inventariats.
F. CE	F. Calicó Estivill. "Los florines de oro del Archivo Calicó". <i>Gaceta Numismática</i> 72, 1984, pp. 41-46.
FMC	Fitzwilliam Museum, Cambridge.
GNC	Gabinet Numismàtic de Catalunya, Barcelona.
Heiss	A. Heiss. <i>Monedas hispano-cristianas</i> . Madrid 1867.
IVDJ	Instituto Valencia de D. Juan, Madrid.
Laf.	V. Lafont. "Contribución a un corpus des florins d'Aragón". <i>Acta Numismática</i> V, 1975, pp. 55-72.
MAN	Museo Arqueológico Nacional, Madrid.
Massot	J. Massot/L. Durand/J. Puig. "Additions a la Numismatique du Roussillon". <i>73 Cong. Archéologique de France</i> . Caen 1908.
Mat.	F. Mateu y Llopis. "El florí d'or d'Aragó. La ceca de Mallorca". <i>Acta Numismática</i> IX, 1979, pp. 127-136.
Mateu	Ibid. "El florí. La ceca de Valencia". <i>Acta Numismática</i> VI, 1976, pp. 167-186.
MPP	Museu Puig, Perpinyà.
MT	Museu de Terrassa.
ø	diàmetre.
p	pes.
Petit	R. Petit. <i>Nuestra monedas. Las cecas valencianas</i> . Valencia 1981.
r/	revers.
RABL, ABL	Reial Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona.
Rueda	M. Rueda. <i>Los florines del MAN</i> . Barcelona 1984.
S.V.	G. Saves/L. Villaronga. "Monnaies ibériques trouvées en France" <i>Acta Numismática</i> III, 1973, pp. 167-201.
Vil.	J. Vilaret. "Un florí perpinyanès d'Alfons IV amb símbol monetari d'estrella". <i>Acta Numismática</i> IX, 1979, pp. 151-154.
Vill.	L. Villaronga. "Aportació dels florins de l'Arxiu Villaronga" <i>Gaceta Numismática</i> 72, 1984, pp. 83-96.
VQ	M. Vidal Quadras. <i>Catálogo de la colección de monedas y medallas</i> . v. II. Barcelona 1892.

Criteris de catalogació

Hem realitzat una catalogació de tipus bàsics, entenent com a tipus tota peça que es diferenciï per regnat, seca o marca complementària. Els canvis de llegenda i alguns d'altres els hem considerat variants.

La identificació de les peces es basa sobretot en els dibuixos. La petitesa de les marques que identifiquen els florins ho han fet aconsellable. Els dibuixos, una mica ampliats, contenen només els tipus bàsics i les marques. Hem tret, doncs, les llegendes per a facilitar la interpretació de les marques. Les fotografies tenen un caràcter suplementari i serveixen per a apreciar la peça a la seva mida real i els seus detalls.

Donem la cronologia més amplia o màxima de cada peça. Això vol dir l'espai cronològic més ampli al llarg del qual aquella peça pogué ésser emesa. Quan no hi ha altres precisions aquesta cronologia coincideix amb l'amplada del regnat, però si les anàlisi de contingut de fi o la presència de marques complementàries ens aporten dades més precises, l'espai cronològic esdevé també molt més exacte. Com que no sempre tenim les cronologies completes de l'actuació d'un mestre o d'un tresorer, algunes cronologies poden presentar zones de superposició.

En el cas de Mallorca, on s'emeté a nom de Martí des d'aquest regnat fins a Joan II hi ha peces que, per les marques complementàries podrien ésser de Martí, de l'Interregne i de Ferran I o bé de Ferran I i Alfons IV. Nosaltres les hem atribuït atenent a l'abundància major o menor de les monedes de plata amb les mateixes marques en l'un o l'altre regnat. No és un criteri exacte i, en qualsevol cas, a cada peça li donem tota l'amplada cronològica que li correspon en funció de les marques que porta.

A la portada del catàleg hem fet la descripció detallada dels tipus de l'anvers i del revers, que és essencialment igual per a tots els florins i les seves fraccions. Per això al catàleg ja no donarem detalls sobre els tipus.

L'apartat d'exemplars coneguts constueix una orientació sobre el grau de raresa de les peces.

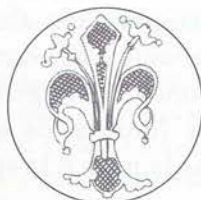
JAUME III DE MALLORCA (1324-1344)

SECA de PERPINYÀ

1-Florí. Marca principal, d'emissió: creueta (1341-1344).

1

a/ S. IOH̄A - NNES B †

r/ + REX M̄A - IORIC̄A

p: 3,48 gr. ø = 21mm Ref: Crus-559

Ex. c.: únic (CP)

1

PERE III (1336-1387)

SECA de PERPINYÀ

Hem suprimit el florí i mig florí sense marca ni nom de rei, Bot-233 i Bot-234 que probablement son fruit d'una mala lectura. Vegeu el text.

2-Florí. Marca principal, d'emissió: **escut català en cairó** (1346-1353).

2

a/. S. IOHA - NNES.B ◆

r/ + P. REX - ARAGO

p: 3,46 gr. $\phi = 20$ mm Ref: Bot-236,
Crus 396

Ex. c.: 3 (MPP 1: 3,46 gr/20mm; MPP 2: 3,45 gr/20,5mm; VQ - gr/20mm)

3-Florí. Marca principal, d'emissió: **escut triangular** (1346-1353).

3

a/ .S. IOHA - NNES.B ▼

r/ + P. REX - ARAGO

p: 3,45 gr. $\phi = 19,9$ mm Ref: Bot-237,
Crus-382

Ex. c.: únic (MPP 3)

4-Florí. Marca principal, d'emissió: **A gòtica** (1346-1353).

4

a/ .S. IOHA - NNES B A

r/ + P. REX - ARAGO

p: 3,48gr. $\phi = 20$ mm Ref: Bot-238,
Crus-378

Ex. c.: 3 (MPP 4: 3,45 gr/19mm; MPP 5: 3,48 gr/21mm: CP 3,52 gr/20mm).

2

3

4

PERE III. PERPINYÀ (Cont.)

5-Florí. Marca principal, d'emissió: **R** (1346-1353).

5

a/ .S. IOHA - NNES B **R**

r/+**P.** REX - ARAGO

p: 3,46 gr. ϕ = 19mm Ref:Laf-45,

Crus-381

Ex. c.: únic (MPP 45)

6-Florí. Marca principal, d'emissió: **R** (1354-1365).

6

a/ .S. IOHA - NNES B **R**

r/ +ARAG - O. REX **P**

p: - ϕ = 21mm Ref: Bot-255, Crus-380

Ex. c.: 2 (VQ-5601;CP - gr/21mm)

7-Florí. Marca principal, d'emissió: **R** (1354-1365).

7

a/ . S. IOHA - NNES B **R**

r/ +**P.**ARA - GO.REX

p: - ϕ = - Ref: Bompaire

Ex. c.: únic

8-Florí.Marca principal, d'emissió: **espasa** (1354-1365). Armes familiars de l'arrendador Pere Blan.

8

a/ .S. IOHA - NNES.B ✂

r/ +**P.**REX - ARAGO

p: 3,49gr ϕ = 19mm Ref.: Collantes,

Crus-376

Ex. c.: únic (CP)

5

6

8

PERE III. PERPINYÀ (Cont.)

9-Florí. Marca principal, d'emissió: **espasa** (1354-1365). Armes familiars de l'arrendador Pere Blan.

9

a/ .S. IOHA-ANNES.B. ✂

r/ +ARAG - O REX.P

p: 3,42 grs. ø = 20 mm Ref:Bot-251,
Crus-375

Ex. c.: 20 (MPP 43: 3,4 gr/20mm; MPP 44:3,42 gr/20mm; MAN 114:3,46 gr/20mm; MAN 115:3,46 gr/20mm; BNP 3,39 gr/20mm; BC 8:3,42 gr/20mm; FMC 3,44 gr/19,5mm; VQ 5595:- ;CP (11 exemplars).

10-Florí. Marca principal, d'emissió: **creixent**. (1463-1464).

10

a/ .S. IOHA - NNES B ☾

r/ +ARAG - O REX P

p: 3,48 gr. ø = 19mm Ref:Bot-253,
Crus-379

Ex. c.: 3 (FMC: 3,48 gr/19mm; VQ 5999, CP (1) -/19mm)

11-Florí. Marca principal, d'emissió: **roca**. (1354-1387).

11

a/ S. IOHA - NNES B 🪨

r/ +.ARAG - O REX P

p: 3,42gr. ø = 20mm Ref:Bot-254,
Crus-377

Ex. c.: 2 (VQ 5599 bis; BC 9:3,42 gr/20MM)

9

10

11

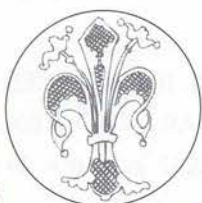

PERE III. PERPINYÀ (Cont.)

12-Florí. Marca principal, d'emissió: **torre apuntada**. (1354-1387).

12

a/ .S.IOHA - NNES.B. W

r/ +.P.REX - ARAGO

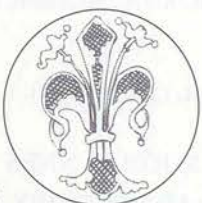
p: 3,42gr. ø = 20mm Ref: Vill-14,
Crus-393

Ex. c.: únic (CP)

13-Florí. Marca principal, d'emissió: **torre apuntada**. (1354-1387).

13

a/ .S.IOHA - NNES.B. W

r/ +.P.ARA - GO.REX

p: 3,414gr. ø = 19mm Inèdit

Ex. c.: únic (CP)

14-Florí. Marca principal, de transició: **elm**. (1354-1387).

14

a/ S. IOHA - NNES.B. W

r/ .P.ARA - GO.REX

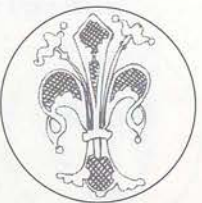
p: 3,48gr ø = 20,2mm Ref: S-V-43,
Crus-387

Ex. c.: únic (CP)

15-Florí. Marca principal de transició: **elm**. (1354-1387).

15

a/ S. IOHA - NNES . B W

r/ +ARAG - O REX P

p: 3,41gr. ø = 20mm Ref: Bot-250,
Crus-386

Ex. c.: nombrosos (MAN (15) 100 a 113 i 231 3,16 a 3,45 gr/18 a 20 mm; GNC 34.167 3,42 gr/20mm; GNC 11.266 3,41gr/20mm; M T - 2 3,45gr/19mm; BC-1 3,47 gr/20mm; nombrosos (CP)).

12

13

14

PERE III. PERPINYÀ (Cont.)

16-Florí. Marca principal, de transició: **rosa d'anells** (1354-1387).

16

a/ S. IOHA - NNES . B .

r/ +ARAG - O REX . P

p: 3,42gr. ϕ = 20mm Ref: Laf-24,
Crus-384

Ex. c.: nombrosos (MAN (33) 28 a 59 i 233 3,26 a 3,49 gr/18 a 21mm; GNC (5) 1 a 5 3,19 a 3,48 gr/19 a 21mm; MPP 24 3,4gr/19mm; BC 2 3,45gr/20mm; BC 4 3,38 gr/20mm; nombrosos (CP)).

17-Mig florí. Marca principal, de transició: **rosa d'anells** (1354-1387)

17

a/ S. IOHA - NNES . B .

r/ +ARAG - O REX . P

p: 1,68 gr. ϕ = 16mm Ref: Laf-24,
Crus-385

Ex. c.: 33 (MAN (11) 78 a 88 1,67 a 1,73 gr/15 a 16mm; GNC 11.268 1,7gr/15mm; GNC.11270 1,68 gr/16mm; GNC 34.190 171 gr/15mm; MT-1 1,65 gr/15mm; MPP 31 1,73 gr/16mm; MPP 32 1,7 gr/-; BC 12 1,7gr/16mm; 15(CP)).

18-Florí. Marca principal, d'emissió: **creu** (1365-1369), armes de la Generalitat de Catalunya.

18

a/ S . IOHA - NNES B

r/ +ARAG - OREX P

p: - ϕ = - Ref: Bot-252, Crus-388
Ex. c.: únic (Colson). No retrobat.

19-Florí. Marca principal, d'emissió: **cap de sarraí** (1371-1374), armes personals de l'arrendador Perpinyà Blan.

19

a/ . S . IOHA - NNES . B .

r/ +.P. ARA - GO . REX

p: 3,44gr ϕ = 20mm Ref:Laf-s/n,
Crus-383

Ex. c.: únic (CP)

15

17

19

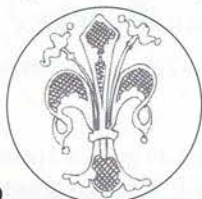
PERE III

SECA de SARAGOSSA

20-Florí. Marca principal, de seca: **C gòtica** (1369-1372).

20

a/ S . IOHA - NNES . B **C**

r/ +ARAG - O REX **P**

p: 3,43gr ϕ = 19mm Ref: Bot-248,

Crus-399

Ex. c.: 25 (MAN 97 3,39gr/20mm; MAN 98 3,44gr/20mm; MAN 99 3,4gr/19mm; GNC 11.272 3,46gr/22mm; MPP 2 A 3,45gr/19mm; VQ 5.600 19 (CP)).

21-Mig florí. Marca principal, de seca: **C gòtica** (1369-1372).

21

a/ S . IOHA - NNES . B **C**

r/ +ARAG - O REX **P**

p: 1,71gr. ϕ = 16mm Ref: Bot-249,

Crus-400

Ex. c.: 15 (GNC 107.435 1,72gr/17mm; GNC 2.221 1,73gr/17mm; GNC 11.273 1,68gr/18mm; VQ 5606; MPP 35 1,7gr/17mm; BC 14 1,67gr/16mm; 9(CP)).

16

20

21

PERE III

SECA de BARCELONA

22-Florí. Marca principal, de seca: **rosa de punts** (1369-1387).

22

a/ S . IOHA - NNES . B . ✠

r/ +ARAG - O REX . P

p: 3,42gr. ϕ = 20mm   Ref: Bot-245,
Crus-389

Ex. c.: numerosos (MAN (18) 60 a 77 3,25 a 3,5gr/18 a 20 mm; GNC 11.269 3,47gr/20mm; GNC 2231 3,44gr/19mm; MPP 29 3,4gr/19mm; MPP 28 3,4gr/20mm; MPP 30 3,45gr/-; BC 3 3,1gr/19mm; RABL 180 -/19mm; numerosos (CP)).

23-Mig florí. Marca principal, de seca: **rosa de punts** (1369-1387).

23

a/ S . IOHA - NNES . B . ✠

r/ +ARAG - O REX . P

p: 1,69gr. ϕ = 15mm   Ref: Bot-248,
Crus-390

Ex. c.: 24 (MAN (8) 89 a 96, 1,67gr a 1,74gr/15 a 17mm; GNC 26.973 1,63gr/15mm; RABL 185 -/14mm; 14(CP)).

24-Quart de florí. Marca principal, de seca: **rosa de punts** (1369-1387).

24

a/ S . IOHA - NNES . B . ✠

r/ +ARAG - O REX . P

p: 0,835gr ϕ = 12mm   Ref: Bot-247,
Crus-391

Ex. c.: 3 (GNC 11.271 0,82gr/12mm; MPP 33 0,85gr/12mm; VQ 5607)

22

23

24

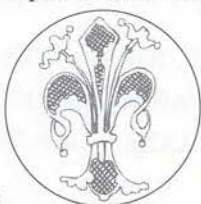
PERE III

SECA de VALÈNCIA

25-Florí. Marca principal, de seca: **torre** (1369-1387).

25

a/ S . IOHA - N NES . B **M**

r/ +ARAG - OREX . P

p: 3,4gr. ϕ = 20mm Ref: Bot-242,
Crus-392

Ex. c.: nombrosos (MAN 19 1 al 17,229 i 230 3,07 a 3,46gr/19 a 20mm; GNC 107.434 3,42gr/19mm; GNC 111.425 3,39gr/19mm; GNC 11.264 3,4gr/20mm; MPP 8 3,45gr/20mm; MT-3 3,43gr/20mm; MT-4 3,45gr/19mm; BC 5 3,4gr/21mm; BC 6 3,4gr/20mm; nombrosos (CP)).

26-Mig florí. Marca principal, de seca: **torre** (1369-1387)

26

a/ S . IOHA - NESS. B **M**

r/ +ARAG - O REX . P

p: 1,68gr. ϕ = 16mm Ref: Bot-242,
Crus-394

Ex. c.: 41 (MAN (10) 18 a 27 1,53 a 1,72gr/15 a 17mm; GNC 11.265 1,7gr/16mm; GNC 34.168 1,7gr/17mm; NC 29.214 1,71gr/14mm; BC 10 1,7gr/17mm; BC 11 1,72 gr/17mm; 26(CP)).

27-Quart de florí. Marca principal, de seca: **torre** (1369-1387).

27

a/ S . IOHA - N NES . B **M**

r/ +ARAG - O REX . P

p: 0,83gr ϕ = 12mm Ref: Bot-243,
Crus-395

Ex. c.: 5 (GNC 107.433 0,84gr/12mm; VQ 5608; 3 (CP)).

25

26

27

PERE III. VALÈNCIA (Cont.)

28-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1369-1387)

28

a/ S . IOHA - NNES . B.

r/ +ARAG - O REX P

p: 3,42gr. ϕ = 19mm Ref:Petit-132,

Crus-397

Ex. c.: 3 o 4 dubtosos (CP)

29-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** (1369-1387).

29

a/ S . IOHA - NNES . B.

r/ +ARAG - O REX P

p: 1,7gr. ϕ = 16mm Ref:Bot-257,

Crus-398

Ex. c.: 2 (VQ 5604; BNM segons Heiss)

28

29

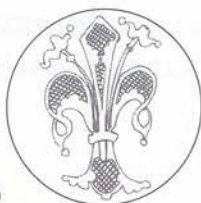
JOAN I (1387-1396)

SECA de BARCELONA

30-Florí. Marca principal, de seca: **creu equilateral** (1388-1396).

30

a/ S . IOHA - NNES . B . ✚

r/ +ARAG - O REX IO

p: - $\phi = 19\text{mm}$ Ref: Bot-268,

Crus-465

Ex. c.: únic (Massot, 35)

31-Florí. Marca principal, de seca: **creu sobre pal** (1387-1396).

31

a/ S . IOHA - NNES . B . †

r/ +ARAG - O REX IO

p: 3,44gr $\phi = 19\text{mm}$ Ref: Bot-269,

Crus-466

Ex. c.: 8 (MPP 55 3,43gr/20mm; MPP 56 3,46gr/19mm; 6 (CP)).

32-Mig florí. Marca principal, de seca: **creu sobre pal** (1387-1396).

32

a/ S . IOHA - NNES B †

r/ +ARAG - O REX IO

p: 1,72gr. $\phi = 15\text{mm}$ Ref: Bot-270,

Crus-467

Ex. c.: 5 (MAN 131 1,73gr/15mm; RABL 182 -/15mm; MPP 57 1,74gr/15 mm; 2 (CP)).

30

31

32

JOAN I

SECA de PERPINYÀ

Malgrat que Joan I va determinar que l'elm fos la marca distintiva del taller de Perpinyà no hem pogut constatar l'existència de cap florí d'aquest taller i regnat. Mateu i Calicó l'inclouen, sens acreditar-ne l'existència i tampoc n'hi havia cap exemplar a l'Arxiu Calicó, ni a cap dels fons fins ara consultats.

SECA de VALÈNCIA

33-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1387-1396).

33

a/ S . IOHA - NNES . B .

r/ +ARAG - O REX IO

p: 3,42gr. $\phi = 20\text{mm}$ Ref: Bot-266,
Crus-471

Exc. c.: 36 (MAN 118 3,4gr/20mm; MAN 119 3,45gr/18mm; MAN 120 3,44gr/20mm; MAN 121 3,45gr/20mm; GNC 107.459 3,46gr/19mm; MPP 52 3,45gr/-; MPP 53 3,45gr; BC 16 3,49gr/20mm; 28 (CP)).

34-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona**. (1387-1396)

34

a/ S . IOHA - NNES . B .

r/ +ARAG - O REX IO

p: 1,7gr $\phi = 15\text{mm}$ Ref: Bot-267,
Crus-472

Exc. c.: 19 (MAN 122 1,65gr/16mm; MAN 123 1,71gr/15mm; MAN 124 1,76gr/15mm; IVDJ 1,72gr/15mm; MPP 54 1,74gr/-; VQ 5760; 12 (CP)).

33

34

JOAN I

SECA de MALLORCA

35-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1390-1396).

Marques complementàries: **petxines** acantonant les figures de l'anvers i el revers del mestre de seca Eimeric.

35

a/ S . IOHA - NNES . B . M

r/ +ARAG - O REX . IO

p: 3,4gr. ø = 19mm Ref: Bot-271,
Crus-469

Ex. c.: 36 (GNC (6) 2.222, 2.223, 11.275, 11.276, 26.975, 34.188 3,14 a 3,46gr/18 a 21mm; MAN (4) 125, 126, 234, 235 3,39 a 3,45gr/19 a 20mm; MPP 59 3,08gr/-; RABL 186 -/19,5mm; BC 15 3,36gr/19mm; VQ 5.758; 21 (CP)).

36-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1390-1396)

Marques complementàries: **petxines** acantonant les figures de l'anvers i el revers del mestre de seca Eimeric.

36

a/ S . IOHA - NNES . B . M

r/ +ARAG - O REX . IO

p: 1,71gr ø = 16mm Ref: Bot-272,
Crus-470

Ex. c.: 26 (GNC (5) 11.277, 17.619, 18.251, 34.211, 34.189, 1,67 a 1,73gr/15 a 18mm; MAN (5) 127 a 130 i 236 1,62 a 1,7gr/15 a 16mm; MPP 60 1,7gr/16mm; VQ 5759; BC 17 1,72gr/16,5mm; 13 (CP)).

37-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1390-1396).

Marques complementàries: **petxines** acantonant la figura de l'anvers únicament, del mestre de seca Eimeric.

37

a/ S . IOHA - NNES . B . M

r/ +ARAG - O REX . IO

p: 1,71gr. ø = 15mm Ref: Vill-50,
Crus-470.1

Ex.c.: 2 (CP).

Nota: No hem inclòs el quart de florí de marca de seca il·legible, Rueda 132, perquè la inicial del rei és tallada i no hi ha, per tant, garanties que sigui de Joan I.

35

36

37

MARTI I (1396-1410)

SECA de BARCELONA

38-Florí. Marca principal, de seca: **B** (1396-1398)

38

a/ S IOHA - NNES . B . **B**

r/ +ARAGO - REX **MR**

p: 3,39gr ϕ = 20mm   Ref: Bot-305,
Crus-485

Ex. c.: 4 (MAN 142 3,39gr/20mm; VQ 5803; 2(CP)).

39-Florí. Marca principal, del tesorero: **escac en cairó** (1398-1410) que correspon a l'heràldica personal del tesorero general Desplà.

39

a/ S . IOHA - NNES B **✠**

r/ +ARAGO - REX **MR**

var.1: r/ +ARAGO-REX **MR**

var.2: r/ +ARAGO-REX **MR**

var.3: r/ +ARAGO-REX **M**

p: 3,42gr. ϕ = 20mm   Ref: Bot-290,
Crus-484

Ex. c.: 23 (MAN 139 3,42gr/20mm; MAN 140 3,45gr/18mm; MAN 141 3,44gr/18mm; GNC 11.279 3,37 gr/20mm; RABL 193 -/18mm; VQ 5802; 17 (CP)).

38

39

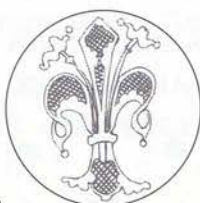

40-**Florí.** Marca principal, del tresorer: **escac en cairó** (1398-1410) que correspon a l'heràldica personal del tresorer general Desplà. Contramarca d'un **escudet català en cairó** a l'esquerra del camp de l'anvers.

40

a/ i r/ com el tipus 39, amb la contramarca indicada.

p: 3,36 gr. ø = 20mm Ref:FCE-5

Ex. c.: únic (CP)

41-**Mig florí.** Marca principal, del tresorer: **cairó tallat per aspa** (1398-1410), forma simplificada de l'heràldica personal del tresorer general Desplà.

41

a/ S . IOHA - NNES B ❖

r/ +ARAGO - REX M

var.1: r/ +ARAGO-REX M

p: 1,69 gr. ø = 15mm Ref: Crus-483

Ex. c.: 7 (GNC 11.289 1,67gr/15mm; GNC 11.290 1,68gr/16mm; MPP 46 1,7gr/15mm; MPP 47 1,7gr/15mm; 3 (CP)).

Nota: No s'ha constatat cap exemplar del florí amb aquesta marca en la forma simplificada (Crus-482, derivat de Calicó).

40

41

MARTI I

SECA de VALÈNCIA

42-**Florí**. Marca principal, de seca: **corona** (1396-1398).

42

a/ S . IOHA - NNES . B .

r/ +ARAG - O REX.

p: 3,43gr. ϕ = 20mm Ref: Bot-288,
Crus-505

Ex. c.: 6/9 (alguns exemplars són dubtosos) (MAN 133 3,43gr/19mm; GNC 26.977 3,42gr/19mm; MPP 73 3,5gr/20mm; 6 (CP)).

Nota: No s'ha constatat cap exemplar amb les varietats de llegenda del revers acabant en M, MA, MAR i MART assenyalades per Calicó, 17, 18, 20 i 21 respectivament.

43-**Mig florí**. Marca principal, de seca: **corona** (1396-1398).

43

a/ S . IOHA - NNES . B .

r/ +ARAG - O REX

p: 1,71gr. ϕ = 15mm Ref: Bot-289,
Crus-506

Ex. c.: 12 (GNC 11.286 1,7gr/16mm; MAN 134 1,7gr/15mm; MPP 62 1,7gr/15mm; MPP 63 1,7gr/-; VQ 5807; 7 (CP)).

42

43

44-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1398-1410).

Marca complementària: **cairó tallat per aspa**, forma simplificada de l'heràldica personal del tresorer general Desplà, situada a l'anvers a la dreta dels peus de s. Joan.

44

a/ . S . IOHA ❖ -NNES . B .

r/ +ARAG - O REX

p: 3,43gr. ϕ = 20mm Ref: Bot-301,
Crus-504

Ex. c.: 50 (MAN (6) 135 a 138 i 238 3,38 a 3,46gr/18 a 19mm; MPP 72 3,45gr/20mm; BC 18 3,45gr/20mm; BC 19 3,4gr/20mm; MPP 71 3,4gr/-; MPP 73 3,5gr/-; GNC 34.193 3,4gr/19mm; GNC 11.285 3,41gr/20mm; VQ 5804;36 (CP).

Nota: No s'ha constatat cap de les variants M, MA i MAR assenyalades per Calicó, núm. 22.

45-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** (1398-1410).

Marca complementària: **cairó tallat per aspa**, forma simplificada de l'heràldica personal del tresorer general Desplà, situada a l'anvers a la dreta dels peus de s. Joan.

45

a/ S . IOHA ❖ - NNES B

r/ +ARAG - O REX

p: 1,6gr ϕ = 15,5 mm Ref: Petit-189

Ex. c.: 2 (IVDJ; 1 (CP)).

Nota: No hem pogut examinar cap exemplar d'aquest mig florí. Mateu diu que en va veure un a l'IVDJ i Petit en reproduïx un altre en fotografia. L'únic risc seria que Petit hagués emprat una fotografia reduïda d'un florí amb l'afany d'il·lustra-lo refiant-se del testimoni de Mateu.

44

45

MARTI I

SECA de MALLORCA

46-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1396-1398)

Marques complementàries: **petxines** acantonant les figures de l'anvers i del revers, heràldica del mestre de seca Eimeric.

46

a/ S . IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 3,45gr. ø = 19mm Ref: Cal-23,
Crus-486

Ex. c.: 3 (CP)

Nota: No hem constatat cap florí amb les variants M, MA i MART que assenyala Calicó, núm. 23

47-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1396-1398)

Marques complementàries: **petxines** acantonant les figures de l'anvers i del revers, heràldica del mestre de seca Eimeric.

47

a/ S . IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 1,7gr ø = 16mm Ref: Laf-95,
Crus-487

Ex. c.: 2/3 (MPP 95 1,7gr/15mm; 1/2 (CP)).

48-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1396-1398)

Marques complementàries: **petxina** a l'anvers, heràldica del mestre de seca Eimeric.

Contramarca d'un **escudet català en cairó** a l'anvers a l'esquerra de s. Joan.

48

a/ S . IOHA - NNES B M

r/ Indeterminat

p: - gr ø = 19,5mm Ref: Bot-316,
Crus-486. 4

Ex. c.: 2/3 (VQ 5826; VQ 5827; Heiss 72-7)

46

47

48

49-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1398-1399)

Marques complementàries: a l'anvers **cairons partits per aspa** del tresorer general Desplà i al revers **T-T**, heràldica del mestre Pelegrí, en ambdós casos acantonant les figures.

a/ S I . HA - . . . S B M

r/ . . . . .

p: 1,64gr. ø = 15mm Ref: Bot-304,
Crus-489

Ex. c.: únic (GNC 34.196)

Nota: Hem suprimit el florí amb aquestes mateixes marques, Crus-488, derivat de Calicó-25 per manca d'evidència.

50-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica**. (1398-1399).

Marques complementàries: a l'anvers **escac en cairó-T sobre petxina** i al revers **cairó partit per aspa-T sobre petxina**, en ambdós casos acantonant les figures. L'escac i el cairó partit son les marques heràldiques del tresorer general Desplà i la T sobre petxina correspon al temps de regiment del mestre de seca Pelegrí.

49

a/ S . IOHA - N NES . B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,38gr. ø = 20mm Ref: Vill-62,
Crus-490

Ex. c.: 5 (GNC 11.294 3,33gr/19mm; GNC 2.225 3,34gr/18mm; MAN 145 3,37gr/19mm; MAN 237 3,43gr/18mm; 1 (CP)).

49

50

51-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1398-1399)

Marques complementàries: tant a l'anvers com al revers **escac en cairó-T sobre petxina** acantonant les figures. L'escac és l'heràldica del tresorer general Desplà i la T sobre petxina correspon al temps del regiment del mestre de seca Pelegrí.

51

a/ S IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,48gr. ø = 19mm Ref: Rueda-148, Crus-491

Ex. c.: únic (MAN 148, per bé que Rueda no esmenta la marca T sobre petxina de l'anvers)

52-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1398-1399)

Marques complementàries: igual que en el florí anterior, amb l'afegit d'una T sobre l'escac en cairó del revers.

52

a/ S . IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: -gr. ø = 19mm Ref: Inèdita

Ex. c.: 2 (ABL 192 -/19mm; 1 (CP)).

53-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1398-1399).

Marques complementàries: **cairó partit per aspa-T sobre petxina** acantonant les figures de l'anvers i el revers. El cairó és la marca heràldica del tresorer general Desplà i la T sobre petxina correspon al mestre de seca Pelegrí.

53

a/ S IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 1,67gr. ø = 17mm Ref: Rueda-149

Ex. c.: únic (MAN 149, descrit per Rueda com portant escacs en lloc dels cairons tallats per aspa que, al nostre criteri, hi ha).

51

52

53

54-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1399-1409).

Marques complementàries: a l'anvers **escac en cairó-petxina** i al revers **cairó tallat per aspa-petxina**, en ambdós casos acantonant les figures. L'escac i el cairó corresponen a l'heràldica de Desplà i les petxines corresponen al mestre de seca Eimeric.

54

a/ S IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 3,42gr. ø = 20mm Ref: Bot-312,

Crus-495

Ex. c.: 30 (GNC 11.293 3,42gr/19mm; GNC 34.195 3,43gr/19mm; MT 3,43gr/19mm; MAN 146 3,46gr/20mm; MAN 147 3,46gr/19mm; MPP 74 3,45gr/20mm; MPP 75 3,45gr/-; MPP 76 3,45gr/-; 22(CP).

Nota: En aquest florí i el seu mig s'observen, a voltes formes degenerades en el dibuix de les petxines, fins ara de bon art.

A partir d'aquests tipus amb Desplà-petxina s'inicia un procés d'alteracions en les llegendes i marques molt característic dels florins mallorquins des d'aquest moment. D'una banda les dues NN de la llegenda de l'anvers solen aparèixer nexades, a voltes deixant un pal sense lligar entre les N nexades i la E, que es llegeix, per tant, com una I. En altres casos s'afegeix igualment una I entre les dues N i la E. També hi ha peces en què la B final degenera, apropant-se a una R. Aquestes diferències combinades entre si i amb graus diversos de degeneració produeixen tot un seguit de petites variants que no detallarem. Descriurem el tipus adoptant la forma que es presenta amb major freqüència. Una altra alteració afectarà des d'ara la marca M gòtica, que perd el seu bon art, es fa més petita i a voltes no la trobem en la seva posició horitzontal sinó seguint la posició radial de les lletres de la llegenda. Tampoc catalogarem variants per aquests petits detalls que afecten la marca de seca.

55-Florí. Marca principal: no en porta (1399-1409).

Marques complementàries com el florí anterior.

55

a/ S : IOHA - NNDS B :

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 3,29gr. ø = 20mm Ref: Inèdita

Ex. c.: 2 (CP).

54

55

56-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1399-1409).

Marques complementàries: només a l'anvers, **escac en cairó-petxina** acantonant la figura i corresponents al tresorer general Desplà i al mestre de seca Eimeric.

56

a/ S . IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,45gr. ø = 20mm Ref: Laf-82

Ex. c.: 2 (MPP 82 3,45gr/22mm; VQ 5.821).

57-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1399-1409).

Marques complementàries: com les del florí 54, però al revers invertides, és a dir, **petxina-cairó partit per aspa**. Es tracta, sens dubte, d'un error de gravador.

57

a/ S . IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,34gr ø = 19mm Ref: Inèdita

Ex. c.: 2 (CP).

58-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1399-1409)

Marques complementàries: tant a l'anvers com al revers **cairó partit per aspa-petxina**, acantonant les figures. Corresponen, respectivament a les heràldiques personals del tresorer general Desplà i del mestre de seca Eimeric.

58

a/ S IOHA - NNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

var. 1: r/ +ARAGO-REX M R

p: 1,72gr. ø = 16mm Ref: Bot-313, Crus-493

Ex. c.: 18 (MAN 143 1,69gr/16mm; MAN 144 1,7gr/14mm; GNC 2.226 1,7gr/15mm; MPP 77 1,75gr/16mm; BC 22 1,72gr/16mm; 13 (CP)).

Nota: En un exemplar d'aquest mig florí (Subh. Herrero de Madrid maig 1992) les marques podrien estar rectificades a l'anvers, corregint un error com el del florí 57. Seria, doncs cairó-petxina corregint un error petxina-cairó.

56

57

58

59-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1399-1409)

Marques complementàries: com les del tipus anterior, però només a l'anvers.

59

a/ S IOHA - NNES . B M

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 1,73gr. ø = 16mm Ref: Com-8
(Es també el Crus-494, indicat florí, per error)

Ex. c.: 2 (CP)

Nota: S'ha suprimit, per falta d'evidència el florí cairó partit per aspa-petxina a anvers i revers, Crus-492 i el d'escac en cairó-petxina al revers, Crus-496, arrossegats ambdós de Calicó, 24 i 28. També hem suprimit el VQ 5.816 que creiem es tracta del nostre 54.

60-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1409).

Marques complementàries: a l'anvers i al revers **escudet català en cairó-cairó partit per aspa**, que corresponen respectivament a la Procuradoria Reial i al tresorer general Desplà. Aquestes marques s'han gravat corregint un encuny amb les marques del 54, és a dir, escac-petxina i cairó partit per aspa-petxina.

60

a/ S . IOHA - NNES R M

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 3,41gr. ø = 18mm Ref: Inèdita

Ex. c.: 2 del mateix encuny (CP).

61-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1409).

Marques complementàries: com les del florí anterior però a l'anvers la marca de Desplà completa, és a dir, l'escac en cairó.

61

a/ S IOHA - NNES R M

r/ +ARAGO - REX MÆ

p: 3,36gr. ø - 20mm Ref: Rueda-150,
Crus-500

Ex. c.: 4 (MAN 150 3,36gr/20mm; 3 (CP)).

59

60

61

62-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1409).

Marques complementàries: com les del florí 60.

62

a/ S IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 1,72gr. ø = 17mm Ref: VQ 5.830

Ex. c.: 2 (VQ 5.830; 1 (CP)).

Nota: La correcció d'encunys afecta només el tipus 60, però no als tipus 61 i 62.

63-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1409-1413)

Marques complementàries: **escac en cairó-bou** a l'anvers i **cairó tallat per aspa-bou** al revers. Les marques en cairó corresponen al tresorer general Desplà i els bous al mestre de seca Lloscos.

63

a/ S IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,42gr. ø = 19mm Ref: Bot-310,
Crus-503

Ex.c.: 6 (VQ 5.814 : 5 (CP)).

64-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1409-1413).

Marques complementàries: **cairó partit per aspa-bou** a l'anvers i al revers, corresponents respectivament a les heràldiques del tresorer general Desplà i al mestre de seca Lloscos. Punt entre els peus de s. Joan.

64

s/ S IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 1,72gr. ø = 16mm Ref: Bot-311,
Crus- 502

Ex. c.: 12 (MAN 152 1,72gr/16mm; MAN 151 1,7gr/14mm; GNC 34.197 1,73gr/15mm; IVDJ; VQ 5.815: 6 (CP)).

Nota: Aquests florins i mitjos florins, 63 i 64 es pogueren haver emès també durant l'Interregne i el primer any del regnat de Ferran I, etapa en la qual segueixen coincidint el tresorer general Desplà i el mestre de seca Lloscos, a Mallorca.

62

63

64

INTERREGNE (1410-1412)

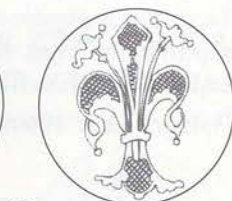
S'ha suprimit el florí 530, llegenda ARAGOXES o ARAGOAES per tractar-se d'un fals, segons ho han demostrat les anàlisis de contingut de fi. L'hem catalogat a l'apartat dels falsos.

FERRAN I (1412-1416)

Nota: El florí Crus-749 atribuït a aquest regnat i a la seca de Perpinyà l'atribuïm ara a Ferran II i a la seca de Barcelona en haver aparegut documentació de l'emissió en aquest taller. Vegeu el text.

SECA de BARCELONA

65-Florí. Marca principal, del tresorer: **escac en cairó** (1412-1413) que correspon a l'heràldica personal del tresorer general Desplà.

65

a/ S . IOHA - NNES B ❖

r/ +ARAGO - REX F❖

var. 1: r/ +ARAGO-REX F❖

var. 2: r/ +ARAGO-REX FR

p: 3,4gr. ø = 20mm Ref: Bot-339,
Crus-750

Ex. c.: 7 (MPP 88 3,46gr/20mm; MPP 89 3,35gr/20mm; BC 25 3,4gr/21mm; VQ 5.900; VQ 5.901; 2(CP)).

66-Mig florí. Marca principal, del tresorer: **cairó partit per aspa** (1412-1413) forma simplificada de l'heràldica personal del tresorer general Desplà.

66

a/ S IOHA - NNES B ❖

r/ +ARAGO - REX F❖

p: 1,72gr. ø = 16mm Ref: Vill-73

Ex. c.: únic (CP).

Nota: Villaronga assenyala com a marca escac en cairó, que recull també Crus-751. Reexaminada la peça creiem més probable que es tracti del cairó tallat per aspa.

65

66

FERRAN I (1412-1416)

SECA de VALÈNCIA

67-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1412-1413).

Marca complementària: **cairó partit per aspa** a la dreta dels peus de s. Joan, a l'anvers. És l'heràldica simplificada del tresorer general Desplà.

67

a/ .S. IOHA ❖ - NNES B 🕌

ρ/+ ARAG - OREX. PR

var. 1: r/+ARAG-O REX PE

var. 2: r/+ARAG-O REX F

p: 3,41gr. ø = 20mm Ref: Bot-335,337,

Crus-760

Ex. c.: 20 (MAN 156 a 160 3,34 a 3,46gr/19 a 20mm; GNC 11.298 3,41gr/19mm; GNC 2.229 3,41gr/18mm; GNC 33.210 3,43gr/19mm, GNC 107.460 3,4gr/19mm; MPP 86 3,46gr/19mm; MPP 87 3,28gr/19mm; VQ 5.898; VQ 5.899; 7 (CP)).

68-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1413-1416).

68

a/ .S. IOHA - NNES B 🕌

r/+ARAG - O REX F

p: - ø = 20mm Ref: Cal-38, Crus-761.2

Ex. c.: 1/3 (1 (CP); MAN 153 i 154, dubtosos)

Nota: Les variants FE i FR (Crus-761 i 761.1) no s'han constatat.

69-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** (1413-1416).

69

a/ .S. IOHA - NNES.B. 🕌

r/+ARAG - O REX F

p: 1,72gr. ø = 15mm Ref: Bot-336, Crus-762.

Ex. c.: 11 (GNC 11.299 1,75gr/15mm; GNC 11.300 1,69gr/14mm; MAN 155 1,75gr/15mm; MPP 85 1,7gr/15mm; VQ 5902; 6 (CP)).

67

68

69

FERRAN I

SECA de MALLORCA

70-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1413).

Marques complementàries: **escac en cairó-lleó** a l'anvers i **cairó tallat per aspa-lleó** al revers. Els cairons corresponen a l'heràldica personal del tresorer general Desplà i el lleó és un element heràldic del mestre de seca Torelló.

70

a/ S.IOHA - HNES B M

r/ +ARAGO - REX M R

var. 1: a/punt entre els peus de s. Joan.

p: 3,41gr. ø = 19mm Ref: Bot-324,

Crus-752

Ex. c.: 8 (MPP 81 3,45gr/19mm; VQ 5.824; 6 (CP)).

Nota: Hem suprimit el mig florí amb aquestes marques Crus-753 en no haver pogut constatar-ne evidència.

71-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1413)

Marques complementàries: **cairó tallat per aspa-lleó** a l'anvers i revers. El cairó és la simplificació de l'heràldica del tresorer general Desplà i el lleó és un element heràldic del mestre de seca Torelló.

71

a/ S IOHA - HN... M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 1,73 gr. ø = 15mm Ref: Bot-325,

Crus-754

Ex. c.: 3 (GNC 34.198 1,73gr/16mm; MAN 165 1,73gr/15mm; 1 (CP)).

72-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1413-1419).

Marques complementàries: a l'anvers les del florí 63 i al revers les del florí 73. Es tracta, doncs, d'una combinació d'encuny

72

a/ S. IOHA - HNIES B M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,42gr. ø - 19mm Ref: Inèdita

Ex. c.: únic (CP)

70

71

72

73-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1413-1419).

Marques complementàries: **lleó-bou** a l'anvers i al revers, signes heràldics del mestre de seca Torelló.

73

a/ S IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

var. 1: a/ punt entre els peus de s. Joan

var. 2: a/ punt entre la M i el cap de s. Joan

p: 3,43gr. ø = 20mm Ref: Crus-758

Ex. c.: 21 (MAN 161 3,47gr/20mm; MAN 162 3,41gr/20mm; MAN 163 3,5gr/19mm; GNC 34.192 3,46gr/19mm; MPP 78 3,45gr/20mm; MPP 79 3,47gr/20mm; VQ 5.808; 14 (CP)).

74-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1413-1419).

Marques complementàries: **lleó-bou** a l'anvers i al revers, signes heràldics del mestre de seca Torelló.

74

a/ S IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

var. 1: a/ punt entre els peus de s. Joan

p: 1,69gr. ø = 15mm Ref: Crus-759

Ex. c.: 8 (MAN 164 1,71gr/14mm; MPP 80 1,68gr/17mm; BC 26 1,65gr/16mm VQ 5.809; 4 (CP)).

75-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1413-1419).

Marques complementàries: **bou-lleó** a l'anvers i al revers, signes de Torelló, disposats en ordre invers.

75

a/ S. IOHA - HNI : S : R M

r/ . . . AGO - REX M . .

p: - ø = 16mm Ref: Inèdita

Ex. c.: únic (CP).

Nota 1: Els tipus 73, 74, 75 poden haver estat encunyats també durant els primers temps del regnat d'Alfons el Magnànim, ja que l'actuació del mestre Torelló s'allarga fins el 1419.

Nota 2: Els florins amb marques de cavall, Crus-755, 756 i 757 s'atribueixen ara a Joan II. Vegeu el text.

73

74

75

ALFONS IV (1416-1458)

SECA de PERPINYÀ

76-Florí. Marca principal, de seca: **elm** (1416-1426).

76

a/ . . IOHA - NNES B

r/ +ARAG - O REX.A

p: 3,39gr. ϕ = 20mm Ref: Cal-44,
Crus-788

Ex. c.; únic (CP).

77-Florí. Marca principal, de seca: **elm** (1426-1431)

Marca complementària: **estrella o sol** a l'anvers a la dreta de s. Joan, heràldica del tresorer general Sarçola.

77

a/ .S. IOHA - NNES B

r/ +ARAG - O REX A

p: 3,3gr. ϕ = 20 mm Ref: Vil., Crus-789

Ex. c.: 2 (CP).

SECA de BARCELONA

78-Florí. Marca principal, de seca: **B tombada** (1416-1426)

78

a/ S IOHA - NNES B

r/ +ARAGO - REX ALF

p: - ϕ = - Ref: Bot-377, Crus-782

Ex. c.: únic (BNM segons Heiss)

Nota: L'única font és el dibuix de Heiss on la B apareix inclinada, de manera que no podem descartar que fos en realitat una corona.

76

77

78

79-Mig florí. Marca principal, de seca: **B tombada** (1416-1426).

79

a/ S IOHA - NNES B

r/ +ARAGO - REX AL

p: 1,7gr. ϕ = 15mm Ref: Bot-368,
Crus-783

Ex. c.: 2 (FMC 1,7gr/15mm; 1 (CP)).

80-Florí. Marca principal, del tresorer: **escac en cairó** (1416-1426), del tresorer Desplà II(?). També podria ésser una marca immobilitzada.

80

a/ S. IOHA - NNES B

r/ +ARAG - O REX A

p: - ϕ - 20mm Ref: Bot-373, Crus-777

Ex. c.: 2 (CP). Cap dels dos exemplars és, però, prou clar. En el Botet-373, arrossegat de Massot-56 la marca no es veu bé i en l'altre exemplar és dubtós el nom del rei.

Nota: S'ha descartat el florí marca cairó partit per aspa (FCE-3, Crus-779) per basar-se únicament en la fotografia d'un florí on la marca no es veu amb prou precisió.

81-Mig florí. Marca principal, del tresorer: **cairó partit per aspa** (1416-1426), del tresorer Desplà II (?). També podria ésser una marca immobilitzada.

81

a/ S : IOHA - NNES B

r/ . . . ARAGO - REX ALF

p: 1,76gr. ϕ = 15mm Ref: Bot-374,
Crus-778

Ex. c.: 2 (VQ 5.924; 1 (CP)).

Nota: L'escudet de la peça de Vidal-Quadras es impossible de distingir. Després d'examinar l'altre exemplar ens inclinem a creure que és un cairó partit per aspa.

79

80

81

82-**Florí.** Marca principal, del tresorer: **escac quadrat** (1416-1426), del tresorer Desplà II, d'un altre tresorer (Diez d'Aux ?) o potser una marca immobilitzada i de posició variada respecte al 80.

82

a/ . S . IOHA - NNES . B . ☒

r/ +ARAG - O REX AL

var. 1: r/ +ARAGO-REX ALF

var. 2: r/ +ARAGO-REX ALFO

p: 3,44gr. ø = 21mm Ref: Crus-780

Ex. c.: 3 (GNC 11.305 3,44gr/19mm; 2 (CP)).

Nota: Botet ja el publica amb el núm. 375 i procedent del Massot-57, però sense assenyalar la posició horitzontal de l'escac.

83-**Mig florí.** Marca principal, del tresorer: **escac quadrat** (1416-1426), del tresorer Desplà II, d'un altre tresorer (Diez d'Aux?) o potser una marca immobilitzada i de posició variada respecte al tipus 80.

83

a/ . S . IOHA - NNES B . ☒

r/ +ARAGO - REX ALF

p: 1,71gr. ø = 16mm Ref: FCE-4,
Crus-781

Ex. c.: únic (CP)

Nota: No es pot descartar que es tracti, en realitat, d'un quadrat partit en creu, equivalent a la marca simplificada de Desplà.

82

83

84-**Florí.** Marca principal, del tresorer: **estrella o sol** (1426-1431), heràldica personal del tresorer general Sarçola.

84

a/ S . IOHA - NNES . B . *
r/ +ARAGO - REX ALF
p: 3,4gr. ϕ = 19mm Ref: Crus-785

Ex. c.:2 (MAN 192 3,4gr/19mm; 1 (CP)). L'estrella sembla inscrita en un cercle.

85-**Mig flori.** Marca principal, del tresorer: **estrella o sol** (1426-1431), heràldica personal del tresorer general Sarçola.

85

a/ S . O.A - NNES . B . *
r/ . . .AGO - REX ALF
p: 1,68gr. ϕ = 16mm Ref:Rueda 194

Ex. c.: únic (MAN 194). L'estrella, estrafeta, sembla una creu d'extrems bifurcats.

84

85

ALFONS IV. BARCELONA (Cont.)

86-**Florí**. Marca principal, del tresorer: **cérvol** (1431-1436), heràldica personal del tresorer general Sirvent.

86

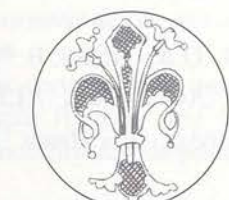
a/ S . IOHA - NNE . . .

p/+ ARAGO - REX AL

p: 3,4gr. ø = 19mm Ref: Crus-ANS

Ex. c.: únic (CP).

87-**Florí**. Marca principal, del tresorer: **marc** (1448-1458), heràldica del tresorer general Mercader.

87

a/ . S . IOHA - NNES . B .

r/+ARAGO - REX ALF

p: 3,46gr. ø = 19mm Ref: Inèdita

Ex. c.: únic (CP)

88-**Mig florí**. Marca principal, del tresorer: **marc** (1448-1458), heràldica del tresorer general Mercader.

88

a/ S . IOHA - NNES B

r/ . . . ARAGO - REX ALF

p: - ø = 16mm Ref: Bot-378,
Crus-784.

Ex. c.: únic (VQ 5.925)

Nota: El florí i mig florí a nom d'Alfons i sense marca de seca els hem considerat emesos en els primers mesos de l'aixecament contra Joan II i els hem situat, per tant, en el regnat d'Enric de Castella. Són els Crus-786-787.

86

87

88

ALFONS IV

SECA de VALÈNCIA

89-**Florí**. Marca principal, de seca: **corona** (1416-1426).

89

a/ S : IOHA - NNES : B:

r/ +ARAG - O REX

var. 1: a/corona inclinada, seguint la direcció de la llegenda.

var. 2: a/un punt a cada banda dels peus de s. Joan.

var. 3: a/un punt abans dels peus de s. Joan.

var. 4: a/un punt abans i un punt enmig dels peus de s. Joan.

var. 5: a/punt abans i dos punts enmig dels peus de s. Joan.

p: 3,43gr. ϕ = 20mm Ref: Bot-367, Crus-811.1

Ex. c.: 25 (GNC (5) 2.230, 11.302, 11.303, 11.304, 34.215 3,4 a 3,44gr/20 a 22mm; MAN (5) 166 a 170 3,44 a 3,48gr/19 a 20mm; MPP 98 3,45gr/20mm; IVDJ -/20mm; MPP 97 3,45gr/20mm; MPP 99 3,4/19mm; MPP 100 3,45gr/-; VQ 5.917; 9 (CP)).

Nota: S'han descartat les variants AL i ALF, Crus-811 i 811.2, arrossegades de Calicó 48 i 49 per no haver-ne constatat evidència.

90-**Mig florí**. Marca principal, de seca: **corona** (1416-1426).

90

a/ S . IOHA - NNES B

r/ +ARAG - O REX

var. 1: a/ corona inclinada seguint la direcció de la llegenda.

var. 2: a/ punt abans dels peus de s. Joan.

var. 3: a/ punt al mig dels peus de s. Joan.

var. 4: a/ punt abans i enmig dels peus de s. Joan.

var. 5: a/ punt abans i després dels peus s. Joan.

var. 6: r/A apuntada amb travesser a dalt.

p: 1,72gr. ϕ = 16mm Ref: Bot-368, Crus-812

Ex. c.: 7 (GNC 11.274 1,76gr/15mm; ABL 183 -/15mm; VQ 5.918; VQ 5.919: 3 (CP)).

89

90

ALFONS IV. VALÈNCIA (Cont.)

91-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1416-1426).

Marca complementària: **cairó tallat per aspa**, marca simplificada de la heràldica d'un possible tresorer general Desplà II, a l'anvers, a la dreta dels peus de s. Joan.

91

a/ S . IOHA ❖ - N NES B

r/ +ARAG - O REX R

var. 1: r/A apuntada amb travesser a dalt.

p: - ø = 20mm Ref: Cal-50,
Crus-810.1

Ex. c.: 2 (CP).

Nota: No s'ha constatat cap exemplar acabat en AL, Crus-8101.

92-Florí. Marca principal, de seca: **torre** (1426-1431)

Marca complementària: **estrella o sol**, heràldica del tresorer general Sarçola a l'anvers, a la dreta dels peus de s. Joan.

92

a/ . S . IOHA * - NN S. B. R

r/ +ARAGO - REX ALFO

var. 1: r/ARAGO-REX ALF

p: 3,35gr. ø = 20mm Ref: Bot-379,
Crus-808

Ex. c.: 2 (MPP 103 3,35gr/20mm; 1 (CP)).

93-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1426-1431)

Marca complementària: **estrella o sol**, heràldica del tresorer general Sarçola a l'anvers, a la dreta dels peus de s. Joan.

93

a/ S . IOHA * - N NES . B . R

r/ +ARAG - O REX R

p: - ø = 20mm Ref: VQ-5.916,
Crus-809

Ex. c.: 2 (V 5.916; 1 (CP)).

91

92

93

94-Florí. Marca principal, de seca: **corona** (1448-1458)

Marques complementàries: **marc-card** acantonant la figura de l'anvers i corresponents al tresorer general Mercader i al mestre de seca Cardona. Un punt entre els peus de s. Joan.

94

a/ S : IOHA - NNES : B :

r/ +ARAG - O . REX .

var. 1: a/ un punt abans i enmig dels peus de s. Joan.

var. 2: r/ la E gòtica.

p: 3,42gr. ϕ = 20mm Ref: Bot-370, Crus-813.1

Ex. c.: 14 (MAN 171 3,41gr/20mm; MAN 172 3,44gr/21,5mm; BC 27 3,34gr/20mm; VQ 5.920; 10 (CP)).

Nota: Hem descartat la variant AL, Crus-813 perquè totes les peces, inclosa la VQ 5.920 acaben en A.

95-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** (1448-1458).

Marques complementàries: **marc-card** acantonant la figura de l'anvers i corresponents al tresorer general Mercader i al mestre de seca Cardona. Un punt entre els peus de s. Joan.

95

a/ S . IOHA - NNES B

r/ +ARAG - O REX

p: 1,71gr. ϕ = 16mm Ref: Bot-371, Crus-814

Ex. c.: 6 (GNC 18.274 1,7gr/15mm; MAN 173 1,72gr/16mm; MPP 101 1,7gr/15mm; IVDJ; 2 (CP)).

94

95

ALFONS IV

SECA de MALLORCA

96-**Florí**. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1419-1425)

Marques complementàries: **puigs cimats de llir** acantonant la figura de l'anvers, probable heràldica del mestre de seca Guitart.

96

a/ S . IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,44gr. ø = 20mm Ref: Bot-306,
Crus-790

Ex. c.: 3 (GNC 2.232 3,43gr/19mm; MPP 94 3,45gr/20mm; VQ 5.820)

97-**Mig florí**. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1419-1425).

Marques complementàries: **puigs cimats de llir** acantonant la figura de l'anvers, probable heràldica del mestre de seca Guitart.

97

a/ S . IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 1,69gr. ø = 15mm Ref: Bot-307,
Crus-791

Ex. c.: 3 (CP).

98-**Florí**. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1419-1425).

Marques complementàries: **estrelles** acantonant la figura de l'anvers, probable heràldica del mestre de seca Sunyer.

98

a/ S . IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 3,38gr. ø = 20mm Ref: Bot-317,
Crus-792

Ex. c.: únic (IVDJ) Botet es refereix a VQ 5.828 que en realitat és un mig florí.

96

97

98

ALFONS IV. MALLORCA (Cont.)

99- **Mig florí.** Marca principal, de seca: **M gòtica** (1419-1425).

Marques complementàries: **estrelles** acantonant la figura de l'anvers, probable heràldica del mestre de seca Sunyer.

99

a/ S . IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: - ø = 16mm

Ref: Bot-318,
Crus-793

Ex. c.: 2 (VQ 5.828; 1(CP)).

100-**Florí.** Marca principal, de seca: **M gòtica** (1425-1431)

Marques complementàries: **llirs** acantonant la figura de l'anvers, probable heràldica del mestre de seca Desportell.

100

a/ S . IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

var. 1: a/ punt entre els peus de s. Joan.

p: 3,43gr. ø = 20mm Ref: Bot-308,

Crus-794.

Ex. .: 6 (GNC 11.291 3,42gr/21mm; MPP 96 3,45 gr/20mm; VQ 5.818, 3 (CP)).

101-**Mig florí.** Marca principal, de seca: **M gòtica** (1425-1431).

Marques complementàries: **llirs** acantonant la figura de l'anvers, probable heràldica del mestre de seca Desportell.

101

a/ S . IOHA - HNIES R M

r/ +ARAGO - REX M R

p: 1,7gr. ø = 15mm

Ref: Bot-309,
Crus-795

Ex. c.: 4 (GNC 11.292 -/16mm; VQ 5.819; 2 CP)).

99

100

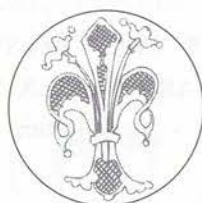

101

102-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1425-1431).

Marques complementàries: **bou-bou** acantonant la figura de l'anvers, heràldica del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

102

a/ S. IOHA - HIRSR M

r/ ARAGO - REX M

var. 1: r/ ARAG-REX M

p: 3,42gr. ø = 20mm Ref: Bot-293, Crus-796

Ex. c.: 26 (GNC 2.224 3,39gr/20mm; GNC 11.287 3,42gr/19mm; GNC 34.194 3,44gr/19mm; GNC 26.978 3,42gr/20mm; MPP 64 3,45gr/19mm; MPP 65 3,45gr/-; MPP 66 3,45gr/-; MAN 176 3,42gr/20mm; MAN 177 3,43gr/19mm; BC 21 -/19mm; VQ 5.810; 15 (CP)).

Nota: Els diferents encunys d'aquest florí presenten nombroses variants en la segona meitat de la llegenda de l'anvers, aprofundint en les alteracions ja assenyalades en el tipus 54. Així la E derivarà cap a una R i la B seguirà prenent igualment l'aspecte d'una R. En ambdós casos trobarem situacions intermèdies, difícils de definir i que no detallarem.

103-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1425-1431).

Marques complementàries: **bou-bou** acantonant la figura de l'anvers, heràldica del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

103

a/S IOHA - HIRSR B M

r/ ARAG - REX M

var. 1: a/bous de potes molt llargues

r/ REX A (?)

p: 1,72gr. ø = 15mm Ref: Bot-294, Crus-797

Ex.c.: 11 (GNC 2.227 1,7gr/16mm; MAN 178 1,71gr/15mm; MAN 179 1,68gr/16mm; MPP 67 1,75gr/-; ABL 191 -/15mm; VQ 5.811 ; 5 (CP)).

Nota: Els bous de la var. 1 tenen una factura completament diferent dels que veiem en altres exemplars, de manera que fins es podria dubtar de si son bous. La marca de Mallorca, M, és clara. És dubtosa, en canvi, la terminació del revers. Si fos una A, com sembla, caldria crear un nou tipus excepcional. Tampoc es pot descartar que sigui un fals, encara que l'especte de l'or es bo.

102

103

ALFONS IV. MALLORCA (Cont.)

104-**Florí.** Marca principal, de seca: **M gòtica** (1425-1431)

Marca complementària: un sol **bou** a la dreta de la figura de l'anvers, heràldica del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

104

a/ S IOHA - HN . . RS M

r/ ARAG - O REX M

p: 3,42gr. ø = 19mm Ref: Rueda 180

Ex.c.: únic (MAN 180). Es tracta, sens dubte, d'un error de gravador, potser en el camí de substituir el bou de l'esquerra per un sol o estrella com veiem al tipus 106.

105-**Florí.** Marca principal: no en porta (1426-1431)

Marques complementàries: **sol-sol** acantonant la figura de l'anvers, heràldica del tresorer general Sarçola.

105

a/ S IOHA - . . . .S.B.

r/ +ARAGO - REX ALF

p: 3,38 gr. ø = 19,4mm Ref: Crus-807

Ex.c.:únic (GNC 11.297)

Nota: Les irregularitats que s'observen en aquest florí (a nom d'Alfons i sense marca de seca) i la seva factura deficient fan pensar que potser és un fals d'època. Vegeu el text.

106-**Florí.** Marca principal, de seca: **M gòtica** (1426-1431).

Marques complementàries: **sol-bou** acantonant la figura de l'anvers, heràldiques respectives del tresorer general Sarçola i del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

106

a/S IOHA - HNIRSR M

r/ARAGO - REX M

var. 1: r/ REX MT (?)

p: 3,38gr. ø = 20mm Ref: Bot-295,
Crus-798

Ex.c.: 16 (GNC 11.295 3,37 gr/20mm; GNC 2.233 3,4gr/20mm; MPP 68 3,45gr/20mm; IVDJ; VQ 5.812; 11 (CP)).

104

105

106

107-Mig florí. Marca principal, de seca **M gòtica** (1426-1431).

Marques complementàries: **sol-bou** acantonant la figura de l'anvers, heràldiques respectives del tresorer general Sarçola i del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

107

a/ S IOHA - HNIRSR M

r/ ARA - GO . R M

var. 1: r/ARAG-. . . M

var. 2: r/ +ARA-GO . R M

p: 1,69gr. ø = 16mm Ref: Bot-296, Crus-799

Ex. c.: 4 (MAN 174 1,7gr/16mm; MAN 175 1,68gr/15mm; VQ 5.813; 1(CP)).

108-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1432-1436)

Marques complementàries: **cérvol-bou** acantonant la figura de l'anvers, heràldiques respectives del tresorer general Sirvent i del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

108

a/ S IOHA - HNIRSR M

r/ ARAGO - REX M

p: 3,43gr. ø = 20mm Ref: Bot-319, Crus-800

Ex. c.: 3 (CP).

109-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1432-1436)

Marques complementàries: **cérvol-bou** acantonant la figura de l'anvers, heràldiques respectives del tresorer general Sirvent i del mestre de seca Llatzer de Lloscos.

109

a/ S IOHA - HNIRSR M

r/ ARAG - REX M

p: 1,71gr. ø = 16mm Ref: Crus-801

Ex. c.: 2 (ABL 190 -/16mm; 1 (CP)).

107

108

109

ALFONS IV. MALLORCA (Cont.)

110-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1439-1448).

Marques complementàries: **gos-gos** acantonant la figura de l'anvers, heràldica del mestre de seca Descatllar.

110

a/ S IOHA - HIRSR M

r/ ARAGO - REX M

p: 3,43gr. ø = 20mm Ref: Bot-291,
Crus-802

Ex. c.: 47 (MAN 7) 185 a 188 i 239 a 241 3,32 a 3,48gr/18 a 19mm; GNC (5) 11.282, 11.283, 18.250, 26.976, 29.216 3,42gr a 3,43 gr/19 a 22mm; ABL 188 i 189 -/19mm; MPP 903,45 gr/19mm; MPP 91 3,45gr/-; MT-6 3,43gr/19mm; BC 28 3,45gr/19mm; VQ 5.805; 28 (CP)).

111-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1439-1448)

Marques complementàries: **gos-gos** acantonant la figura de l'anvers, heràldica del mestre de seca Descatllar.

111

a/ S IOHA - HIRSR M

r/ ARAGO - REX M

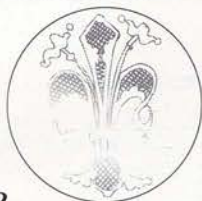
var. 1: a/S IOHA-NNHRS M
r/ARAGO-EXX M

p: 1,71gr. ø = 16mm Ref: Bot-292,
Crus-803

Ex. c.: 26 (GNC 2.228 1,7gr/16mm; GNC 11.284 1,7gr/16mm; GNC 11.284 1,64gr/16mm; MAN 189 1,75gr/15mm; MAN 190 1,69gr/14mm; MAN 191 1,71gr/16mm; ABL 187 -/-; BC 29 1,74gr/16mm; VQ 5.806 -/16mm; 17 (CP)).

112-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1448-1458).

Marques complementàries: **armes catalanes en cairó-marc** acantonant la figura de l'anvers. Corresponen a la Procuradoria Reial i al tresorer general Mercader, respectivament.

112

a/ S IOHA - HIRSR M

r/ ARAGO - REX M

p: 3,43gr. ø = 19mm Ref: Cal-29,
Crus-805

Ex.c.: 6 (MAN 184 3,44gr/18mm; 5 (CP)).

110'

111

112

113-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1448-1458)

Marques complementàries: **marc-armes catalanes en cairó** acantonant la figura de l'anvers, varietat errònia de l'anterior.

113

a/ S IOH. . . - .INIRSR M

r/ ARAGO - REX M

p: - ø = 19mm

Ref: Mat-17

Ex.c.: únic (IVDJ)

114-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1448-1458)

Marques complementàries: **armes catalanes en cairó-marc** acantonant la figura de l'anvers. Corresponen a la Procuradoria Reial i al tresorer general Mercader, respectivament.

114

a/ S. IOHA - HNIRSR M

r/ ARAGO - REX M

p: 1,72gr. ø = 16mm

Ref: Bot-297,

Crus-806

Ex. c.: 10 (GNC 11.296 1,73gr/16mm; MPP 69 1,7gr/15mm; ABL184 -/15mm; IVDJ -/16mm; VQ 5.829; 5 (CP)).

115-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1448-1458)

Marques complementàries: **armes catalanes en cairó** acantonant la figura de l'anvers, rectificanc marques anteriors. Punt entre els peus del sant.

115

a/ S IOHA - . . .ES R M

r/ ARAGO - REX (M R ?)

p: 3,3gr. ø = 20mm

Ref: Com-22,

Crus-804

Ex. c.: únic (CP).

113

114

115

ENRIC DE CASTELLA (1462-1464)

SECA de BARCELONA

116-**Florí**. Marca principal: no en porta. A nom d'Alfons (1462).

116

a/ . S . IOHA - NNES . B .

r/ +ARAGO - REX ALF

p: 3,42gr. ϕ = 20mm   Ref: Bot-376,
Crus-786

Ex. c.: 9 (MAN 195 3,42gr/19,5mm; VQ 5.921 i 5.922; FMC -/19mm; 5 (CP)).

117-**Mig florí**. Marca principal: no en porta. A nom d'Alfons (1462).

117

a/ S . IOHA - NNES . B .

r/ +ARAGO - REX ALF

p: 1,73gr. ϕ = 15,5mm   Ref: VQ-5.923,
Crus-787

Ex. c.: 2 (MAN 196 1,73gr/15,5mm; VQ 5923).

118-**Florí**. Marca principal: no en porta. A nom d'Enric (1462-1464).

118

a/ . S . IOH - IN NE S . B .

r/ +ARAGO - REX ENR

p: 3,43gr. ϕ = 20mm   Ref: Crus-910

Ex. c.: 2 (MAN 200 3,41gr/20mm; FMC 3,45gr/20mm).

116

117

118

PERE DE PORTUGAL (1464-1466)

SECA de BARCELONA

119-Florí. Marca principal: no en porta (1464-1466).

119

a/ S IOHA - NÑES . B .

r/ +P ϵ τ RVS - R ϵ X ARA

p: 3,43gr. ϕ = 20mm Ref: Bot-239,
Crus-914

Ex. c.: 4 (MPP 6 3,45gr/20mm; 3 (CP)).

120-Mig florí. Marca principal: no en porta (1464-1466).

120

a/ . S . IOHA - N NES B

r/ P ϵ τ R - VS R ϵ X

var. 1: r/ P ϵ τ RV-S R ϵ X

p: 1,7gr ϕ = 17mm Ref: Bot-240,
Crus-915

Ex. c.: 2 (MPP 1,7gr/17mm; 1 (CP)).

119

120

JOAN II (1458-1479)

SECA de BARCELONA

121-Mig florí. Marca principal: no en porta (1458-1479).

121

a/ S . IOHA - NNCS .

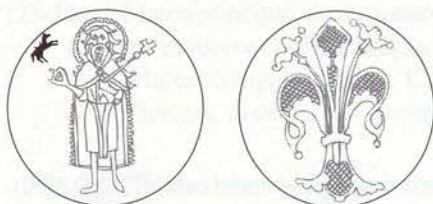
r/ : IOHA - NN

p: - ø = 16mm Ref: Crus-934

Ex. c.: únic (CP)

Nota: No es pot descartar la possibilitat que aquest mig florí hagués estat batut el 1462 pels oponents de Joan II. Vegeu el text.

122-Florí. Marca principal, del tresorer: **cavall** (1466-1472), heràldica del tresorer general Cavalleria.

122

a/ . S . IOHA - NNES B

r/ +ARAGO - REX . IOA

p: 3,44gr. ø = 20mm Ref: Bot-273,
Crus-930

Ex. c.: 6 (CP).

123-Mig florí. Marca principal, del tresorer: **cavall** (1466-1472), heràldica del tresorer general Cavalleria.

123

a/ . S . IOHA - NNES B

r/ +ARAGO - REX . IOA

var. 1: r/ +ARAG-REX . IOA

p: 1,71gr. ø = 16mm Ref: Bot-274,
Crus-931

Ex. c.: 6 (ABL 181 -/15mm; VQ 5.761; 4 (CP)).

121

122

123

JOAN II (1458-1479). BARCELONA (Cont.)

124-Mig florí. Marca (principal), del tresorer: **cavall** (1466-1472), situada, creiem que accidentalment, a l'esquerra de s.Joan. Correspon a l'heràldica del tresorer general Cavalleria.

124

a/ S IOHA - NNES B .
r/ +ARAGO - REX IOA
p: 1,68gr. ø = 15mm Ref: Bot-275,
Crus-935

Ex. c.: 3 (MPP 61 1,68gr/15mm; 2 (CP)).

SECA d'EMERGÈNCIA de GIRONA

125-Florí. Marca principal: no en porta (1464-1469). Nom de la seca a la llegenda de l'anvers.

125

a/ ... VIÇAS - GERUNDÆ
r/ IOHANNES - REX
p: 3,07gr ø = 19mm Ref: Crus-932

Ex. c.: únic (CP)

SECA de VALÈNCIA

126-Florí. Marca principal, de seca: **corona** acompanyada d'un **escudet català** (1458-1479).
Marca complementària: **C gòtica** entre els peus de s. Joan a l'anvers, distintiu del mestre de seca Català.

126

a/ S : IOHAN-**C**-**N**ES : B **π** **ψ** **☐**
r/ +ARAG - O : REX : I
var. 1: a/ S . IOHAN**N**-**C** - SBA .
r/ +ARAG-O REX I

var. 2: a/ S. IOHAN-**C**-**N**ES : B: r/ +ARAGO-REX IO

var. 3: a/ S : IOHAN-**C**-**N**ES : B: r/ +ARAG-O : REX I

p: 3,43gr. ø = 20mm Ref: Bot-262, Crus-936

Ex. c.: 10 (MPP 51 3,4gr/19mm; MPP 102 3,48gr/20mm; VQ 5.602 i 5.756; 6 (CP)).

124

125

126

JOAN II (1458-1479). VALÈNCIA (Cont.)

127-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** acompanyada d'un **escudet català** (1458-1479).

Marca complementària: **C gòtica** entre els peus de s. Joan a l'anvers, distintiu del mestre de seca Català.

127

a/ S . IOHA - **C** - **NNES** B **U**

r/ +ARAG - O : **REX** **I**

var. 1: a/S . IOHAN - **C** - **NNES** B **U**

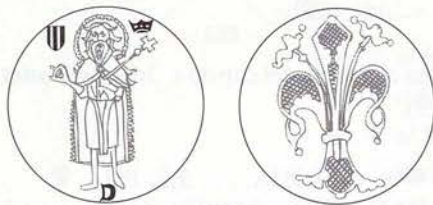
p: 1,69gr. ø = 16mm Ref: Botet-263, Crus-937

Ex. c.: 5 (MAN 197 1,7gr/15mm; MAN 198 1,7gr/14, 5mm; 3 (CP)).

Nota: Botet es refereix, però a la peça del MPP que en realitat té el cap de s. Joan enmig de les dues marques.

128-Florí. Marca principal, de seca: **corona** a la dreta del cap de s. Joan i **escudet català** a l'esquerra (1458-1479)

Marca complementària: **C gòtica** invertida entre els peus de s. Joan, a l'anvers, distintiu del mestre de seca Català.

128

a/ . IOHA - **D**-**NNES**.B **U**

r/ +ARAG - O REX **IO**

var. 1: a/ . S . IOHA - **D**-**NNES**.BA **U**

var. 2: r/ +ARAG-O : **REX** **I**

p: 3,41gr. ø = 20mm Ref: Bot-264, Crus-938

Ex. c.: 6 (MPP 48 3,35gr/20mm; MPP 50 3,45gr/20mm; GNC 11.278 3,39gr/20mm; VQ 5.755; 2 (CP)).

127

128

JOAN II (1458-1479). VALÈNCIA (Cont.)

129-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** a la dreta del cap de s. Joan i **escudet català** a l'esquerra (1458-1479).

Marca complementària: **C gòtica** invertida entre els peus de s. Joan, a l'anvers, distintiu del mestre de seca Català.

129

a/ . IOHA - D - N NES . B

r/ +ARAG - O REX . I

p: 1,69gr. ø = 15mm Ref: Laf-49, Crus-939

Ex. c.: únic (MPP 49).

130-Florí. Marca principal, de seca: **corona** a la dreta del cap de s. Joan i **escudet català** a l'esquerra (1458-1479).

Marca complementària: un **punt** entre els peus de s. Joan a l'anvers.

130

a/ . S . IOHA - . NNES . B

r/ +RRRGO - REX : IO

p: 3,39gr. ø = 21mm Ref: Inèdita

Ex. c.: únic (CP).

131-Mig florí. Marca principal, de seca: **corona** a la dreta del cap de s. Joan i **escudet català** a l'esquerra (1458-1479).

131

a/ S . IOHA . . . . ES . B

r/ +ARAG - O . . .

p: 1,69gr. ø = 16,5mm Ref: Rueda 199

Ex. c.: únic (MAN 199).

129

130

131

JOAN II

SECA de MALLORCA

132-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1466-1472)

Marques complementàries: **armes catalanes en cairó-cavall** acantonant la figura de l'anvers. Corresponen respectivament a la Procuradoria Reial i al tresorer general Cavalleria.

132

a/ S : IOHA - INIBSR M

r/ ARAGO : - REX M

var. 1: a/S:IOHA-~~INI~~IOBSR M

p: 3,43gr. ø 20mm Ref: Crus-756

Ex. c.: 6 (MPP 70 3,45gr/19mm; MAN 181 3,42gr/19mm; BC 20 3,47gr/19mm; VQ 5.825; 2 (CP)).

133-Mig florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1466-1472).

Marques complementàries: **armes catalanes en cairó-cavall** acantonant la figura de l'anvers. Corresponen respectivament a la Procuradoria Reial i al tresorer general Cavalleria.

133

a/ S IOHA:-. ~~INI~~IBS M

r/ ARAGO - REX. M

var. 1: r/ ARAG-~~RE~~X M

var. 2: a/ S IO. -HANI M r/ARAG-~~RE~~X M

var. 3: r/ARAG.-.O.RX

var. 4: a/ S. IO. -HANI M r/ARA. -GOR. M

p: 1,7gr. ø = 15mm Ref: Crus-757

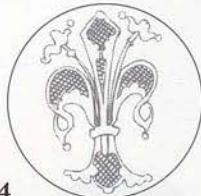
Ex. c.: 7 (MAN 182 1,68gr/15mm; MAN 183 1,73gr/15mm; BC 23 1,68gr/16mm, 4(CP)).

134-Florí. Marca principal, de seca: **M gòtica** (1466-1472).

Marques complementàries: **cavall-gos** acantonant la figura de l'anvers i corresponent respectivament a les heràldiques del tresorer general Cavalleria i del mestre de seca Descatllar.

134

a/ S IOHA:- ~~INI~~. D. R M

r/ ARAGO . - REX M

p: 3,46gr. ø = 19mm Ref: Crus-755

Ex. c.: 2 (CP).

132

133

134

FERRAN II (1479-1516)

SECA de BARCELONA

135-**Florí**. Marca principal, del tresorer (?): **escudet** de contingut no identificat i que seria del tresorer general Sanchez si fos un lleó (1481).

135

a/ S . IOHA - NNES . B .

r/ +FERDINA - NDVS RX

p: - ø = 19mm Ref: Bot-340,
Crus-749

Ex. c.: 1 (CP)

135

FERRAN II

SECA de VALÈNCIA

136-**Florí.** Marca principal, de seca: **corona** acompanyada d'un **escudet català** (1479-1480).

Marques complementàries: **escudets amb lleons**, del tresorer general Sanchez acantonant la figura de l'anvers i **C gòtica** del mestre de seca Català entre els peus de s. Joan.

136

a/ S : IOH N - D - N S . B :

r/ +H R H G - O R E X : F

var. 1: r/H R H G O - R E X F

p: 3,4gr. ø = 21mm Ref: Bot-427,
Crus-1190

Ex. c.: 2(IVDJ; 1 (CP)).

137-**Florí.** Marca principal, de seca: **corona** acompanyada d'un **escudet català** (1479-1480).

Marques complementàries: **escudets amb lleons**, del tresorer general Sanchez acantonant la figura de l'anvers i **aspa** entre els peus de s. Joan.

137

a/ S : IOH N - * - N S : B H *

r/ +H R H G O - R E X : F

var. 1: r/ +H R H G O - R E X : F

p: 3,45gr. ø = 21mm Ref: Crus-1191

Ex. c.: 2 (GNC 11.301 3,45gr/21mm; 1 (CP)).

136

137

A

B

F-1

F-2

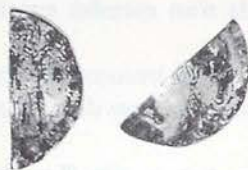
F-3

F-4

F-5

F-6

F-7

F-8

F-9

F-10

F-11

F-12

F-13

F-14

F-15

F-16

F-17

F-18

FALSIFICACIONS

A-Fals de florí llenguadocià obrat en temps de Pere III.

a/S.IOHA - NNES B	elm	S. Joan, de front, tipus general.
r/+FRA - NRIA		Flor de llir, tipus general
p: 3,49 gr.	ø = -	Bompaire-3

B-Fals d'or baix del florí català (43,1% d'or, uns 10,3 quirats)

a/S: IOHA - NNES:	elm capgirat (?)	S. Joan, tipus general
r/+ARA - GOAES		Flor de llir, tipus general
p: 3,28 gr	ø = 21 mm	Botet-256, Crus-530

Nota: Aquest florí havia estat atribuït fins ara a l'Interregne (1410-1412)

C-Falsos d'aram o argent daurat del florí català.

F-1 - Pere III. Florí marca elm com el tipus 15. Llautó			
p: 2,2 gr.	ø = 19,5 mm	CP	Inèdit
F-2 Pere III. Florí marca rosa d'anells com tipus 16. Aram daurat			
p: 2,26 gr.	ø = 20 mm	CP	Inèdit
F-3 Pere III. Florí fragmentat, marca no visible. Aram daurat.			
p: (1,08 gr).	ø = 18,5 mm.	CP	Inèdit
F-4 -Joan I. Florí marca corona com el tipus 33. Aram daurat.			
p: -	ø = 20,5 mm	GNC	Balaguer F-1
F-5-Joan I. Florí, marca no visible. Aram.			
p: 3,11 gr.	ø = 22 m	CP	Inèdit
F-6-Joan I. florí marca rosa (?).			
p: -	ø = 20 mm	CP	Inèdit
F-7-Martí I. Mig florí marca corona com el tipus 43.			
p: -	ø = 20 mm	CP	Inèdit
F-7-Martí I. Mig florí marca corona com el tipus 43.			
p: -	ø = 17 mm	CP	Inèdit
F-8-Martí I. Florí marca corona (?) / Desplà. Com 44. Partit. Aram daurat.			
p: (1,4gr.)	ø = 20,5 mm	CP	Inèdit
F-9-Ferran I. Mig florí marca corona. Com el 69. Argent daurat.			
p: 1,52 gr.	ø = 16 mm	CP	Inèdit
F-10-Alfons IV. Florí marca corona com el 89. Aram daurat.			
p: 3,32 gr.	ø = 18,5 mm	CP	Inèdit
F-11-Alfons IV. Florí marca bous com el 102. Aram.			
p: -	ø = 20 mm	CP	Inèdit
F-12-Alfons IV. Florí marca bous com el 102. Fragment. Aram daurat.			
p: (1,34 gr.)	ø = (22 ? mm)	CP	Inèdit
F-13-Alfons IV. Florí marca bous com el 102. Aram daurat.			
p: -	ø = 20,5 mm	GNC	Balaguer-F.2
F-14-Alfons IV. Florí marca gossos com el 110. Aram.			
p: -	ø = 21 mm	MPP	Laf.-83

F-15-Florí no atribuïble ni identificable. Aram daurat.			
p: 2,34 gr.	$\phi = 19,2$ mm	CP	Inèdit.
F-16. Florí semblant. Aram daurat.			
p: 2,45 gr.	$\phi = 20$ mm	CP	Inèdit.
F-17-Florí semblant. Aram daurat.			
p: 2,1 gr.	$\phi = 21$ mm	CP	Inèdit
F-18. Florí semblant. Aram daurat.			
p: 2,43 gr.	$\phi = 19$ mm	CP	Inèdit

COLLECCIÓ
J. BOTET I SISÓ

*Dirigida per M. Crusafont i Sabater
i Anna M. Balaguer*

Títols publicats:

1-Leandre Villaronga i Garriga
TRESORS MONETARIS DE LA PENÍNSULA
IBÈRICA ANTERIORS A AUGUST: REPERTORI
I ANÀLISI.

2-Anna M. Balaguer
DEL MANCÚS A LA DOBLA. OR I PARIES
D'HISPÀNIA.

3-M. Crusafont-R. Comas
EL FLORÍ D'OR CATALÀ:
CATALUNYA, VALÈNCIA, MALLORCA

En preparació:

L.Villaronga
LES DRACMES IBÈRIQUES D'IMITACIÓ
EMPORITANA.

Anna M. Balaguer
HISTÒRIA DE LA MONEDA DELS COMTATS
CATALANS.

Els catalans van optar per Europa el 1341 en escollir el florí d'or. Ja ho havien fet el 1285 en iniciar el croat de plata. I ho seguiren fent amb l'articulació d'un sistema monetari múltiple per a nuar els diferents països de la Corona Catalano-Aragonesa, que tindria justament com a nexa el florí d'or. El florí, la moneda catalana d'or per excel·lència, fou el nostre "euro" medieval. Ara, per primera vegada, podem classificar els florins amb seguretat, un cop s'ha pogut trobar el significat de cada una de les seves nombroses marques. L'obra ens justifica de forma rigorosa les atribucions, ens ofereix un assaig interpretatiu d'història monetaria i ens aporta un catàleg sistemàtic, clar i exhaustiu, amb fotografies i dibuixos i un amplíssim inventari d'exemplars.

